

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
«ΝΕΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΗΣ»

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της Κυριαζή Αγορής

A.M.: 4272021022

ΘΕΜΑ: «Ξενοφοβία και ρατσισμός στο σχολικό περιβάλλον»

Ελληνικά

ΘΕΜΑ: «Xenophobia and racism in the school environment»

Αγγλικά

ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Μαρία Κουρουτσίδου	Επίκουρη Καθηγήτρια	Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ. Πανεπιστημίου Αιγαίου	ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ / ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ
Μαρία Γκασούκα	Ομότιμη Καθηγήτρια	Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ. Πανεπιστημίου Αιγαίου	ΜΕΛΟΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ
Διονύσιος Γουβιάς	Καθηγητής	Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ. Πανεπιστημίου Αιγαίου	ΜΕΛΟΣ ΕΞΕΤΑΣΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗΣ

ΡΟΔΟΣ, 2023

**«Ρατσισμός...το μέγιστο
μίσος για τον ελάχιστο
λόγο».**

**Χέσσελ Σ.
Γάλλος Αντιστασιακός**

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της διπλωματικής μου εργασίας θα ήθελα να ευχαριστήσω την Επιβλέπουσα Καθηγήτρια μου κα. Μαρία Κουρουτσίδου (Επίκουρη Καθηγήτρια Τ.Ε.Π.Α.Ε.Σ του Πανεπιστημίου Αιγαίου) για την πολύτιμη βοήθειά της . Επίσης οφείλω ένα τεράστιο ευχαριστώ στο σύζυγο και το γιο μου που στάθηκαν δίπλα μου και με στήριξαν για να τα καταφέρω.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία επιδιώκει μια σύντομη και συνάμα περιεκτική ανάλυση των δύο φαινομένων του ρατσισμού και της ξενοφοβίας καθώς επίσης των αιτιών που τα προκαλούν αλλά και των επιπτώσεων που έχουν για την κοινωνία γενικά αλλά και για το σχολικό περιβάλλον ειδικά. Πρόκειται για δύο πολυμορφικές αρνητικές καταστάσεις, οι οποίες έχουν σοβαρές επιπτώσεις στους μαθητές και για το λόγο αυτό προτείνονται λύσεις που θεωρητικά αν εφαρμοστούν από τους αρμόδιους φορείς σε κάθε περίπτωση, θα συνδράμουν καταλυτικά στον περιορισμό τους. Παρουσιάζεται συνεπώς, ο ρόλος των γονέων, των εκπαιδευτικών, των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης καθώς και της κοινωνίας καθώς όλοι μαζί οι φορείς αυτοί αλλά και ο καθένας ξεχωριστά φέρουν μερίδιο ευθύνης για την εξάπλωση τόσο της ξενοφοβίας όσο και του ρατσισμού. Ταυτόχρονα, επιδιώκεται η παρουσίαση του νομοθετικού πλαισίου σχετικά με τα δυο αυτά φαινόμενα καθώς επίσης και όσα λαμβάνουν χώρα σε σχέση με αυτά στην ελληνική πραγματικότητα.

ΛΕΞΕΙΣ-ΚΛΕΙΔΙΑ:

Ρατσισμός, ξενοφοβία, αιτίες, επιπτώσεις, προτάσεις αντιμετώπισης, νομοθετικό πλαίσιο

ABSTRACT

The present paper seeks to provide a brief yet comprehensive analysis of the two phenomena of racism and xenophobia, as well as the causes that cause them and the effects they have both in society in general and in the school environment. These are two multi modal negative situations which have serious consequences for pupils and for this reason solutions are proposed which, in theory, if implemented by the competent bodies in each case, will have a catalytic effect in reducing them. The role of parents, teachers, the media and society as a whole is therefore presented, as all these bodies and each of them individually share responsibility for the spread of xenophobia and racism. At the same time, the aim is to present the legislative framework regarding these two phenomena as well as what is taking place in relation to them in the Greek reality.

KEY WORDS:

Racism, xenophobia, causes, effects, proposals for action, legislative framework

Περιεχόμενα

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	4
ABSTRACT	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	8
ΜΕΡΟΣ Α : ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ.....	10
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο - ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ ΚΑΙ ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ.....	10
1.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΞΕΝΟΦΟΒΙΑΣ.....	10
1.2 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ- ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ.....	11
1.3. ΣΧΕΣΗ ΞΕΝΟΦΟΒΙΑΣ ΚΑΙ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ	14
1.4 ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΣΕ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	15
1.4.1 Η ΦΥΛΕΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ARTUR DE GOBINEAU (1816-1882)	15
1.4.2 Η ΦΥΛΕΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ GEORGES COMTE VACHER DE LAPOUYGE (1854-1936)	16
1.4.3 Η ΦΥΛΕΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ GUSTAVE LE BON (1841-1931).....	16
1.4.4 Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ROBERT KNOX (1789-1862).....	17
1.4.5 Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ HOUSTON STEWART CHAMBERLAIN (1855-1927).....	17
1.4.6 Η ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ CHARLES R. DARVIN (1809-1882)	17
1.4.7 Η “ΕΥΓΟΝΙΚΗ” ΚΑΙ ΦΥΛΕΤΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ	18
1.5 ΠΟΛΙΤΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΑΙΤΙΑ.....	19
1.5.1 ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ.....	20
1.5.2 ΕΘΝΙΚΙΣΤΙΚΑ ΑΙΤΙΑ.....	21
1.5.3 ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΗ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ.....	22
1.5.4 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΜΕ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ	23
1.6 ΤΡΟΠΟΙ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ ΤΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ	25
1.7 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ ΣΕ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ.....	26
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο - Η ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ ΚΑΙ Ο ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	29
2.1 ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΞΕΝΟΦΟΒΙΑΣ ΚΑΙ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ : ΜΙΑ ΠΡΟΚΛΗΤΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ.....	29
2.2 ΑΙΤΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΞΕΝΟΦΟΒΙΑΣ ΣΤΟΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΧΩΡΟ	30
2.3 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΕΣ	31
2.3.1 ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΘΥΜΑΤΟΣ ΣΕ ΘΥΤΗ	33
2.3.2 ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΥΠΑΡΞΗΣ ΠΑΙΔΟΨΥΧΟΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ	34

2.4 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	35
2.4.1 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΗΓΕΤΗ- ΔΙΕΥΘΥΝΤΗ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ	37
2.5 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ	38
2.6 ΤΑ ΚΑΤΑΛΛΗΛΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΦΟΡΕΙΣ.....	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο - ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ - ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	42
3.1 Η ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ ΚΑΙ Ο ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	42
3.2. Η ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ ΚΑΙ Ο ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	45
3.3. ΣΥΜΒΑΣΗ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	46
3.4. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΣΕ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ.....	48
3.5. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΕΝΤΟΣ ΣΧΟΛΕΙΟΥ	53
ΜΕΡΟΣ Β: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ	55
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο	55
4.1 Η ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΓΕΝΙΚΑ.....	55
4.2 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΡΓΑΣΙΑ	55
4.3 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ-ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	55
4.4 ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΔΟΘΕΝΤΟΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ – ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	58
4.5 ΤΟ ΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	58
4.6 ΜΕΘΟΔΟΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ – ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ	59
4.7 ΔΕΙΓΜΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ	59
4.8 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ.....	63
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	83
ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	84
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	86

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο ρατσισμός και η ξενοφοβία αποτελούν δύο σοβαρότατα και εξαιρετικά σημαντικά κοινωνικά προβλήματα, τα οποία επηρεάζουν διάφορους τομείς της κοινωνίας, συμπεριλαμβανομένου και του εκπαιδευτικού συστήματος. Στον ελλαδικό χώρο, όπως και σε πολλές χώρες, η προσφορά της πολυπολιτισμικότητας και της διαφορετικότητας αποτελούν μία πλούσια πτυχή της κοινωνίας. Ωστόσο, δυστυχώς, ορισμένοι πολίτες ανεξαρτήτου ηλικίας ακόμα και μαθητές δηλαδή, έρχονται διαρκώς αντιμέτωποι με διακρίσεις και προκαταλήψεις εξαιτίας της εθνοτικής καταγωγής, της θρησκείας, του φύλου καθώς και άλλων χαρακτηριστικών τους.

Οι σχολικές μονάδες αποτελούν ένα χώρο όπου οι μαθητές πρέπει να αναπτύσσουν τις γνώσεις τους, να αποκτούν νέες δεξιότητες, να γνωρίζουν τον εαυτό τους, να αυτοβελτιώνονται, να μαθαίνουν να συνεργάζονται, να συνυπάρχουν και να αλληλεπιδρούν. Όλα αυτά πραγματώνονται στο ιδανικό σχολείο, όπου εκεί κυριαρχεί η ομαλότητα, ο αλληλοσεβασμός και εκλείπουν ο ρατσισμός και η ξενοφοβία. Όταν τα δύο αυτά φαινόμενα εισβάλλουν στο σχολικό χώρο μπορεί να προκληθούν σοβαρές εντάσεις, με αποτέλεσμα τις βαθιές ψυχολογικές πληγές στα παιδιά, τα οποία υφίστανται διακρίσεις. Ιδιαίτερα οι μαθητές με μεγάλη ευαισθησία και εύθραυστη ψυχολογία είναι περισσότερο επιρρεπείς στις συνέπειες των ρατσιστικών εκδηλώσεων.

Οι αιτίες από τα φαινόμενα είναι πολλαπλές και συνδεδεμένες με τις κοινωνικοπολιτικές, και οικονομικές συνθήκες. Η έλλειψη παιδείας, της επικαιροποιημένης και έγκυρης ενημέρωσης, η εμπειρία της ένδειας, η πολιτισμική απομόνωση, καθώς και το ανεπαρκές ή ανύπαρκτο ενδιαφέρον της πολιτείας για αποτελεσματική εκπαιδευτική πολιτική συμβάλλουν στην ενίσχυση αυτών των αρνητικών συμπεριφορών. Προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα φαινόμενα αυτά, είναι απαραίτητο να υπάρξει μία ολοκληρωμένη προσέγγιση, συνδυάζοντας αποτελεσματικά πολλαπλά εκπαιδευτικά, κοινωνικά και πολιτικά μέτρα. Στο εκπαιδευτικό περιβάλλον, είναι σημαντικό να ενθαρρυνθεί η διαπολιτισμική ευαισθησία και η ανοχή. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να ενισχύσουν την εκπαιδευτική διαδικασία αναφορικά με την πολυπολιτισμικότητα και να προωθήσουν τον σεβασμό για τη διαφορετικότητα.

Επιπλέον, κρίνεται αναγκαία η συμμετοχή τόσο των γονέων όσο και της κοινότητας. Η διαλογική συζήτηση γονέων και μαθητών άλλων εθνοτήτων δύναται να βοηθήσει στην κατανόηση του «ξένου» και στην καθοδήγηση των μαθητών έτσι ώστε να είναι σε θέση αντιμετώπισης οποιαδήποτε πρόκλησης. Ταυτόχρονα, η δημιουργία και η προώθηση προγραμμάτων τα οποία προάγουν την κοινωνική ένταξη και την αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφορετικών πολιτισμών, χαρακτηρίζεται απαραίτητη. Η σημαντικότητα των προαναφερθέντων μέτρων είναι μεγάλη καθώς ο ρατσισμός και η ξενοφοβία στα σχολεία της Ελλάδας αποτελούν μεγάλα κοινωνικά προβλήματα, τα οποία απαιτούν ολοκληρωμένη προσέγγιση από την κοινωνία και το εκπαιδευτικό σύστημα για να αντιμετωπιστούν με αποτελεσματικότητα.

Η εργασία που ακολουθεί διαρθρώνεται σε τέσσερα κεφάλαια. Το πρώτο αναφέρεται στους ορισμούς των εννοιών της ξενοφοβίας και του ρατσισμού, στα είδη, στα αίτια, στους τρόπους εκδήλωσης αλλά και στις επιπτώσεις των δύο φαινομένων. Στο δεύτερο κεφάλαιο αναλύονται τόσο η εκδήλωση τους όσο και τα αίτια αυτής στο σχολικό περιβάλλον, οι επιπτώσεις στους μαθητές, ο ρόλος των εκπαιδευτικών και των γονέων αλλά και οι προτάσεις αντιμετώπισης. Στο τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται το νομοθετικό πλαίσιο σε σχέση με τα δύο φαινόμενα καθώς επίσης πώς εκδηλώνονται στην ελληνική σχολική πραγματικότητα. Το τέταρτο κεφάλαιο αφορά το ερευνητικό μέρος και αποτυπώνονται οι απαντήσεις στα ερωτηματολόγια που έχουν δοθεί σε διάφορους εκπαιδευτικούς της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Στόχος της παρούσας έρευνας, είναι να αναδείξει τα δυο

φαινόμενα, όπως και να επισημάνει ότι τα φαινόμενα αυτά υπάρχουν, εξελίσσονται και χρήζουν άμεσης αντιμετώπισης.

ΜΕΡΟΣ Α : ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο - ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ ΚΑΙ ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ

1.1 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΞΕΝΟΦΟΒΙΑΣ

Ο όρος ξενοφοβία υποδηλώνει τον έντονο φόβο, την απέχθεια, το μίσος ακόμα και τη δυσπιστία απέναντι σε ανθρώπους οι οποίοι χαρακτηρίζονται ως «ξένοι». Ο όρος «ξένος» σχετίζεται με κάθε άνθρωπο ο οποίος έχει ανομοιόμορφες ιδιότητες αλλά και χαρακτηριστικά (εθνικά, φυλετικά, θρησκευτικά, πολιτισμικά) από αυτά ενός πανομοιότυπου κοινωνικού συνόλου (όπως αναφέρεται στο Καρυοφυλλίδου, 2014 ; Γιούλτση, 1985). Οι ξενοφοβικές αντιδράσεις δύναται να οδηγήσουν σε διακρίσεις, εχθρότητα ή βία εναντίον όλων όσοι δεν εντάσσονται στα πλαίσια του προαναφερθέντος συνόλου. Οι συγκεκριμένες αντιδράσεις και συμπεριφορές βασίζονται σε προκαταλήψεις, στερεότυπα, στην απουσία εμπειριών ή στον φόβο προς το άγνωστο. Το συγκεκριμένο φαινόμενο δημιουργείται όταν το άτομο ξεκινά να κοινωνικοποιείται καθώς τότε γαλουχείται, ενστερνίζεται και αφομοιώνει ήθη και ιδανικά, αναπτύσσεται και ξεχωρίζει από το σύνολο ενώ παράλληλα αντιλαμβάνεται ότι ανήκει σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό σύνολο. (Ιντζεσίλογλου, στο Γαβρηλίδη, Δημητριάδου κ.α.,2008).

Είναι γεγονός ότι η ξενοφοβία αποτελεί μία ηπιότερη ενδεχομένως μορφή ρατσισμού χωρίς αυτό ωστόσο, να σημαίνει, ότι δεν αποκλείεται η εξελικτική της πορεία να αποκτήσει τέτοια μορφή σε σημείο που να μετατρέπεται πλέον ξεκάθαρα σε ρατσιστική τάση (Παπά, 2005). Η εκδήλωση της έχει διάφορες μορφές, όπως η ρατσιστική, η ξενοφοβία βασισμένη στο χρώμα του δέρματος, η εθνοτική προερχόμενη από την εθνική καταγωγή, η θρησκευτική η οποία προφανώς σχετίζεται με τις θρησκευτικές αντιλήψεις, η γεωγραφική που πηγάζει από τον τόπο προέλευσης του εκάστοτε ανθρώπου καθώς και η κοινωνική θέση η οποία διαμορφώνεται με βάση την κοινωνική τάξη ή την οικονομική θέση (Ιντζεσίλογλου, στο Γαβρηλίδη, Δημητριάδου κ.α.,2008).

Η ξενοφοβία είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο, πολυσύνθετο, πολυμορφικό το οποίο συνδέεται άμεσα με την κοινωνική παθογένεια. Προφανέστατα επηρεάζει την κοινωνία, την ευρυθμία της και κλονίζει τη νομιμότητα, τη σωφροσύνη και την ενσυναίσθηση. Οι συνέπειες στους παθόντες, τους αποδέκτες δηλαδή των ξενοφοβικών εκδηλώσεων και στάσεων είναι τραγικές. Το κόστος στην ψυχολογία τους δύναται να είναι δυσθεώρητο και εφόρου ζωής. Είναι αναγκαίο λοιπόν να προωθηθεί η ανοχή, η πολυπολιτισμικότητα και η κατανόηση μεταξύ των διαφορετικών πολιτισμών και κοινοτήτων, προκειμένου να αντιμετωπιστεί η ξενοφοβία και να δημιουργηθεί έτσι ένας κόσμος πιο δίκαιος και αειφόρος. Πάραυτα, τόσο το φαινόμενο της ξενοφοβίας όσο και του ρατσισμού, του οποίου η ανάλυση θα επιδιωχθεί στο δεύτερο κεφάλαιο, έχουν αποκτήσει παγκόσμιες διαστάσεις, γεγονός το οποίο μετατρέπει το έργο της αποδυνάμωσής τους, αν όχι ανέφικτο τουλάχιστον εξαιρετικά δύσκολο (Βεντούρα, 2004).

Η ξενοφοβία κινείται στις παρυφές του φαινομένου του ρατσισμού. Ο φόβος για το «ξένο», το διαφορετικό σαφώς και δεν χαρακτηρίζεται ως ρατσισμός, δεν εκδηλώνεται με βία και από μία μεγάλη μερίδα ανθρώπων γίνεται αντιληπτός, κατανοητός, αποδεκτός και λογικός. Ο φόβος αυτός αποτελεί συνήθως, μία εσωτερική αρνητική αντιμετώπιση των ετέρων άλλων, των διαφορετικών, οι οποίοι ενδεχομένως είναι μετανάστες, οικονομικά ασθενείς ή αλλόθρησκοι. Η ξενοφοβία είναι παθητική και δεν περιλαμβάνει καμία δράση, ίσως απλά να περιορίζεται σε μορφασμούς, σε καχύποπτα βλέμματα και σκέψεις οι οποίες υποκρύπτουν αποστροφή και υποτίμηση αλλά επουδενί όλα τα προαναφερθέντα δεν ταυτίζονται με τη χρήση βίας λεκτικής ή σωματικής. Η ξενοφοβία θεωρητικά δεν κρίνεται ως κάτι άμεσα και ιδιαίτερος επικίνδυνη. Παρόλα αυτά, η αδυναμία αντιμετώπισης των αιτιωδών σχέσεων που την δημιουργούν και η ταυτόχρονη αδιαφορία απέναντι στην ύπαρξη της ενδέχεται να προκαλέσουν ανεξέλεγκτες συνέπειες, αφού σταδιακά αποτελούν αιτία και «προθάλαμο» του ρατσισμού.

1.2 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ- ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Οι δύο έννοιες δεν απέχουν και πολύ μεταξύ τους. Ουσιαστικά, η ξενοφοβία αποτελεί την πιο εξελιγμένη μορφή της του ρατσισμού. Ανάμεσα τους υφίσταται μία σχέση αλληλεξάρτησης και αλληλοεπίδρασης καθώς για να προκληθούν ρατσιστικές συμπεριφορές προϋποτίθεται η ύπαρξη ξενοφοβικών διαθέσεων και τάσεων. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφική ανασκόπηση, η απόδοση με σαφήνεια του όρου «ρατσισμός» καθίσταται δυσχερής, καθώς πρόκειται για πλήθος συμπεριφορών, ιδεολογικά φορτισμένων, οι οποίες ως επί το πλείστον εξυπηρετούν πολιτικές σκοπιμότητες και επομένως προκαλούνται και υποκινούνται ενίοτε με υποχθόνιους τρόπους από τους κατέχοντες θέσεις εξουσίας.

Ο ρατσισμός ως φαινόμενο δεν είναι κάτι νέο. Απαρχής της ανθρωπότητας, από τις πρώτες κίβλας μορφές κοινωνιών όπως για παράδειγμα στην αρχαία Ελλάδα, οι άνθρωποι είχαν διαχωριστεί σύμφωνα με την φυλή στην οποία ανήκαν και οι Έλληνες ξεχώριζαν τους εαυτούς τους από τους μη Έλληνες αποδίδοντας τον χαρακτηρισμό ως βάρβαροι και απολίτιστοι («πας μη Έλλην βάρβαρος»). Ο ρατσισμός αποτελεί την τάση των ανθρώπων ,κατά την διάρκεια του βίου τους, να ανήκουν σε ομάδες και επομένως, να ξεχωρίζουν σε ανώτερους και κατώτερους, με βάση το χρώμα του δέρματος, την εθνικότητα, τη θρησκεία, τις ιδιαίτερες ικανότητες, τον σεξουαλικό προσανατολισμό καθώς και την κάθε είδους αναπηρία.

Ειδικότερα, στις σύγχρονες κοινωνίες όπου συνυπάρχουν άνθρωποι από πολλά διαφορετικά έθνη, πρόσφυγες , μετανάστες , άτομα με κινητικά και άλλου είδους προβλήματα, ψυχικά νοσούντες κλπ. εκδηλώνονται ακραία ρατσιστικά φαινόμενα και διαφοροποιημένη μεταχείριση. Τα διαφορετικά χαρακτηριστικά μιας ομάδας προκαλεί μία ξεχωριστή κατηγορία, η οποία με τη σειρά της αναγκάζεται να βιώνει αναξιοπρεπείς συνθήκες, καθώς τις περισσότερες φορές κατηγορείται ως κατώτερη ή, επικίνδυνη. Επομένως, δύναται να συγκεκριμενοποιηθεί η έννοια «ρατσισμός» ως ένα φαινόμενο το οποίο αναφέρεται στις ενέργειες, τις τακτικές και τον τρόπο σκέψης , ως επί το πλείστον ,εκ προθέσεως από ένα σύνολο ανθρώπων, εναντίον όσων είναι «διαφορετικοί», αδύναμοι, απροστάτευτοι και κατά την λογική των ρατσιστών επικίνδυνοι ή ανίκανοι (Τσιάκαλου, 2000).

Η έννοια του ρατσισμού (racism) συνδέεται στενά και με την έννοια της διάκρισης εξαιτίας της φυλής (racialism), όπου σύμφωνα με την έννοια αυτή

προκαλείται η διάκριση των ανθρώπων ανάλογα με την φυλή στην οποία ανήκουν και η κάθε μία από αυτές έχει τα μοναδικά στοιχεία τα οποία την συνθέτουν. Ο διαχωρισμός αυτός υποκρύπτει στοιχεία ανωτερότητας ανάμεσα σε κάποιες φυλές έναντι κάποιων άλλων. Στη Βόρεια Αμερική ο ρατσισμός εμφανίζεται στις αρχές του 18^{ου} αιώνα με την εγκατάσταση των πρώτων αποικιών και πιο συγκεκριμένα φαίνεται ο διαχωρισμός μεταξύ Ευρωπαίων και Αφρικανών αποίκων. Τον 20^ο αιώνα δημιουργούνται διακρίσεις που έχουν ως βάση τη φυλή κάτι που δεν ευσταθεί καθώς αποσκοπεί σε πολιτικές θεωρίες. Στο τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου το κόμμα των Ναζί εφαρμόζει μια πολιτική δίωξης των Εβραίων αλλά και κάθε φυλής η οποία διαφέρει με τα δικά τους εγγενή χαρακτηριστικά. Με το πέρασμα των χρόνων, τα ιστορικά δεδομένα αλλάζουν, καθώς είναι εμφανής η διαφορά μεταξύ των φυλών σε ανώτερες και κατώτερες με βάση το χρώμα των ανθρώπων. Οι «λευκοί» αναλαμβάνουν ηγετικές θέσεις και εξουσία, κάτι που οι «μαύροι» δε μπορούν λόγω φυλής να αποκτήσουν. Οι διακρίσεις είναι πιο έντονες και έτσι και η «λευκή φυλή» θεωρείται ανώτερη και παγιώνεται η ρατσιστική προσέγγιση απέναντι στους ετέρους άλλους.

Ωστόσο, υπάρχουν και άλλες ανάλογες θεωρίες όπως ότι ο ρατσισμός είναι η αποδοχή της κατωτερότητας μια ομάδας έναντι μιας άλλης με βάση κάποιο γενετήσιο χαρακτηριστικό (Essed, 1990), ή ότι ο ρατσισμός δίνει έμφαση σε στοιχεία όπως η υποταγή και η κυριαρχία (Goldberg, 1993). Ο Taguieff (1991), προσδίδει στο ρατσισμό τρεις διαστάσεις, το ρατσισμό ως ιδεολογία, ως προκατάληψη και ως συμπεριφορά. Πιο συγκεκριμένα οι τρεις διαστάσεις αναφέρονται στον τρόπο σκέψης που έχει το άτομο σε σχέση με τις παγιωμένες για την εκάστοτε εποχή αντιλήψεις, στον τρόπο δράσης μέσα από διάφορες συμπεριφορές και στις ιδεολογίες που υιοθετούνται μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Μια ακόμη θεωρία αντιλαμβάνεται το ρατσισμό ως ένα κοινωνικό σύστημα μέσα στο οποίο δημιουργούνται ανισότητες στους ανθρώπους καθώς χωρίζονται σε ανώτερες και κατώτερες ομάδες (Bonilla-Silva, 1997). Ο Τσιάκαλος (2000), (όπως αναφέρεται στο Τουρτούρα & Μπαλή, 2009, σ. 9), προσδίδει στον ρατσισμό την ακόλουθη ερμηνεία: «...ένα πλέγμα αντιλήψεων, στάσεων, συμπεριφορών και θεσμοθετημένων μέτρων που εξαναγκάζει ορισμένους ανθρώπους σε υποτελή διαβίωση, κι αυτό μόνο και μόνο επειδή ανήκουν σε μια διακριτή κατηγορία με τη δικαιολογία της διαφορετικότητας της ομάδας, που συχνά συνεπάγεται μια υποτιθέμενη κατωτερότητα και επικινδυνότητα. Απαραίτητη δε προϋπόθεση για την εκδήλωση του ρατσισμού είναι η δυνατότητα άσκησης εξουσίας και αποτέλεσμά του ο αποκλεισμός από δημόσια και κοινωνικά αγαθά ή ανισότιμη συμμετοχή σε αυτά...». Επιπλέον ο ρατσισμός μπορεί να εκδηλωθεί και από άτομα που έχουν υπάρξει θύματα ρατσιστικής συμπεριφοράς, τα οποία εν συνεχεία επειδή νιώθουν φόβο, ανασφάλεια λειτουργούν με τον ίδιο τρόπο σε άλλες ομάδες. (Τουρτούρας & Μπαλή, 2009). Σύμφωνα με τον Παπαδημητρίου (2000), η έννοια ρατσισμός εμφανίστηκε για πρώτη φορά το 1938 σε γραπτό κείμενο από τον Γερμανό-Εβραίο συγγραφέα Magnus Hirschfeld, στην ομώνυμη εργασία του. Ο ρατσισμός αποτελεί ένα πολυμορφικό φαινόμενο και σχετίζεται με την ύπαρξη λανθασμένων αντιλήψεων και προτύπων. Η λέξη «ρατσισμός» προέρχεται από την ιταλική λέξη «razza» η οποία σημαίνει «φυλή», γεγονός το οποίο ενισχύει την αντίληψη ότι ενδεχομένως το πιο συνηθισμένο και διαδεδομένο είδος ρατσισμού είναι αυτό του φυλετικού.

Οι διεθνείς οργανισμοί έχουν αποδώσει στον όρο παρεμφερείς ερμηνείες. Ειδικότερα, στη Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών το έτος 1966, σύμφωνα με το ευρωπαϊκό δίκαιο κατά των διακρίσεων, γίνεται αναφορά περί εξάλειψης πάσης φύσεως διακρίσεων με γνώμονα τη φυλή, την προέλευση-εθνική ή εθνολογική, την καταγωγή, που φέρει ως στόχο την εκμηδένιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (2018:242). Λίγα έτη αργότερα, η UNESCO (1969), ως ρατσισμό ορίζει το φαινόμενο

σύμφωνα με το οποίο η στάση ενός ανθρώπου καθορίζεται από τα κληρονομικά χαρακτηριστικά της φυλής του έτερου ατόμου. Ο πυρήνας του ρατσισμού προσδιορίζεται και από το ευρωπαϊκό δίκαιο κατά των διακρίσεων (2018:242) όπου γίνεται αναφορά για συμπεριφορές βίας ή μίσους έναντι ομάδων βάσει «της φυλής, του χρώματος, της θρησκείας, των γενεαλογικών καταβολών ή της εθνικής ή εθνοτικής καταγωγής».

Τα σημαντικότερα χαρακτηριστικά του φαινομένου του ρατσισμού μεταξύ άλλων, είναι η δημιουργία και η τροφοδότηση ενός αντιδημοκρατικού και αυταρχικού καθεστώτος που στερεί από τα άτομα, συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα καθώς και η εμμονή σε συμπεριφορές απανθρωπισμού του ανθρώπου. Καταγράφεται με τη μορφή απόρριψης, ευτελισμού, εκμετάλλευσης, περιθωριοποίησης και βίας, από άτομα που τυγχάνουν της πεποίθησης ότι η φυλή στην οποία ανήκουν είναι «ανώτερη» έναντι των υπολοίπων. Το φαινόμενο του ρατσισμού σημειώνεται ως ένα πλήθος ασυνείδητων ή συνειδητών ενεργειών που επιφέρουν τη συνεχιζόμενη υποταγή των ατόμων με διαφορετικά χαρακτηριστικά (Harper, 2012).

Ο ρατσισμός αποτελεί προϊόν της ανθρωπότητας, καθώς οι ποικίλες ρατσιστικές ιδεολογίες του παρελθόντος διαμόρφωσαν την εθνική ταυτότητα των σύγχρονων κρατών. Ως εκ τούτου, κατασκευάστηκε μια ενιαία αντίληψη κατά την οποία οι πολίτες ενός κράτους έχουν κοινές, παραδόσεις, αντιλήψεις, ιστορικές και θρησκευτικές καταβολές, στοιχεία τα οποία τους διαφοροποιούν από τους ετέρους λαούς. Ως αποτέλεσμα της παραπάνω αντίληψης, καταγράφεται ένα αίσθημα εχθρότητας, μισαλλοδοξίας και λανθάνουσας μνησικακίας έναντι των υπολοίπων λαών, ενώ ταυτόχρονα συντηρείται το αίσθημα της ανωτερότητας, με την έξαρση των ρατσιστικών φαινομένων (Balibar & Wallerstein, 1991). Ο ρατσισμός είναι συστημικός, όπως αναφέρουν χαρακτηριστικά οι Adams & Perez (2018) και αποτυπώνεται στους κόλπους των θεσμικών πραγματικοτήτων. Συνδέεται με την ξενοφοβία και την υποτιθέμενη απειλή από τις ξένες μειονότητες (Παλαιολόγου & Ευαγγέλου, 2003). Ο τρόπος εκδήλωσης ρατσιστικών αντιλήψεων και διακρίσεων τα τελευταία χρόνια, έχει αλλάξει. Η επιθυμία για πρόκληση βίας έχει πάρει μια πιο επικίνδυνη μορφή και εκφράζεται μέσα από στάσεις οι οποίες εκδηλώνονται με έμμεσο τρόπο (όπως αναφέρεται στο Μπουχάγιερ, 2021). Οι Meertens & Pettigrew το 1997 υποστήριξαν ότι οι προκαταλήψεις οι οποίες συνδέονται με τον ρατσισμό έχουν κάποια βασικά χαρακτηριστικά όπως ο υπερτονισμός των πολιτισμικών διαφορών και των παραδοσιακών αξιών και η περιθωριοποίηση των ομάδων εκτός του στερεοτυπικού κοινωνικού και πολιτισμικού κανόνα (Γκότοβος, 1998).

Επιπλέον, η επιθετικότητα και η πρόκληση βίας που επιδέχεται μια ομάδα έχει ως στόχο να ενισχυθεί το αίσθημα της ανωτερότητας της «δικιάς μας ομάδας» έναντι της «ξένης ομάδας» ή να ενισχυθεί το αίσθημα της εξουσίας μέσα σε ένα κοινωνικό πλαίσιο. Ο Miles (1999), υποστηρίζει πως δημιουργούνται στερεότυπα και προκαταλήψεις στην ομάδα που δέχεται το ρατσισμό και του αποδίδονται αρνητικοί χαρακτηρισμοί που έχουν ως αντίκτυπο τη δημιουργία μιας σταθερής ιδεολογίας. Για να κατανοήσουμε την έννοια του ρατσισμού θα πρέπει να έχουμε κατανοήσει τις σχέσεις εξουσίας που επικρατούν ανάμεσα σε άτομα ή ομάδες ενός κοινωνικού συνόλου (Πανταζής, 2015). Η έννοια του ρατσισμού κατηγοριοποιεί τους ανθρώπους ανάλογα με τα χαρακτηριστικά που διαθέτουν. Πιο συγκεκριμένα όταν τα χαρακτηριστικά και η ιδεολογία μιας ομάδας ή ενός ατόμου διαφέρει με τα πιστεύω μιας άλλης ομάδας τότε αποκλείεται και περιθωριοποιείται από το κοινωνικό σύνολο. Τέτοια χαρακτηριστικά είναι η κουλτούρα, η εθνικότητα, η θρησκεία και το χρώμα του δέρματος. Ακόμη και ο τρόπος που αντιμετωπίζουμε το δικό μας εαυτό σε σχέση με τους άλλους οδηγεί σε ρατσιστικές συμπεριφορές και καθιστά μειονεκτική τη θέση των

«άλλων» (Πανταζής, 2015). Παράλληλα κρίνεται αναγκαίο να αναφερθεί πως ο Bauman (1992), προσδίδει στο ρατσισμό μια άλλη διάσταση σύμφωνα με την οποία ο «ξένος» αποτελεί απειλή και διαταράσσει την ομαλότητα μια κοινωνίας, ενώ ο Elliot (1992), πάει ένα βήμα παρακάτω εκφράζοντας την άποψη ότι τα άτομα που εκδηλώνουν ρατσιστικές συμπεριφορές νιώθουν «απόλαυση» τη στιγμή που υποτιμούν ή τιμωρούν με οποιαδήποτε τρόπο τα μέλη μιας άλλης ομάδας.

Εν προκειμένω κρίνεται και είναι δόκιμο να γίνει αναφορά και στις δύο θεωρίες που υπάρχουν οι οποίες υποστηρίζουν τον συγκαλυμμένο ρατσισμό. Η πρώτη θεωρία ονομάζεται συμβολικός ρατσισμός με υποστηρικτές τους Sears και Kinder (1971), και η δεύτερη ονομάζεται θεωρία του μοντέρνου ρατσισμού με υποστηρικτή τον McConeahey (1973). Αναφορικά με την πρώτη θεωρία ο συμβολικός ρατσισμός, αντιπροσωπεύει μια μορφή αντίστασης προς την αλλαγή της φυλετικής κατάστασης, που βασίζεται στο ότι οι «μαύροι» παραβιάζουν θεμελιώδεις αξίες του αμερικανικού λαού. Και οι δυο θεωρίες αφορούσαν την έκφραση ρατσιστικών στάσεων και αντιλήψεων απέναντι στους «μαύρους» των ΗΠΑ. Πιο συγκεκριμένα η «λευκή» φυλή θεωρείται ανώτερη από την «μαύρη» φυλή και οι συμπεριφορές οι οποίες είχαν σαν βάση αυτή τη θεωρία λαμβάνονταν ως σωστές (Σαπουντζής, Μαυρομάτης, Ντομπρίντεν & Καρούσου, 2010).

Οι ξενοφοβικές στάσεις, η ρατσιστική συμπεριφορά και διάφορες πρακτικές που εφαρμόζονται στην εκδήλωσή της δεν χαρακτηρίζεται από σταθερότητα αλλά μεταβάλλονται διαρκώς και ανάλογα με τις ιστορικές και κοινωνικές συγκυρίες όπως αυτές διαμορφώνονται στην εκάστοτε εποχή. Οι αλλαγές αυτές προκαλούν την δημιουργία πολλών και διαφορετικών ειδών ρατσισμού ,τα οποία όμως είδη, προσανατολίζονται και συνδέονται σταθερά με τις διαμορφωμένες συνθήκες των κοινωνιών μέσα στις οποίες λαμβάνουν χώρα. (Macedo & Γούναρη, 2008)

1.3. ΣΧΕΣΗ ΞΕΝΟΦΟΒΙΑΣ ΚΑΙ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ

Η ξενοφοβία και ο ρατσισμός αποτελούν σημαντικότερα φαινόμενα, τα οποία ταλανίζουν στο έπακρο τις κοινωνίες όλων των εποχών. Τραγικό είναι το γεγονός, ότι μετά από τόσους αγώνες για την υπεράσπιση των δικαιωμάτων των ανθρώπων, για την ισότητα μεταξύ αυτών, για την εξάλειψη των στερεοτυπικών αντιλήψεων περί ανωτερότητας και κατώτερότητας εθνών και φυλών, οι σύγχρονες κοινωνίες έρχονται ακόμα αντιμέτωπες με τα δύο προαναφερθέντα φαινόμενα. Και στις δύο περιπτώσεις η προκατάληψη, η έλλειψη ανοχής προς τη διαφορετικότητα, η παντελής απουσία ενσυναίσθησης κυριαρχούν και συνθέτουν ένα σκληρό ωμή βίας και επιθετικότητας (Allport, 1954).

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η ξενοφοβία και ο ρατσισμός συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους και η σύνδεση αυτή δημιουργεί μία σχέση πολύπλοκης φύσης και συνάμα εξαιρετικά σύνθετη. Η ξενοφοβία αναφέρεται στον φόβο και την ανησυχία ή ακόμα την αντιπάθεια προς το «ξένο», που ασφαλώς ενδέχεται απλώς, να ταυτίζεται με μία διαφορετική κουλτούρα, με απλές ατομικές ή φυλετικές διαφορές. Συχνά εκδηλώνεται απλώς με επικριτικές στάσεις και συμπεριφορές, οι οποίες όμως δεν αγγίζουν τα όρια της σωματικής βίας και περιορίζονται στην λεκτική, χωρίς βέβαια η ενέργεια αυτή να ξορκίζει τις τρομακτικές συνέπειες με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπο το θύμα. Από την άλλη πλευρά ο ρατσισμός όμως, εξαιτίας της αίσθησης της υπέροχης που αισθάνονται όσοι τον εκφράζουν, εκδηλώνεται με διάφορες βίαιες ως και εγκληματικές δράσεις. Η κυριαρχία έναντι του αδυνάτου, αποτελεί «τροφή» για τον ρατσιστή ο οποίος γίνεται

δυνάστης καταπιέζοντας και βιαιοπραγώντας σε άτομα τα οποία ανήκουν σε μειονότητες (Sidanius & Fratto, 1999).

Η επιστημονική βιβλιογραφία έχει αναδείξει πολλά παραδείγματα σύνδεσης ανάμεσα στην ξενοφοβία και τον ρατσισμό. Οι κοινές προκαταλήψεις, οι αντιλήψεις και τα στερεότυπα συνυπάρχουν, προκαλώντας ένα φαινόμενο το οποίο ονομάζεται «διπλή προκατάληψη». Συγκεκριμένα πολλοί επιστήμονες θεωρούν ότι οι άνθρωποι, οι οποίοι εκφράζουν ξενοφοβικές αντιλήψεις, επιδεικνύουν σταδιακά, τάσεις ρατσιστικής συμπεριφοράς και αντίστροφα. Μία πιθανή εξήγηση για την εμφάνιση της σύνδεσης ανάμεσα στην ξενοφοβία και το ρατσισμό είναι η ενίσχυση των προκαταλήψεων διαμέσου της κοινωνικής μάθησης. Τα άτομα δύναται να αναπτύσσουν και να ενισχύουν τις αντιλήψεις τους μέσω του περιβάλλοντος, της οικογένειας, των ομάδων που συμμετέχουν και των μέσων ενημέρωσης. Επιπλέον, τα φαινόμενα αυτά ενδεχομένως να αποτελούν αντίδραση σε κοινωνικές, οικονομικές ή πολιτικές αλλαγές. Η ανασφάλεια, ο φόβος της ξένης επίδρασης και η αντίσταση στην αλλαγή οδηγούν στην υποστήριξη ακραίων ιδεολογιών και προκαταλήψεων (Duckitt, 1992).

Η ξενοφοβία και ο ρατσισμός είναι δύο στοιχεία τα οποία συχνότατα συνυπάρχουν και αλληλοεπηρεάζονται. Οι δύο αυτές έννοιες συνθέτουν μία ανεπιθύμητη, ενίοτε απάνθρωπη πραγματικότητα η οποία επιδρά καταλυτικά στη λειτουργία της κοινωνίας στην ύπαρξη και τη συνύπαρξη των ανθρώπων προκαλώντας σοβαρότατες συνέπειες στην σωματική και στην ψυχική υγεία. Κρίνεται αναγκαία επομένως, η κατανόηση της σχέσης ανάμεσα στις δύο καταστάσεις χωρίς να θεωρείται η μία φαινομενικά λιγότερο αθώα ή υποδεέστερη από την άλλη.

1.4 ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΕΣ ΘΕΩΡΙΕΣ ΣΕ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

1.4.1 Η ΦΥΛΕΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ARTUR DE GOBINEAU (1816-1882)

Το έργο του Γάλλου διπλωμάτη και συγγραφέα Arthur de Gobineau “Essai sur l’inegalite des races humaines” (Δοκίμιο επί της ανισότητας των ανθρώπινων φύλων) αποτελεί τον ύμνο του σύγχρονου ευρωπαϊκού ρατσισμού. Το συγκεκριμένο έργο δημοσιεύτηκε το 1853 και αποτέλεσε την ασπίδα προστασίας και κάλυψης του θεσμού της αποικιοκρατίας και των δρώντων μελών της (Πρας, 1997). Σύμφωνα με τον Cobineau οι Αγγλοσάξονες, οι Σκανδιναβοί, οι Γερμανοί και οι Γάλλοι ανήκουν στην ανώτερη φυλή τη λευκή, την οποία ανωτερότητα της καθορίζει και η φυλετική καθαρότητα αλλά και η αυξημένη νοημοσύνη των προαναφερθέντων λαών (βλ. Καρυοφυλλίδου, 2014). Στη συνέχεια της πυραμίδας των φυλών τοποθετεί την κίτρινη, την οποία χαρακτηρίζει ως ανίκανη για τη δημιουργία πολιτισμού και τέλος αναφέρει και κατατάσσει τη μαύρη φυλή, η οποία διακρίνεται για την ανυπαρξία πνευματικών χαρισμάτων, την πλήρη αδυναμία εξέλιξης καθώς καθοδηγείται από τη ζώδη φύση της, την απουσία οποιασδήποτε ηθικής αλλά και από χαμηλό νοητικό επίπεδο (Παπατσούμα & Χίου, 2006).

Επιπλέον, θεωρεί απαγορευτική οποιαδήποτε ανάμειξη με τους λευκούς καθώς οι τελευταίοι θα εκφραστούν από τη στιγμή που θα υποστεί από τη συνένωση φθορά το γενετικό τους υλικό. Προκειμένου να προληφθεί μία ενδεχόμενη διαφθορά και ο ευτελισμός της ανώτερης φυλής, υποστήριξε ότι έπρεπε να παρθούν τα κατάλληλα

μέτρα. Συντάσσει λοιπόν, μία σειρά από προτάσεις για την καθαρότητα της φυλής, τις οποίες ενστερνίστηκε η ναζιστική Γερμανία προκειμένου να επιτευχθεί η κάθαρση του έθνους τους από τους Εβραίους. Παρόλα αυτά, ο ίδιος δεν απαρνήθηκε ποτέ τους Εβραίους, ούτε τους κατηγορήσε, απεναντίας θεωρούσε ότι ήταν από τους πιο πνευματικά καταξιωμένους λαούς, με μεγάλη συνεισφορά στην παγκόσμια ιστορία. Πίστευε όμως, ότι η παρακμή τους προήλθε από τις προσμίξεις τους με άλλους λαούς (Jacobs, 2012).

1.4.2 Η ΦΥΛΕΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ GEORGES COMTE VACHER DE LAPROYGE (1854-1936)

Η θεωρία του Laprouge είχε πολύ μεγάλη απήχηση στη Γαλλία, μεγαλύτερη τουλάχιστον από τη θεωρία του Cobineau. Ο Laprouge στηρίχτηκε στην επιστήμη της ανθρωπολογίας, της φυσιογνωμίας και στη θεωρία του Darwin ώστε να καταλήξει και να διαμορφώσει μία θεωρία, βάση της οποίας κατά κύριο λόγο τις ανθρώπινες σχέσεις διαμορφώνει η βία και δεν υφίσταται σ' αυτές καμία έννοια της δικαιοσύνης. Θεωρεί ότι η Άρια φυλή είναι η ανώτερη όλων και ότι από αυτήν γεννήθηκε ο πολιτισμός και οι επιστήμες. Παράλληλα επίρριπτε σφοδρότατες κατηγορίες προς τους Εβραίους καθώς τους θεωρούσε υπεύθυνους για την αρνητική επιρροή τους στο γαλλικό έθνος καθώς δεν διακατέχονται από αξίες και ενδιαφέρονται μόνο για το χρηματικό κέρδος. Η επικράτηση του προτεσταντισμού, η αποτροπή των φυλετικών αναμειξέων, η ευθανασία όλων των ανθρώπων οι οποίοι προέκυψαν από ανάμειξη φυλών καθώς και η απαγόρευση γάμων μεταξύ διαφορετικών φυλών σύμφωνα με τον Laprouge, θα ήταν τα ιδανικά μέτρα για την προστασία της καθαρότητας της Άριας φυλής.

1.4.3 Η ΦΥΛΕΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ GUSTAVE LE BON (1841-1931)

Ο Gustave le Bon θεωρεί ότι τα χαρακτηριστικά μιας φυλής κληρονομούνται γενεαλογικά και εξαιτίας αυτών χαρακτηριστικών οι φυλές διακρίνονται σε αρχέγονες, κατώτερες, μεσαίες και ανώτερες (βλ. Καρυοφυλλίδου, 2014). Οι ιθαγενείς της Γης του Πυρός και της Αυστραλίας, αποτελούν τις αρχέγονες φυλές, οι κατώτερες περιλαμβάνουν τους μαύρους, οι οποίοι δύνανται να κατακτήσουν μόνο τις βασικές γνώσεις και οι Ιάπωνες, οι Μογγόλοι, οι Κινέζοι και οι σημιτικοί λαοί αποτελούν τις μεσαίες φυλές. Οι φυλές αυτές δεν κατόρθωσαν να φτάσουν το επίπεδο των Ευρωπαίων, κυρίως των Γερμανών των Άγγλων και των Γάλλων, οι οποίοι ανέπτυξαν σπουδαίους πολιτισμούς και συνέβαλαν καταλυτικά στην ανάπτυξη της ανθρωπότητας. Ουσιαστικά, υποστήριξε ότι οι κατώτερες φυλές είναι ανίκανες και η αστάθεια τους συνδυαστικά με την ανωριμότητα που τις διακρίνει, τις εμποδίζουν να προοδεύσουν και να αναπτυχθούν όπως οι ανώτερες φυλές, οι οποίες χαρακτηρίζονται από αυτοκυριαρχία, δύναμη και ικανότητες στοιχεία τα οποία τις οδηγούν παραδειγματικά στην πρόοδο και την εξέλιξη (Le Bon, 1985).

1.4.4 Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ ROBERT KNOX (1789-1862)

Ο Κνοχ, Βρετανός καθηγητής ανατομίας, ανέπτυξε τις ρατσιστικές του θεωρίες επί Βρετανικού εδάφους. Υποστήριξε με θερμότητα ότι οι πιο χαρισματικές φυλές είναι οι Σάξονες εξαιτίας της ομορφιάς και της δύναμης τους και οι Σλάβοι για την ικανότητα τους στις τέχνες και τον ορθολογισμό τους. Η αντίληψη του αναφορικά με τους μαύρους είναι η χειρότερη δυνατή καθώς τους τοποθετεί στην ίδια κατηγορία με τα ζώα, θεωρώντας ότι δεν διαθέτουν τις ικανότητες των υπόλοιπων ανθρώπων. Ταυτόχρονα, κατηγορεί τους Εβραίους ως πονηρούς και κερδοσκόπους και εκδηλώνει αντισημιτική ιδεολογία εντονότατη, η οποία εφαρμόστηκε και αυτή όπως και του Cobineau, στη ναζιστική Γερμανία για την κάθαρση της Άριας φυλής. (http://en.wikipedia.org/wiki/Robert_Knox)

1.4.5 Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ HOUSTON STEWART CHAMBERLAIN (1855-1927)

Θαυμαστής της Άριας Φυλής ο Chamberlain θεωρούσε ότι εξαιτίας της εργατικότητας, του ήθους, της τιμιότητας και της ικανότητας της, δικαιωματικά θα έπρεπε να κυριαρχήσει σε όλο τον κόσμο. Η άρια φυλή οφείλει να υποτάξει τις υπόλοιπες φυλές και να τις εκπολιτίσει καθώς διακατέχονται από έντονα στοιχεία βαρβαρότητας. Εν συνεχεία, υποστηρίζει ότι οι Εβραίοι είναι ο μεγαλύτερος εχθρός της Άριας φυλής και θεωρεί αναγκαίο τον αφανισμό τους, προκειμένου να διατηρηθεί η καθαρότητα της φυλής. Προφανώς, οι ιδέες του βρήκαν ένθερμους υποστηρικτές στους κόλπους της ναζιστικής Γερμανίας, οι οποίοι τις ενστερνίστηκαν με σθένος και τις εφάρμοσαν ως επί το πλείστον (Tobach & Rossosof, 1994).

1.4.6 Η ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΤΟΥ CHARLES R. DARWIN (1809-1882)

Η θεωρία του Darwin ή αλλιώς κοινωνικός δαρβινισμός, εξελίχθηκε σε μία από τις χειρότερες μορφές ρατσιστικής ιδεολογίας επί ευρωπαϊκού εδάφους. Όσοι υποστήριζαν τον κοινωνικό δαρβινισμό ενστερνίστηκαν την άποψη, ότι η εξελικτική θεωρία δύναται να μετατεθεί από τη φύση και να εφαρμοστεί στα πλαίσια μιας κοινωνίας με τη βασική προϋπόθεση, οι βιολογικοί οργανισμοί να αντικατασταθούν από κοινωνικές ομάδες. Σύμφωνα με την προαναφερθείσα θεωρία, υπάρχει μία βασική αρχή, αυτή της “επιβίωσης του ισχυρότερου”. Με βάση αυτή τη θεωρία θα πρέπει να επικρατούν όσοι είναι δυνατοί, ευκολοπροσάρμοστοι, υπεύθυνοι και δημιουργικοί. Ο Δαρβίνος, όπως ονομάζεται στην ελληνική γλώσσα, δεν υπήρξε ποτέ ο ίδιος επιστήμης και εμφανώς ρατσιστής, Ωστόσο, οι θεωρίες του ερμηνεύτηκαν κατά το δοκούν, εξαιτίας της αμφισημίας τους. Αν και υποστήριξε, ότι όλοι οι άνθρωποι ανεξαιρέτως φυλής, έχουν όμοια καταγωγή, τόνισε ότι υπάρχουν φυλές ως υποκατηγορίες του ανθρώπινου γένους με διαφορετικές διανοητικές ικανότητες. Η άποψη αυτή αποτέλεσε τροφή για τους απανταχού ρατσιστές. Η θεωρία του απέκτησε φανατικούς υποστηρικτές στη Γερμανία του 19ου αιώνα, με μεγαλύτερο τον καθηγητή ζωολογίας Ernst Haeckel, ο οποίος υποστήριξε τη διαφορά των φυλών σε ανώτερες και κατώτερες. Οι μαύροι και πάλι εξομοιώνονται με τα ζώα και χαρακτηρίζονται ως

ανίκανοι να προοδεύσουν πνευματικά καθώς στερούνται της νοητικής ικανότητας (Richards, 2014).

1.4.7 Η «ΕΥΓΟΝΙΚΗ» ΚΑΙ ΦΥΛΕΤΙΚΗ ΥΓΙΕΙΝΗ

Η έννοια «ευγονική» έγινε παγκοσμίως γνωστή το 1883 από τον Άγγλο ψυχολόγο Francis Galton. Θεωρητική βάση της ήταν, η βελτίωση του ανθρώπινου είδους του και των φυλών οι οποίες διαθέτουν τις καλύτερες δυνατές προϋποθέσεις, ώστε να επικρατήσουν με βάση τα χαρακτηριστικά τους, τα οποία προκύπτουν από τη μελέτη της επιστήμης της βιολογίας. Ο Galton υποστήριξε ότι τα χαρίσματα ή οι ικανότητες ανθρώπων είναι κληρονομικά και η ιδιοφυΐα αποτελεί ξεκάθαρο προνόμιο μόνο των ανθρώπων οι οποίοι ανήκουν στις ανώτερες κοινωνικές τάξεις (Jacobs, 2012). Ισχυρίζεται ότι η πρόοδος της κοινωνίας θα επιτευχθεί μόνο εάν πραγματοποιούνται γάμοι μεταξύ των ανθρώπων οι οποίοι ανήκουν στα ανώτερα κοινωνικά στρώματα και αν περιοριστούν οι γεννήσεις από τις κατώτερες κοινωνικές ομάδες. Το 1907 προωθήθηκε ιδιαίτερα η ιδέα της «ευγονικής» και ιδρύθηκε η «Εταιρεία Ευγονικής Εκπαίδευσης» (Eugenic Education Society). Στους κόλπους της εργάστηκαν σπουδαίοι γενετιστές και βιολόγοι της Αγγλίας και στη συνέχεια ιδρύθηκε πανεπιστημιακή έδρα ευγονικής στο London University College για την οποία υπεύθυνος ήταν ο Karl Pearson. Θεωρούσε πολύ σημαντική τη φυλετική καθαρότητα του αγγλικού έθνους και εναντιώθηκε στους Εβραίους και γενικά σε όλους τους μετανάστες της Αγγλίας, τονίζοντας ότι οι τελευταίοι είναι κατώτεροι από τους Άγγλους και θέτουν σε σοβαρό κίνδυνο την ομοιογένεια της χώρας και του αγγλικού έθνους καθώς και την πρόοδο του (Παπαδημητρίου, 2000).

Προφανώς, η «ευγονική θεωρία» βρήκε πρόσφορο έδαφος και στη Γερμανία με βασικό εκπρόσωπο της, τον καθηγητή Alfred Ploetz. Η βασική του άποψη ήταν ότι δεν επιτρέπεται η παρουσία των κατώτερων φυλών, καθώς με την ύπαρξή τους κινδυνεύει ο εκφυλισμός της γερμανικής Φυλής. Ταυτοχρόνως, ο Fritz Lenz καθηγητής της «φυλετικής υγιεινής» στο Μόναχο, εκμεταλλευόμενος τη θεωρία του Δαρβίνου, συμπέρανε ότι οι αδύναμοι πρέπει να εξουδετερώνονται, ενώ είναι απαραίτητο να ενισχύονται οι ικανότητες των ανώτερων ομάδων ώστε να προοδεύουν οι πολιτισμοί. Οι ιδέες αυτές υιοθετήθηκαν πλήρως στη Γερμανία, κυρίως το 1933 όπου ανέλαβε την εξουσία το ναζιστικό κόμμα NSDAP με αρχηγό τον Αδόλφο Χίτλερ. Στόχος του ήταν η φυλετική καθαρότητα του Γερμανικού λαού, η προστασία της ομοιογένειας και της κληρονομικότητας της φυλής. Επομένως, ξεκίνησε η κάθαρση με την εξόντωση των τσιγγάνων και των Εβραίων. Στα πλαίσια της εξοντωτικής πολιτικής του Χίτλερ, χιλιάδες άνθρωποι θανατώθηκαν ενώ πάρα πολλοί άλλοι υπέστησαν στερήσεις με τη λογική της επικίνδυνης αναπαραγωγής (Παπαδημητρίου, 2000).

1.5 ΠΟΛΙΤΙΚΟ-ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΑΙΤΙΑ

Η ανάπτυξη της ξενοφοβίας και του ρατσισμού στο σχολικό περιβάλλον μπορεί να αποδοθεί σε πολλαπλά πολιτικά και κοινωνικά αίτια που επηρεάζουν τον τρόπο με τον οποίο οι μαθητές βιώνουν την αλληλεπίδραση. Αυτά τα αίτια περιλαμβάνουν:

- **Κοινωνικός αποκλεισμός και διακρίσεις:** Οι ρατσιστικές ή ξενοφοβικές αντιλήψεις μπορούν να ενισχυθούν από τις κοινωνικές ανισότητες και τον αποκλεισμό. Όταν οι μαθητές αισθάνονται ότι δεν ανήκουν σε συγκεκριμένες κοινωνικές ομάδες ή ότι υφίστανται διακρίσεις λόγω της εθνικότητάς τους, του χρώματος του δέρματος ή των πολιτιστικών τους διαφορικών, μπορεί να δημιουργηθεί ένα κλίμα διάκρισης.
- **Αντιπαραθέσεις στα μέσα ενημέρωσης και στην πολιτική:** Οι επίμονες αντιπαραθέσεις στα μέσα ενημέρωσης ή στην πολιτική σφυρηλατούν την ιδέα της «εχθροπραξίας» εναντίον ορισμένων μελών ή κοινοτήτων, προάγοντας την ιδέα της ανωτέρας ομάδας έναντι μιας άλλης.
- **Έλλειψη εκπαίδευσης και ευαισθητοποίησης:** Η έλλειψη εκπαιδευτικών προγραμμάτων που προάγουν την πολυπολιτισμικότητα, ο σεβασμός και η ανοχή μπορεί να οδηγήσει στην αδιαφορία ή στην ανεπάρκεια στην αντιμετώπιση της ξενοφοβίας και του ρατσισμού.
- **Κληρονομημένες προκαταλήψεις:** Οι οικογενειακές ή κοινωνικές προκαταλήψεις μπορούν να μεταφερθούν στους μαθητές, ενισχύοντας τις αντιλήψεις τους σχετικά με τις διαφορές και την ανωτερότητα μιας ομάδας έναντι μιας άλλης.

Αυτά τα πολιτικά και κοινωνικά αίτια προκαλούν και ενισχύουν την ξενοφοβία και τον ρατσισμό στο σχολείο, δημιουργώντας ένα περιβάλλον που δυσκολεύει την ανοχή, την κατανόηση και την αναγνώριση των διαφορετικών ως πλούτο και όχι ως λόγο διαχωρισμού ή διάκρισης.

Επιπλέον στις σύγχρονες κοινωνίες η υποδοχή «ξένων» δημιουργεί ρατσιστικές διαθέσεις και συμπεριφορές λόγω των πολιτιστικών διαφορών που προκύπτουν (Πέτρου, 2003). Οι διεθνείς οργανισμοί οι οποίοι ασχολούνται με το κρίσιμο ζήτημα της μετανάστευσης δεν αντιμετωπίζουν αποτελεσματικά τα αισθήματα ρατσισμού και ξενοφοβίας που δημιουργούνται καθώς από την μια πλευρά αφήνουν τους μετανάστες έρμια της τύχης τους ενώ θεωρητικά λαμβάνουν τα αναγκαία μέτρα για την υποστήριξη αυτών και από την άλλη δεν δύνανται να ελέγξουν το μεγάλο αριθμό μεταναστών οι οποίοι εισρέουν σε διάφορες χώρες αναζητώντας μια καλύτερη ζωή. Κατά συνέπεια το πρόβλημα διαρκώς εντείνεται. Η Ευρωπαϊκή Ένωση προσπαθεί μέσω κατάλληλων προγραμμάτων να αντιμετωπίσει το πρόβλημα αυτό, ωστόσο οι αιτούντες άσυλο αντιμετωπίζονται ως πολίτες τρίτης κατηγορίας. Πιο συγκεκριμένα οι μετανάστες αποτελούν απειλή και κίνδυνο για την εθνική ασφάλεια στη χώρα υποδοχής (Παπαντωνίου, 2010).

Ταυτόχρονα, η αδυναμία ελέγχου ταυτοποίησης των νεοεισελθέντων αλλοδαπών καθώς και η αδυναμία διαχωρισμού τους από τους πολιτικούς πρόσφυγες ή από όσους αναγκάστηκαν να μετοικήσουν λόγω πολεμικών συγκρούσεων στην πατρίδα τους δυσχεραίνει ακόμα περισσότερο την ήδη βεβαρυμμένη αντίληψη για τους αλλοδαπούς. Έτσι, οι πολίτες συμπεριφέρονται εριστικά, βίβια και απαξιωτικά προς τους μετανάστες όπως συνέβη με τα ακροδεξιά κόμματα. Επομένως, όταν η χώρα υποδοχής αντιμετωπίζει τους ανθρώπους αυτούς υποτιμητικά, τους εκμεταλλεύεται οικονομικά και προβάλλει τον ρατσισμό και την ξενοφοβία, δημιουργεί αναπόφευκτα ένα επικίνδυνο περιβάλλον για ολόκληρη την κοινωνία. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να

αυξάνονται τα περιστατικά βίας και εχθροπραξίας και από τις δύο πλευρές (Τσιάκαλου, 2000).

1.5.1 ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ

Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης έχουν αναδειχθεί σε έναν ισχυρότατο παράγοντα ο οποίος επηρεάζει τις απόψεις, τις αντιλήψεις και τις συμπεριφορές των ανθρώπων έναντι των συνανθρώπων τους αλλά και των διαφορετικών πολιτισμών. Η ισχύς τους κρίνεται τόσο μεγάλη, ώστε ίσως να μην είναι καθόλου τυχαίος ο χαρακτηρισμός τους ως “τέταρτη εξουσία”. Με τη δυνατότητα που τα διακατέχει να προσεγγίζουν και εν τέλει να επηρεάζουν εκατομμύρια ανθρώπους παγκοσμίως, διαδραματίζουν έναν ζωτικότατο ρόλο στον τρόπο αντίληψης του κόσμου και των ανθρώπων που τον συνθέτουν. Παρόλο που, οι άμεσες ενημερώσεις δύνανται να αντιμετωπίζονται ως ευεργετικές για την κοινωνία, υπάρχει η ανάγκη να γίνει αντιληπτός και να αναλυθεί ο ρόλος τους σχετικά με την έξαρση των υπό εξέταση φαινομένων. Η επιρροή των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης στη διαμόρφωση των αντιλήψεων και των κοσμοθεωριών είναι ως επί το πλείστον ανεξέλεγκτη. Λειτουργούν ως κύριοι παράγοντες και ρυθμιστές των απόψεων που διαμορφώνουν οι άνθρωποι για τους άλλους ανθρώπους. Η διαδικασία αυτή μπορεί να επηρεάζεται από τον τρόπο που επιλέγουν να παρουσιάζουν και να επικοινωνούν τα θέματα τα οποία αφορούν την εθνική και πολιτιστική ποικιλομορφία. Στην προσπάθειά τους να προσελκύσουν το κοινό τους, ορισμένα από τα μέσα αυτά ενδέχεται να ενισχύσουν στερεότυπα και προκαταλήψεις καθώς επίσης και να προσφέρουν έναν εύκολο τρόπο αντιμετώπισης των πολύπλοκων ζητημάτων (Chomsky & Herman, 1988).

Ένα από τα πιο επικίνδυνα φαινόμενα τα οποία συνδέονται με τα μέσα ενημέρωσης είναι η παρουσία των αλλοδαπών ως απειλής ή εχθρού. Η υπερβολική έμφαση σε αρνητικά γεγονότα που λαμβάνουν χώρα σε μία κοινότητα ή στον τόπο καταγωγής του δράστη ενδεχομένως δημιουργεί στερεότυπα και ενθαρρύνει, εντείνει και καλλιεργεί το φόβο και την αντίθεση προς τον «ξένο». Το φαινόμενο αυτό, γνωστό ως «κατάρτιση της πραγματικότητας» (agenda-setting) προκαλεί σημαντικό αντίκτυπο στη διαμόρφωση της κοινής γνώμης (Etman, 1993). Σαφώς, η ανάπτυξη των κοινωνικών δικτύων και των ψηφιακών μέσων ενημέρωσης έχει διευκολύνει την ανταλλαγή πληροφοριών, απόψεων, ιδεών και επικοινωνίας παγκοσμίως. Παρόλα αυτά όμως, το φαινόμενο αυτό δύναται να οδηγήσει την εμπέδωση της απομόνωσης κοινοτήτων με διαφορετικές παντελώς πεποιθήσεις και αξίες προκαλώντας έτσι το φαινόμενο των «επικοινωνιακών φυλακών». Η επικοινωνία μεταξύ διαφορετικών ομάδων περιορίζεται, οριοθετείται, συγκεκριμενοποιείται και ενδεχομένως να ενισχύσει προκαταλήψεις και στερεότυπα (Sunstein, 2018). Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης αποτελούν ένα «δίκικοπο μαχαίρι» αφενός γιατί ενισχύουν την κοινωνική συνοχή αφετέρου όμως, συμβάλλουν στην έξαρση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Η κατανόηση του ρόλου τους στην κοινωνία είναι πιο επιβεβλημένη από ποτέ και απαιτεί την ανάλυση των μηχανισμών, οι οποίοι διαμορφώνουν την κοινή γνώμη και τις αντιλήψεις των πολλών για τους άλλους. Είναι πλέον σημαντική η κριτική σκέψη στην άντληση των πληροφοριών και η αναζήτηση πολλών και διαφορετικών πηγών πληροφόρησης ώστε να επιτευχθεί μία πληρέστερη, σφαιρικότερη και ισορροπημένη ενημέρωση και κατανόηση του πολυπολιτισμικού και πολυπληθούς κόσμου. Είναι γεγονός ότι το πιο δυνατό όπλο των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης είναι η επίκληση στο συναίσθημα. Χρησιμοποιώντας τις

κατάλληλες συναισθηματικά φορτισμένες λέξεις, επηρεάζουν και διαμορφώνουν την κοινή γνώμη κατά το δοκούν, εξυπηρετώντας πολλαπλά συμφέροντα. Στόχος όλων των Μέσων και των ιθυνόντων λοιπόν, θα πρέπει να είναι η επίκληση στη λογική, η οποία δεν εκφράζει τίποτε περισσότερο από την απλή αλλά τόσο σημαντική ισότητα ανάμεσα στους ανθρώπους, από την προστασία των ανθρώπινων δικαιωμάτων και την καταπολέμηση της αδικίας, ανισότητας, βίας και ρατσισμού.

1.5.2 ΕΘΝΙΚΙΣΤΙΚΑ ΑΙΤΙΑ

Ο ρατσισμός πολλές φορές είναι στενά συνδεδεμένος με τον εθνικισμό καθώς προασπίζει την πολιτισμική ταυτότητα και αποτρέπει την εισχώρηση του «ξένου» πολιτισμού στην επικράτεια. Με αυτό τον τρόπο αντιστέκονται σε κάθε επιρροή που μπορεί να έχουν με τους ετέρους άλλους και αντιστέκονται στην αλληλεπίδραση με άλλα στοιχεία και πολιτισμούς (Βεντούρα, 2004). Στην παραπάνω περίπτωση ο εθνοκεντρισμός οδηγεί στο αίσθημα του εγωκεντρισμού καθώς η προάσπιση μιας κοινωνίας ή μιας ομάδας καθιστά την ίδια την ομάδα ανώτερη από την ομάδα των «άλλων». Οι απόψεις αυτές δημιουργούν συμπεριφορές με στοιχεία προκατάληψης και ρατσισμού (Κανακίδου & Παπαγιάννη, 1994). Ο ρατσισμός και η ξеноφοβία αποτελούν μια άκρως σκοτεινή πτυχή της ανθρώπινης κοινωνίας, η οποία παραμένει αιτία διαμάχης και διχασμού για ολόκληρη την παγκόσμια κοινότητα. Όπως έχει ήδη αναφερθεί οι παράγοντες οι οποίοι δύναται να προκαλέσουν όπως και να συντελέσουν στην διαμόρφωση αυτής της συμπεριφοράς είναι πολλοί, ένας εκ των οποίων τα εθνικιστικά αίτια. Η σχέση των εθνικιστικών ιδεολογιών και του ρατσισμού είναι άμεση και στενή και η σχέση αυτή στηρίζεται ποικιλοτρόπως στην ύπαρξη καλλιεργήσιμων και εξελισσόμενων ξеноφοβικών τάσεων.

Το εθνικιστικό κίνημα επικεντρώνεται στην υπεράσπιση και την προώθηση της ιδέας της εθνικής ταυτότητας, δίνοντας μεγαλύτερη έμφαση στην κουλτούρα, τον πολιτισμό, την ιστορία και την γλώσσα ενός λαού. Όταν όμως η συγκεκριμένη ιδεολογία λαμβάνει έντονα εξτρεμιστικούς τόνους, οδηγεί με βεβαιότητα και πολύ σύντομα στην αναζήτηση του «καθαρού» εθνικού στοιχείου και στον αποκλεισμό των «άλλων» ατόμων, των -θεωρητικά και πρακτικά γι' αυτούς- διαφορετικών, τα οποία δεν πληρούν τα κριτήρια και δεν αντιστοιχούν στα χαρακτηριστικά έτσι όπως αυτά έχουν διαμορφωθεί από τους εθνικιστές. Το φαινόμενο αυτό προκαλεί ρατσιστικές αντιλήψεις και προκαταλήψεις, καθώς οι υποστηρικτές του εθνικιστικού κινήματος μπορεί να θεωρούν τη δική τους εθνότητα υψηλότερη ή ανώτερη από άλλες. Σημαντική συμβολή σε αυτό το πεδίο παρέχει η μελέτη του Μπαντούρα και των συνεργατών του η οποία διερευνά τη σχέση ανάμεσα σε εθνικιστικές πεποιθήσεις και στο ρατσισμό. Οι ερευνητές ανακάλυψαν ότι όσο σκληρότερος είναι ο εθνικιστικός προσανατολισμός ενός ατόμου τόσο πιο πιθανή είναι η εμφάνιση ρατσιστικών στάσεων απέναντι σε άλλες εθνότητες.

Τα εθνικιστικά αίτια προφανώς προκαλούν ισχυρά συναισθήματα ξеноφοβίας. Σταδιακά καλλιεργείται ο φόβος, το μίσος, η προκατάληψη προς τους ξένους, τους αλλοδαπούς. Όταν αυτές οι εθνικιστικές αντιλήψεις διευρύνονται τότε εστιάζουν στην απόρριψη των άλλων λαών και πολιτισμών με αποτέλεσμα η ξеноφοβία να εντείνεται. Εντός αυτού του πλαισίου η ξеноφοβία προκύπτει από τη φυσική ή πνευματική απόσταση η οποία θεωρείται ότι χωρίζει τον «εαυτό» από τους «άλλους», το «εμείς» από το «αυτοί».

Σύμφωνα με μία μελέτη των Sidanius και Pratto (1999) το εθνικιστικό πνεύμα μπορεί να οδηγήσει σε ξενοφοβικά αισθήματα εξαιτίας του αγωνιστικού πνεύματος το οποίο δημιουργείται μεταξύ των εθνικών ομάδων. Σύμφωνα με το πόρισμα της μελέτης όταν το αίσθημα της εθνικής υπεροχής ενισχύεται, οι άνθρωποι μπορούν να αντιμετωπίσουν τους αλλοδαπούς ως απειλητικούς ανταγωνιστές τους οποίους πρέπει να εξοντώσουν ξεκινώντας από τον αποκλεισμό τους. Το εθνικιστικό πνεύμα προκαλεί ρατσιστικές εκδηλώσεις και ξενοφοβία όταν εξελίσσεται σε εξτρεμισμό και διακρίνει τους ανθρώπους σε κατηγορίες και κοινωνικά σύνολα. Η αποτελεσματική αντιμετώπιση αυτού του φαινομένου επιβάλλει κοινωνικές προσπάθειες και εκπαίδευση με απώτερο σκοπό την προώθηση της αμοιβαίας κατανόησης, του σεβασμού και της ανοχής μεταξύ των διαφορετικών εθνότητων και πολιτισμών.

1.5.3 ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΗ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ

Σύμφωνα με τον Γκοτοβό (1996), ως στερεότυπο νοείται « η γενικευμένη και η ατεκμηρίωτη σκέψη ενός ατόμου για τις ιδιότητες που υποτίθεται ότι έχει μια κοινωνική κατηγορία» (λευκός, Έλληνας, νέος, πολιτικός). Το χαρακτηριστικό στοιχείο αυτό των στερεοτύπων είναι η υπερβολή, η οποία ουσιαστικά πηγάζει από τις εμπειρίες τις οποίες αποκτά μια ομάδα ή μια ολόκληρη κοινωνία μέσα από την άτυπη εκπαίδευση που παρέχεται στο κοινωνικό περιβάλλον και μεταλαμπαδεύεται από γενεά σε γενεά. Η προκατάληψη είναι μια αβάσιμη και αρνητική στάση ή προϋδεασμός έναντι σε μια ομάδα με συγκεκριμένα και ανόμοια από το σύνολο χαρακτηριστικά. Η προκατάληψη μπορεί να έχει ισχυρή επιρροή κατά κύριο λόγο αναφορικά με το πως οι άνθρωποι συμπεριφέρονται και επηρεάζουν ο ένας τον άλλον μεταξύ τους, ιδιαίτερα εκείνους οι οποίοι είναι αρκετά διαφορετικοί, ακόμη και αν αυτό συμβαίνει εντελώς ασυνείδητα ή συμβαίνει χωρίς να γίνεται πλήρως αντιληπτό ότι υπάρχει η επίδραση των εσωτερικευμένων προκαταλήψεων.

Οι προκαταλήψεις καθώς έχουν σαφέστατα αρνητικό πρόσημο, εξελίσσονται εύκολα σε ρατσισμό όταν τα άτομα υποτιμούν και ασκούν εξουσία σε βάρος μια ομάδας (Παπαδοπούλου, 2008). Τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις δεν περιορίζονται μόνο στις επαφές των ανθρώπων με τα μέλη άλλων φυλών, αλλά εμφανίζονται και απέναντι σε ανθρώπους οι οποίοι έχουν κάποια φανερή αναπηρία, καθώς σωματικά ακέραιοι άνθρωποι συμπεριφέρονται στα άτομα αυτά βασιζόμενοι στις στερεοτυπικές αντιλήψεις τους και στις προκαταλήψεις τους. Η έρευνα γύρω από τις προκαταλήψεις επισημαίνει ότι κανείς δεν είναι απαλλαγμένος από την προκατάληψη, ωστόσο με σκόπιμη προσπάθεια, επίγνωση και επαρκή κίνητρα μπορεί να την μειώσει ή να την εξαλείψει (Plous, 2003).

Όταν οι άνθρωποι έχουν προκαταλήψεις για τους άλλους, διακατέχονται από την τάση να θεωρούν ότι όλοι όσοι εντάσσονται σε μια συγκεκριμένη ομάδα είναι «όλοι ίδιοι». Δίνοντας έμφαση σε συγκεκριμένα κοινά χαρακτηριστικά «μεγεθύνουν» τις ομοιότητες, παραβλέπουν τις όποιες διαφορές και διαμορφώνουν την αντίληψη ότι δεν υπάρχει μοναδικότητα και διαφοροποίηση από άτομο σε άτομο. Δεν λαμβάνεται έτσι υπόψη η κοινωνική θεώρηση ότι παρόλα τα κοινά σημεία αναφοράς, είναι φύσει αδύνατον να έχουν μεγαλώσει όλοι οι άνθρωποι στο ίδιο ακριβώς πλαίσιο, να ανήκουν στην ίδια φυλή με πανομοιότυπα χαρακτηριστικά, κοινώς αποκλείεται να είναι «όλοι το ίδιο». Επίσης, παραβλέπεται η θεωρία της προσωπικότητας, η οποία εστιάζει στις ατομικές διαφορές ακόμη και σε παρόμοια περιβάλλοντα ανατροφής. Τα παραπάνω

«νοητικά λάθη» από τα οποία διαμορφώνονται οι προκαταλήψεις είναι πολύ πιθανόν να οδηγήσουν στη διαμόρφωση στερεοτύπων, διακρίσεων και εκφοβισμού.

Οι πρώτοι θεωρητικοί οι οποίοι μελέτησαν τις προκαταλήψεις και τα στερεότυπα, τόνισαν ότι εν μέρει είναι αποτέλεσμα φυσιολογικής σκέψης, καθώς γίνεται προσπάθεια οργάνωσης των πληροφοριών, που υπάρχουν γύρω από το άτομο, σε νοητικές κατηγορίες (Allport, 1954). Ακόμη και πιο σύγχρονες έρευνες τονίζουν ότι οι άνθρωποι είτε λόγω χρονικής διαθεσιμότητας, είτε λόγω ευκαιρίας παρατήρησης, τείνουν να βρίσκουν διαφορές ανάμεσα στα μέλη της ομάδας της οποίας ανήκουν, ενώ έχουν την τάση να βλέπουν όσους είναι έξω από την ομάδα τους, ότι είναι «όλοι το ίδιο» (Nelson, 2002).

Οι κοινωνικοί επιστήμονες κατά τη διάρκεια μελέτης των προκαταλήψεων και των στερεοτύπων, εκτός από τους λόγους για τους οποίους εμφανίζονται, ανέδειξαν και τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να μειωθούν ή ακόμη και να εξαλειφθούν. Η εκπαίδευση των ανθρώπων με αφετηρία την ενσυναίσθηση αναφορικά με μέλη άλλων ομάδων, είναι μια μέθοδος η οποία επέδειξε σημαντική επιτυχία. Πιο συγκεκριμένα, φανταζόμενοι τον εαυτό τους στην ίδια κατάσταση, οι άνθρωποι είναι σε θέση να σκεφτούν πως θα αντιδρούσαν και να αποκτήσουν μεγαλύτερη κατανόηση των πράξεων των άλλων ανθρώπων.

1.5.4 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΓΟΝΕΩΝ ΜΕ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ

Η παρουσία αλλοεθνών προφανώς δεν αποτελεί μέρος μόνο της ελληνικής πραγματικότητας. Σε παγκόσμιο επίπεδο άνθρωποι μετακινούνται από την πατρογονική τους χώρα προς διάφορες άλλες χώρες αναζητώντας μία καλύτερη τύχη. Οι γηγενείς δεν είναι πάντα δεκτικοί στους νέους κατοίκους για το λόγο αυτό άλλωστε, αναπτύσσονται διαρκώς ρατσιστικές και ξενοφοβικές αντιδράσεις. Πολλοί από αυτούς τους ανθρώπους, μεταδίδουν στα παιδιά τους, τις πεποιθήσεις τους και εκείνοι με τη σειρά τους εκδηλώνουν με τη στάση τους, τις αντιλήψεις που έχουν καλλιεργηθεί στην ψυχή τους, στο σχολικό περιβάλλον, στους αλλοδαπούς συμμαθητές τους.

Οι Maizez, Fontes και Martinez (όπως αναφέρεται από τους Morgan, Farkas, Hillemeier, Mattison, 2015) πραγματοποίησαν μία έρευνα σε σχέση με τις απόψεις των γονέων αναφορικά με την ενσωμάτωση των αλλοδαπών μαθητών εντός της σχολικής τάξης. Οι οικογένειες οι οποίες συμμετείχαν στην έρευνα ανέφεραν ότι η ποικιλομορφία δυσχεραίνει το έργο του εκπαιδευτικού κάνοντάς το πιο σύνθετο και πιο περίπλοκο. Το μεγαλύτερο ποσοστό των γηγενών οικογενειών θεωρεί ότι θα αυξηθεί το επίπεδο δυσκολίας σε σχέση με την εκπαίδευση, αντιθετικά με τις οικογένειες των αλλοδαπών όπου το ποσοστό που είχε παρόμοια αντίληψη ήταν μικρότερο. Αναφορικά με τα ακαδημαϊκά αποτελέσματα, ορισμένοι θεωρούν ότι η ύπαρξη των ξένων μαθητών επηρεάζει αρνητικά την εκπαιδευτική διαδικασία, ενώ κάποιοι άλλοι πιστεύουν, ότι δεν θα υπάρξει καμία διαφοροποίηση. Εκείνοι οι οποίοι ενστερνίζονται ότι επηρεάζονται τα καθημερινά αποτελέσματα, είναι αυτοί, οι οποίοι εκδηλώνουν και την αντίθεσή τους στην ενσωμάτωση και αποτελούν εν δυνάμει ρατσιστές ενώ με τη στάση τους ευνοούν τη σύγκρουση εντός του σχολείου (Morgan et al. , 2015).

Δημιουργείται σταδιακά λοιπόν, ένα σύνολο μαθητών, όπου ο ρατσισμός, οι προκαταλήψεις και τα πολιτισμικά στερεότυπα βρίσκουν γόνιμο έδαφος και προκειμένου να αποφευχθεί αυτό, θα πρέπει να ενισχυθεί η κριτική αντίληψη και σκέψη των μαθητών. Η συνεχής εισροή όμως αλλοδαπών μαθητών στην τάξη, είναι

γεγονός δημιουργεί προβλήματα ομαλής ενσωμάτωσης, τα οποία ευνοούν ως ένα βαθμό τον διαχωρισμό ανάμεσα στα παιδιά. Έχει παρατηρηθεί το φαινόμενο ότι οι αλλοδαποί μαθητές έχουν χαμηλότερα ποσοστά απόδοσης σε μαθήματα όπως τα μαθηματικά και η ανάγνωση, γεγονός το οποίο δημιουργεί μεγαλύτερη σύγχυση εντός της τάξης. Η ενσωμάτωση των αλλοδαπών μαθητών στην τάξη δεν πραγματοποιείται χωρίς να υπάρξει παράλληλη στήριξη από άλλο εκπαιδευτικό ή ενισχυτική διδασκαλία και πιθανότητα επηρεάζει αρνητικά τόσο το γνωστικό επίπεδο των μαθητών στο σύνολό τους όσο και τις αντιλήψεις των γονέων- κηδεμόνων τους. Οι απόψεις των γηγενών οικογενειών και των αλλοδαπών διαφοροποιούνται και σύμφωνα με τις απαντήσεις που έδωσαν στην έρευνα που πραγματοποιήθηκε προκύπτει το συμπέρασμα, ότι η πλειοψηφία των οικογενειών των εγγενών μαθητών θεωρεί ότι η παρουσία αλλοδαπών φοιτητών επηρεάζει αρνητικά και τα ακαδημαϊκά αποτελέσματα (Morgan et al., 2015).

Ο Luciak το 2006 έδειξε ιδιαίτερο ενδιαφέρον για το ζήτημα αυτό και προχώρησε στη δική του έρευνα. Διαπίστωσε ότι παρά τις προσπάθειες για τη βελτίωση της εκπαίδευσης των μειονοτήτων και για την εισαγωγή της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, η τάση για διαχωρισμό είναι υπαρκτή. Σύμφωνα με την έρευνα του πολλοί γονείς αποφασίζουν να στείλουν τα παιδιά τους στο σχολείο όπου δεν υπάρχει αυξημένος αριθμός αλλοδαπών μαθητών με την ελπίδα και την πεποίθηση της λήψης καλύτερης και ποιοτικότερης εκπαίδευσης. Οι συγκεκριμένοι γονείς ενστερνίζονται την άποψη ότι σε πιο πολιτισμικά ομοιογενείς τάξεις τα αποτελέσματα θα είναι πολύ καλύτερα. Ταυτόχρονα, πολλοί εκπαιδευτικοί και διευθυντές σχολείων διατηρούν και αυτοί μία αρνητική στάση καθώς θεωρούν ότι δυσχεραίνεται το έργο τους. Προκειμένου να αποφευχθούν χαμηλές επιδόσεις για τα εκπαιδευτικά τους ιδρύματα, προωθούν τους αλλοδαπούς μαθητές σε ειδικά σχολεία. Συμπερασματικά λοιπόν προκύπτει, ότι οι λανθασμένες σχολικές πολιτικές, οι ελλείψεις σε εκπαιδευτικό προσωπικό και ο διαχωρισμός συνδράμουν καταλυτικά σε μία αυξανόμενη εκπαιδευτική διαστρωμάτωση.

Η ελληνική πραγματικότητα δεν απέχει από όσα προαναφέρθηκαν σε σχέση με τα σχολεία του εξωτερικού. Στον ελλαδικό χώρο χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση των παιδιών Ρομά. Βέβαια, εν προκειμένω υπάρχει μία αμφιθυμική στάση. Από τη μία πλευρά οι γονείς / κηδεμόνες της κυριάρχουσας πολιτιστικής ομάδας δεν επιθυμούν την απομάκρυνση των συγκεκριμένων παιδιών από το σχολείο και την εγγραφή τους στα ειδικά σχολεία, από την άλλη όμως δεν συμφωνούν και με την συνύπαρξη με τα δικά τους παιδιά. Πολλές φορές βέβαια, οι γονείς των μειονοτικών ομάδων δεν είναι υπέρμαχοι της συνεκπαίδευσης καθώς φοβούνται τη ρατσιστική συμπεριφορά με την οποία θα έρθουν αντιμέτωπα τα παιδιά τους στο σχολικό περιβάλλον. Από τα προαναφερθέντα προκύπτει ότι το ελληνικό σχολείο δύναται να χαρακτηριστεί και ως ρατσιστικό. Στα πλαίσια του βαθμοθηρικού και εξετασιοκεντρικού Ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος οι γονείς φοβούμενοι ότι τα παιδιά τους δεν θα αποδώσουν τα μέγιστα σε μία πολυπολιτισμική τάξη, οπισθοχωρούν σε αυτό που επιβάλλει η ηθική και η προάσπιση των δικαιωμάτων, στην εκπαίδευση για όλους. Επομένως, παραγκωνίζεται η ενσωμάτωση των μειονοτικών ομάδων και εκείνες με τη σειρά τους οπισθοχωρούν υπό τον φόβο του στιγματισμού και των ρατσιστικών επιθέσεων (Πανατζής & Μαυρουλή, 2011).

Η σημερινή ποικιλομορφία της ελληνικής κοινωνίας δεν γίνεται πλήρως αποδεκτή από τους Έλληνες γονείς. Οι απόψεις που περιστρέφονται γύρω από το ότι οι μετανάστες μαθητές αποκτούν σταδιακά τη μορφή στερεοτυπικών αντιλήψεων και όλα τα μέτρα τα οποία έχουν παρθεί αποτελούν μέρος μιας απλής προσέγγισης. Ωστόσο όμως, πρέπει να τονισθεί ότι την τελευταία δεκαετία, σημειώνεται μία μεταβολή

σύμφωνα με την οποία επιδιώκεται μία διαπολιτισμική διάσταση στην ελληνική παιδεία (Πανταζής & Μαυρουλή, 2011). Αν και υπάρχουν ασφαλώς ακόμα γονείς και μαθητές, οι οποίοι επιθυμούν διακαώς την διατήρηση του υπάρχοντος γενικού εκπαιδευτικού πλαισίου με το συγκεκριμένο πρόγραμμα σπουδών, τις πάγιες παιδαγωγικές μεθόδους και τις αμιγώς ελληνικές βασικές πολιτισμικές αρχές, υπάρχουν και εκείνοι οι γονείς, οι οποίοι έχουν μία εντελώς διαφορετική προσέγγιση. Οι τελευταίοι, βλέποντας την κοινωνική αλλαγή των πρόσφατων ετών επιδιώκουν και επιθυμούν την διαπολιτισμική εκπαίδευση, τον επαναπροσδιορισμό των μεθόδων και των στόχων επιδεικνύοντας τον σεβασμό τους στην πολυπολιτισμικότητα και τον πλουραλισμό (McGLynn, 2015).

Ωστόσο, όσο υπάρχουν γονείς οι οποίοι εναντιώνονται στην ενσωμάτωση στον εκπαιδευτικό χώρο των παιδιών των μειονοτικών ομάδων, άλλο τόσο υπάρχουν και γονείς παιδιών τα οποία ανήκουν σε μειονότητες, οι οποίοι παρουσιάζουν παρόμοια διάθεση. Από τη μία πλευρά αισθάνονται μειονεκτικά να έχουν τα παιδιά τους σε προστατευτικό περιβάλλον το οποίο παρέχει ένα ειδικό σχολείο από την άλλη πλευρά αισθάνονται μεγάλη πίεση και φόβο για την παρουσία των παιδιών τους σε ένα κανονικό σχολείο. Ο φόβος αυτός πηγάζει είναι επειδή φοβούνται το ρατσισμό καθώς η πιθανότητα να υπήρξαν και οι ίδιοι θύματα είναι πολύ μεγάλη, είτε γιατί γνωρίζουν ότι τα παιδιά τους θα μειονεκτούν στις διάφορες δραστηριότητες συγκριτικά με τα υπόλοιπα. παρόλα αυτά και οι δύο κατηγορίες γονέων χρήζουν βοήθειας από ειδικούς επιστήμονες ώστε να αντιληφθούν πλήρως τα θέματα τα οποία ενδέχεται και είναι δυνατόν να δημιουργηθούν κατά την ένταξη των παιδιών των μειονοτήτων σε ένα γενικό σχολικό περιβάλλον (McGlynn,2015).

1.6 ΤΡΟΠΟΙ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ ΤΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ ΣΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Ο ρατσισμός και η ξενοφοβία όπως έχει ήδη αναφερθεί αποτελούν σοβαρά κοινωνικά προβλήματα, ανοιχτές πληγές που επηρεάζουν τις κοινωνίες σε παγκόσμιο επίπεδο. Τα φαινόμενα αυτά συνδέονται με κατεξοχήν αρνητικές συμπεριφορές και στάσεις εναντίον άλλων ανθρώπων εξαιτίας της εθνικότητας, του χρώματος, των αντιλήψεων, του φύλου, της θρησκείας, τι στάση ζωής του σεξουαλικού προσανατολισμού, των προβλημάτων ψυχικής υγείας και μία ακόμα πληθώρα διαφορετικών χαρακτηριστικών. Η εκδήλωση των δύο προαναφερθέντων καταστάσεων δύναται να παρατηρηθεί σε διάφορους τομείς της κοινωνίας, συμπεριλαμβανομένων των πολιτικών, των μέσων ενημέρωσης, της εκπαίδευσης και των κοινωνικών διαδραστικών χώρων. ορισμένοι από τους τρόπους εκδήλωσης είναι οι ακόλουθοι:

➤ **Πολιτικές πρακτικές και νομοθεσία:**

Σε αρκετές περιπτώσεις, κυρίως σε χώρες όπου δεν υφίσταται δημοκρατικό καθεστώς τα φαινόμενα αυτά αποτυπώνονται στη νομοθεσία και τις πολιτικές πρακτικές της συγκεκριμένης χώρας. Αυτό λαμβάνει χώρα μέσω των διακρίσεων και της αδυναμίας πρόσβασης σε δικαιώματα τα οποία αφορούν την υγεία και την εκπαίδευση, χαρακτηριστικό εν προκειμένω είναι το παράδειγμα των γυναικών στις αραβικές χώρες, όπου η νομοθεσία είναι ιδιαίτερα σκληρή απέναντι τους, με την εφαρμογή μεταναστευτικών πολιτικών οι οποίες βασίζονται σε φοβίες και προκαταλήψεις εναντίον μεταναστών (Essed, 1991).

➤ **Εκδηλώσεις μίσους στα μέσα μαζικής ενημέρωσης:**

Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης αποτελούν μία από τις βασικότερες αιτίες έξαρσης των φαινομένων καθώς και έναν από τους αποτελεσματικότερους τρόπους εκδήλωσης τους. Οι πολυάριθμες πλατφόρμες ενημέρωσης ενθαρρύνουν τη διάδοση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας μέσω των ειδήσεων, μέσω ανεξέλεγκτων βίντεο στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, των οποίων οι δημιουργοί προβάλλουν τις ρατσιστικές τους διαθέσεις και ιδέες αναζητώντας συνοδοιπόρους στο ρατσιστικό τους παραλήρημα. η παρουσίαση στερεοτύπων και προκαταλήψεων στα μέσα ενημέρωσης διαιωνίζει την αρνητική αντίληψη για άλλες κοινότητες και γενικά για οτιδήποτε είναι διαφορετικό από το τετριμμένο, το συνηθισμένο.

➤ **Διακρίσεις στην εργασία και στην απασχόληση:**

Πολλοί άνθρωποι έρχονται καθημερινά αντιμέτωποι με διακρίσεις στο χώρο εργασίας τους λόγω της εθνικότητας τους, του άκρατου ανταγωνισμού, του φύλου τους -αυτό σημειώνεται κυρίως τις γυναίκες- ή άλλων προσωπικών χαρακτηριστικών. Η έλλειψη ίσων ευκαιριών καθώς και ισότιμης αντιμετώπισης συνδυαστικά με την έλλειψη προστασίας από τους ιθύνοντες ενθαρρύνουν τις αρνητικές στάσεις και τη διάδοση του ρατσισμού στον εργασιακό χώρο. Η αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων απαιτεί μία συλλογική προσπάθεια. Το κάθε άτομο ξεχωριστά οφείλει να αναλαμβάνει την προσωπική του ευθύνη, η οικογένεια δημιουργεί στέρεες βάσεις οι οποίες θα προσφέρουν στην κοινωνία ανθρώπους με ενσυναίσθηση και αίσθημα αλληλεγγύης. Σε όλα αυτά ωστόσο, αρωγοί θα πρέπει να είναι κατά κύριο λόγο το σχολείο και η πολιτεία.

➤ **Ρατσιστικές επιθέσεις και βία:**

Με τη χρήση οπλισμού και σωματικής υπεροχής, στη χειρότερη περίπτωση, αλλά και με την άσκηση ψυχολογικής λεκτικής βίας, άνθρωποι μετατρέπονται σε θύματα συνεχόμενων επιθέσεων λόγω της εθνικότητας τους και γενικότερα της διαφορετικότητας που τους χαρακτηρίζει, οποιαδήποτε μορφή και αν έχει αυτή.

1.7 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΤΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ ΣΕ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Ο ρατσισμός τη σύγχρονη εποχή έχει πολλές μορφές εκδήλωσης και η συνέπεια του είναι η ανεπανόρθωτη σχεδόν πρόκληση ζημίας αναφορικά με τις σχέσεις ατόμων, ομάδων και ολόκληρων λαών. Προκαλούνται φαινόμενα περιθωριοποίησης, άγονες αντιπαραθέσεις, και καταργούνται τα θεμελιώδη ανθρώπινα δικαιώματα. Ευδοκμούν ο πόλεμος αντί της ειρηνικής συνύπαρξης, η βία αντί της γαλήνης, η ξενοφοβία αντί της γόνιμης αλληλεπίδρασης των λαών. Ο ρατσισμός εγκυμονεί απρόβλεπτους κινδύνους για μια κοινωνία, για ένα έθνος, επειδή οι έντονες διακρίσεις μπορεί να οδηγήσουν σε εκμετάλλευση κοινωνικών ομάδων, σε διχασμό και αναταραχές. Κατά αυτόν τον τρόπο ο ρατσισμός μεταθέτει τις ευθύνες για την εκμετάλλευση και τις γνωστές συνέπειές της, τη φτώχεια, την ανεργία, το βιολογικό αφανισμό, τις ανταγωνιστικές ανθρώπινες σχέσεις, την ανισότητα, τη καταπάτηση των φυσικών δικαιωμάτων του ανθρώπου, από τους κύριους υπεύθυνους δηλαδή τις λίγες ισχυρές χώρες ή τις ολιγάριθμες ισχυρές

κοινωνικές ομάδες, στα πιο ανίσχυρα θύματά τους, τις χώρες του τρίτου κόσμου, τις φυλετικές και εθνικές μειονότητες, τις οικονομικά και κοινωνικά περιθωριοποιημένες ομάδες. Δεν είναι, μάλιστα σπάνιο το φαινόμενο άνθρωποι που υφίστανται το ρατσισμό να γίνονται εξιλαστήρια θύματα, όταν «προκύπτει η ανάγκη» να αποπροσανατολιστεί η κοινή γνώμη και να εκτονωθεί η δυσαρέσκεια της για άλλα ουσιώδη, υπαρκτά κοινωνικά προβλήματα. Χειρότερη βέβαια απ' όλα αυτά είναι η προοπτική να ζήσουν οι άνθρωποι σε έναν κόσμο όπου κάποιοι από αυτούς θα νιώσουν το κοινωνικό ρατσισμό να στρέφεται εναντίον τους. Το πρόβλημα, συνεπώς, τους αφορά όλους άμεσα και πρέπει να συνειδητοποιήσουν τη σοβαρότητά του και να εναντιωθούν σθεναρά.

Ο ρατσισμός έχει πολλές επιπτώσεις στο σύνολο της κοινωνίας αλλά περισσότερο στην ψυχολογία του θύματος που μπορεί να αισθανθεί πικρία, θυμό, αόριστη και αισθήματα εκδικητικής μανίας προς το θύτη αλλά ενδέχεται και σιωπηρά να βιώνει την μνησικακία από τους ρατσιστές με το ψυχικό κόστος να είναι ανυπολόγιστο. Συνήθως στα θύματα ρατσιστικών επιθέσεων δημιουργούνται αισθήματα ανασφάλειας, χαμηλής αυτοεκτίμησης, κατάθλιψης και αλλαγής συμπεριφοράς προς την οικογένεια, τους φίλους και γενικά προς το κοινωνικό σύνολο (Σαπουντζής, 2010). Επιπρόσθετα, οι εκφράσεις ρατσισμού δημιουργούν ανισότητες και φυλετικές διακρίσεις σε βάρος μιας μερίδας ανθρώπων που διαφέρουν ως προς τη φυλή (van den Berghe, 2001). Η κοινωνική κατάπτωση που συνδέεται και με την ψυχολογία αλλά και με την κοινωνία είναι μια από τις συνέπειες των φαινομένων ρατσισμού, καθώς οι αρχές, οι αξίες και τα ιδανικά σχετικοποιούνται και προβάλλει το ατομικό συμφέρον, η εκμετάλλευση του συνανθρώπου και η εξόντωση του αντιπάλου. Όλα αυτά έχουν ως αποτέλεσμα να αλλοιώνεται ο χαρακτήρας των ανθρώπων, αλλά και να χάνεται η πραγματική επαφή μεταξύ των μελών του ίδιου κοινωνικού συνόλου, γιατί με αυτόν τον τρόπο δεν πλησιάζουν, δε γνωρίζουν πραγματικά ο ένας τον άλλον, δεν συμπάσχουν και, εν τέλει, καταστρέφεται η κοινωνική συνοχή (Quillian, 2006).

Τα τελευταία χρόνια οι έρευνες έχουν επικεντρωθεί στις συνέπειες που έχει το φαινόμενο του ρατσισμού στα θύματα του. Οι συνέπειες αυτές προκαλούνται τόσο από το διαπροσωπικό επίπεδο, όσο κι από το συστημικό και θεσμικό. Η αντίληψη των πολλαπλών τρόπων με τον οποίο επιδρά στα άτομα επιβάλλεται να πραγματοποιείται εντός ενός πλαισίου, υπολογίζοντας ταυτόχρονα κοινωνικοοικονομικούς παράγοντες και θεσμικές προεκτάσεις. Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι οι φυλετικές διακρίσεις αποτελούν καταστάσεις περιθωριοποίησης οι οποίες προκαλούν μια αίσθηση «βεβήλωσης του εαυτού», καθώς το άτομο συνεχώς αξιολογείται, παραβλέπεται, υποτιμάται, δεν γίνεται αποδεκτό. Πρόκειται για καταστάσεις οι οποίες παραβιάζουν συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα αναφορικά με την δικαιοσύνη, την ηθική, την αξιοπρέπεια. Οι διακρίσεις αυτές συνδέονται άμεσα με αυξημένα ποσοστά ψυχολογικής δυσφορίας, άγχος, κατάθλιψη και ψυχιατρικές διαταραχές (Williams, 2018). Ακόμη, έχουν βρεθεί συνδέσεις με σωματικές ασθένειες αλλά και προ-κλινικούς δείκτες (π.χ. δείκτη μάζας σώματος, παχυσαρκία κ.α.), ενώ συνολικά η έρευνα έχει υποδείξει τις σημαντικές αποκλίσεις στα επίπεδα υγείας μεταξύ προνομιούχων και μειονοτικών ομάδων καθώς κάθε ψυχολογικό τραύμα ή πίεση, σωματοποιείται (Goosby & Heidbrink, 2013). Τέλος, πρέπει να σημειωθεί πως η έκθεση σε φυλετικές διακρίσεις καθιστά τα άτομα πιο ευάλωτα και σε άλλους ψυχοπαιδαγωγικούς παράγοντες. <https://sodateio-ikelos.gr/>

Οι συνέπειες αυτές αφορούν ασφαλώς τα παιδιά και τους εφήβους. Οι έρευνες (Williams, 2018) καταδεικνύουν ότι οι συνέπειες των διακρίσεων εμφανίζονται ακόμα κι αν άμεσοι αποδέκτες είναι οι γονείς κι όχι τα παιδιά, μέσω της επίδρασης που ασκείται σε αυτούς. Οι επιπτώσεις που προκαλούνται από την ρατσιστική συμπεριφορά

των άλλων προεκτείνονται στην ανατροφή των παιδιών. Επομένως, έχουν παρατηρηθεί αυξημένα ποσοστά άγχους και καταθλιπτικών τάσεων, προβλήματα διαγωγής κυρίως αναφορικά με τα αγόρια, προβλήματα στις σχέσεις με συνομηλίκους καθώς και προβλήματα χρήσης ναρκωτικών ουσιών σε απογόνους μειονοτικών ομάδων. Οι συνέπειες του ρατσισμού στα παιδιά φυλετικών μειονοτικών ομάδων συνιστά κατά αυτόν τον τρόπο μια περίπτωση μετάδοσης του τραύματος από γενιά σε γενιά.

Ένα σημαντικό σημείο στην μελέτη των επιπτώσεων του ρατσισμού αποτελεί η έννοια του εσωτερικευμένου ρατσισμού (David et al., 2019 ; Spreight, 2007). Σχετίζεται με την αποδοχή και την υιοθέτηση των αρνητικών πεποιθήσεων και των λανθασμένων αντιλήψεων μιας κοινωνίας, οι οποίες συνδέονται με την μειονεκτική θέση μιας ομάδας, την δημιουργία μιας εικόνας του εαυτού του θύματος ως ανάξιου μέλους της κοινότητας και της ίδιας της ζωής γενικότερα, την χαμηλή ή ανύπαρκτη αυτοεκτίμηση και την έλλειψη αισθήματος χαράς, ικανοποίησης, ευεξίας. Υπάρχουν, επομένως συνέπειες στην πίστη σχετικά με την ταυτότητα και το αίσθημα ελέγχου που διακατέχει το άτομο για τη ζωή του. Ο αντίκτυπος του ρατσισμού ο οποίος συγκεντρώνεται εσωτερικά ενδέχεται να ωθήσει το άτομο και στην προσπάθεια απομάκρυνσης τους από την μειονοτική ομάδα χαρακτηρίζοντας την ως αιτία για όσα βιώνει και αισθάνεται. Με αυτό τον τρόπο όμως αποστασιοποιείται από το ασφαλές του περιβάλλον, το οποίο ταυτόχρονα αποτελεί το ουσιαστικό υποστηρικτικό του πλαίσιο. Επιπροσθέτως, προκαλείται η ανάγκη δημιουργίας πολλών και διαφορετικών προσδοκιών, αγχωτικών συμπεριφορών και στάσεων στην επαφή με τα μέλη της κυρίαρχης ομάδας καθώς επίσης και στα κίνητρα τα οποία θα επιφέρουν κοινωνική καταξίωση και οικονομική επιτυχία. Ενδέχεται να επηρεάσει δραματικά την σχολική επίδοση αλλά και τον τρόπο με τον οποίο τα μέλη της μειονότητας δρουν αναφορικά με διάφορες υπηρεσίες, κρατικούς λειτουργούς κ.α. Κατά αυτόν τον τρόπο, αυτός ο ρατσισμός ο οποίος λειτουργεί με εξαιρετική εσωστρέφεια οδηγεί τα θύματα στην αναπαραγωγή των ρατσιστικών αντιλήψεων. Το γεγονός αυτό δημιουργεί στις κυρίαρχες ομάδες την αίσθηση της δικαιολόγησης και απόδειξης των πεποιθήσεών και των αντιλήψεων τους.

Παρότι τα τελευταία χρόνια οι γνώσεις της ανθρωπότητας για τον ρατσισμό και τις επιπτώσεις του συνεχώς αυξάνονται, διαπιστώνεται ότι ως φαινόμενο σημειώνει διαρκή άνοδο, βρίσκει επίσημες πολιτικές εκφράσεις και υποστηρικτές. Το γεγονός συνάδει με μια άποψη του Freud (2013), σύμφωνα με τον οποίο *«είναι πάντα δυνατόν να δεσμεύσουμε έναν αξιόλογο αριθμό ανθρώπων στην αγάπη, εφόσον υπάρχουν κι άλλοι άνθρωποι που απομένουν για να λαμβάνουν τις εκδηλώσεις της επιθετικότητάς τους»*. Αναλύοντας την προαναφερθείσα άποψη, εικάζουμε ότι ο ρατσισμός δεν είναι απλά ένα πρόβλημα γνώσης, αλλά ένα πολύ σοβαρό πρόβλημα το οποίο συνδέεται με την έμφυτη ανάγκη των ανθρώπων να εντάσσονται και να ανήκουν σε ομοειδή σύνολα, τα οποία ορίζονται μέσα από τις διαφορές τους με άλλα σύνολα. Ακόμη, ταυτίζεται με την επίρριψη ευθυνών για όλα όσα «πηγαίνουν στραβά» στις ζωές των ανθρώπων και στις κοινωνίες σε ένα εξωτερικό κακό, το οποίο σαφώς και δεν φέρει καμία ευθύνη ούτε για τον τρόπο ζωής των ανθρώπων, ούτε για τον τρόπο λειτουργίας των κοινωνιών. Συνεπώς, το κακό αυτό, ελαφραίνει τις ψυχές από την ενοχή για τυχόν λάθη αλλά και από την ευθύνη της διόρθωσης αυτών. Τέλος, προσφέρει την δυνατότητα να υπέρβασης του άγχους της συνάντησής με ριζικά διαφορετικούς ανθρώπους, συνήθειες και τρόπους ζωής, μετατρέποντάς το σε οργή, θυμό και μνησικακία.

Οι μεγάλες αλλαγές τις οποίες έχει προκαλέσει στον κόσμο η συνεχόμενη ανάπτυξη της παγκοσμιοποίησης, με τις αγχώδεις διαταραχές τις οποίες προκαλεί η αναπόφευκτη ανάμειξη τρόπων ζωής, γλωσσών, χρωμάτων, και η ανάδειξη των διαφορετικών σεξουαλικών επιλογών, οι οποίες μέχρι πρότινος αποτελούσαν επιμελώς κρυμμένα μυστικά, η φασισμός ο οποίος φαινόταν να έχει ξεχαστεί και ο διαχωρισμός

των ανθρώπων ξανά σε «καλούς –κακούς, χρήσιμους –άχρηστους» επιβάλλουν τη συζήτηση γύρω από τα αίτια και την αντιμετώπιση του ρατσισμού περισσότερο από ποτέ αναγκαία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο - Η ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ ΚΑΙ Ο ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

2.1 ΕΚΔΗΛΩΣΗ ΞΕΝΟΦΟΒΙΑΣ ΚΑΙ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ : ΜΙΑ ΠΡΟΚΛΗΤΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η ξενοφοβία και ο ρατσισμός αποτελούν δύο εξαιρετικά διαδεδομένα κοινωνικά φαινόμενα, τα οποία επηρεάζουν το σχολικό περιβάλλον και κατ' επέκταση και την εκπαίδευση των νέων. Την σύγχρονη εποχή, παρά τις προσπάθειες για την προώθηση της πολυπολιτισμικότητας, της ισότητας, της ανοχής, του σεβασμού και της ενσυναίσθησης, η παρουσία αυτών των αρνητικών φαινομένων και στάσεων εξακολουθεί να κάνει έντονα αισθητή την παρουσία της στα σχολεία και γενικότερα στα εκπαιδευτικά ιδρύματα. Στο παρόν κεφάλαιο επιδιώκεται η εξέταση των αιτιών και των συνεπειών της ξενοφοβίας και του ρατσισμού στα σύγχρονα σχολεία ενώ ταυτόχρονα θα εστιάσουμε στο ρόλο της εκπαίδευσης στην αντιμετώπιση τους.

Η ύπαρξη των δύο αυτών φαινομένων οφείλεται σε πολλούς και διαφορετικούς παράγοντες. Στις περισσότερες των περιπτώσεων, το οικογενειακό περιβάλλον επηρεάζει και διαμορφώνει τις αντιλήψεις και τις στάσεις των μαθητών. Ένα ξενοφοβικό - ρατσιστικό περιβάλλον αν μη τι άλλο, είτε αυτό προέρχεται από τον στενό οικογενειακό κύκλο είτε από τον ευρύτερο για παράδειγμα μακρινοί συγγενείς, μπορεί να μεταδώσει στα παιδιά και να διαμορφώσει αρνητικές συμπεριφορές και σκέψεις έναντι των αλλοδαπών μαθητών. Οι στάσεις αυτές παίρνουν «σάρκα και οστά» και εκδηλώνονται ποικιλοτρόπως είτε με την άσκηση σωματικής βίας, είτε λεκτικής, είτε ψυχολογικής, στα πλαίσια του σχολικού περιβάλλοντος. Οι εκδηλώσεις του ρατσισμού της ξενοφοβίας έχουν πλέον μετονομαστεί σε σχολικό εκφοβισμό (bullying) (Abrams, 2010).

Τα δύο αυτά φαινόμενα αποτελούν από τις πιο ανησυχητικές και επώδυνες μορφές διακρίσεων σε μία κοινωνία. Το σχολείο όντας μικρογραφία της κοινωνίας δεν αποτελεί δυστυχώς, εξαίρεση αναφορικά με την εκδήλωσή τους. Επηρεάζουν άμεσα την ασφάλεια, την ψυχολογία και την εκπαίδευση των μαθητών. Ο αντίκτυπος είναι μεγάλος και τα τραύματα που προκαλεί βαθιά και ανεξίτηλα. Μία από τις πιο συνηθισμένες μορφές εκδήλωσης των φαινομένων είναι η λεκτική βία. Οι μαθητές - θύματα έρχονται αντιμέτωποι με προσβλητικά σχόλια, υβριστικές φράσεις οι οποίες στοχεύουν στον πολιτισμό, στην εθνικότητα ή στο χρώμα του δέρματος. Ενδέχεται η επίθεση που θα δεχτούν να μην είναι μόνο από ένα άτομο αλλά από ένα σύνολο ατόμων τα οποία ακολουθούν πιστά τις οδηγίες του δυνατού – αρχηγού. Η λεκτική βία προκαλεί ένταση και αναστάτωση μεταξύ των μαθητών επηρεάζοντας αρνητικά τόσο την αυτοεκτίμησή τους όσο και την κοινωνικοσυναίσθηματική ευεξία τους. Πέραν της σκληρής λεκτικής επίθεσης την οποία ασκούν εις βάρος των άλλων, των αδύναμων ή αλλοδαπών, ορισμένοι μαθητές επιδεικνύουν φυσική επιθετικότητα προς όλους όσους θεωρούν διαφορετικούς.

Η συγκεκριμένη μορφή βίας μπορεί να εκδηλωθεί μέσω ξυλοδαρμών, χτυπημάτων ή ακόμη και εκφοβιστικών χειρονομιών. Τα

θύματα αισθάνονται ότι αυτή η διαφορετικότητα τους αποτελεί αφορμή για την επίθεση που δέχονται και το γεγονός αυτό ενδέχεται να έχει σοβαρές επιπτώσεις στην ψυχολογία ή ακόμα και να εγκυμονεί τον κίνδυνο να μετατραπούν και εκείνοι από θύματα σε θύτες. Επιπλέον, στα πλαίσια ενός σχολικού περιβάλλοντος όπου ο ρατσισμός εξαπλώνεται και παγιώνεται, οι φοιτητές εκδηλώνουν μία αντισυμβατική συμπεριφορά. Η εκδήλωση αυτή περιλαμβάνει την προώθηση αντιλήψεων οι οποίες προάγουν ακόμα περισσότερο τα ξενόφοβα συγκεκριμένα φαινόμενα. Οι μαθητές προκειμένου να γίνουν αρεστοί στο σύνολο των συμμαθητών τους και να αποκτήσουν την πολυπόθητη αποδοχή προσπαθούν ποικιλοτρόπως να επιβάλουν τις απόψεις τους (Brown, 2003) .

Η ξενοφοβία και ο ρατσισμός στο σχολικό περιβάλλον αποτελούν σοβαρό κοινωνικό πρόβλημα. Οι διάφορες μορφές με τις οποίες εκδηλώνονται, οι διακρίσεις που αποτελούν και τον πυλώνα των δύο αυτών φαινομένων επηρεάζουν τους μαθητές σε ψυχολογικό και κοινωνικό επίπεδο. Κρίνεται συνεπώς αναγκαίο, να αναπτυχθούν εκπαιδευτικά προγράμματα μέσω των οποίων θα προωθείται η ανοχή, η κατανόηση και η αποδοχή της πολυμορφίας και της πολυπολιτισμικότητας, προκειμένου να δημιουργηθεί ένα πιο δεκτικό, ανοιχτό και ανεκτικό σχολικό περιβάλλον για όλους τους μαθητές ανεξαιρέτως.

2.2 ΑΙΤΙΑ ΕΚΔΗΛΩΣΗΣ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΞΕΝΟΦΟΒΙΑΣ ΣΤΟΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΧΩΡΟ

Το σχολικό περιβάλλον ταλανίζεται από τα φαινόμενα της ξενοφοβίας και του ρατσισμού. Μαθητές- θύτες θεωρώντας τους εαυτούς τους ανώτερους, επιτίθενται συστηματικά και ποικιλοτρόπως σε όσους χαρακτηρίζουν και θεωρούν “ διαφορετικούς”. Και εκείνοι με τη σειρά τους ενώνονται δημιουργώντας ένα απροσπέλαστο τείχος προκειμένου να αμυνθούν. Ενίοτε, το λεγόμενο αυτό “γκέτο” αμύνεται επιτιθέμενο, δημιουργώντας επομένως ένα φαύλο κύκλο βίας, σωματικής και ψυχολογικής. Η δράση προκαλεί αντίδραση και η σχέση αυτή προφανώς δεν δύναται να εκλείπει από φαινόμενα τα οποία στοχοποιούν, απομονώνουν και προκαλούν κάθε είδους πόνο.

Τα αίτια εκδήλωσης των φαινομένων στο σχολείο ποικίλλουν και συνοπτικά είναι τα ακόλουθα:

➤ **Επιρροή οικογενειακού περιβάλλοντος:**

Η αντίληψη των μαθητών για την ξένη κουλτούρα και την εξωτερική εμφάνιση επηρεάζεται σημαντικά και κυρίως από τις πεποιθήσεις και τις απόψεις που αποκτούν στο οικογενειακό τους περιβάλλον. Κανένας άνθρωπος δεν γεννήθηκε ούτε ρατσιστής, ούτε εγκληματίας. Εάν οι γονείς μεταδίδουν προκαταλήψεις ή δημιουργούν αρνητικά στερεότυπα δηλητηριάζοντας “αθώες ψυχές” , τότε οι μαθητές λογικό και επόμενο θα είναι να αναπτύξουν ξενοφοβικές και ρατσιστικές συμπεριφορές.

➤ **Έλλειψη πολιτισμικής εκπαίδευσης:**

Στην πλειονότητα των εκπαιδευτικών μονάδων, η διδασκαλική προετοιμασία για την ύπαρξη και την αποδοχή της πολυπολιτισμικότητας είναι εξαιρετικά περιορισμένη. Άλλωστε, μία τέτοιας μορφής εκπαιδευτική πολιτική δεν εντάσσεται στα πλαίσια του εκπαιδευτικού προγράμματος. Οι μαθητές συνεπώς, εκ των πραγμάτων δεν εκτίθενται σε διαφορετικές κουλτούρες και παραδόσεις γεγονός το

οποίο ενδέχεται και ίσως εν τέλει προκαλεί την έλλειψη κατανόησης και ανοχής έναντι του «ξένου».

➤ **Μέσα μαζικής ενημέρωσης:**

Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης ασκούν σφοδρότατη επιρροή στα νεαρά κατά κύριο λόγο άτομα, τα οποία ακόμα δεν έχουν διαμορφώσει εικόνα για την κοινωνία, δεν έχουν ενημερωθεί πλήρως για τα ανθρώπινα δικαιώματα και η παρερμηνεία γεγονότων και καταστάσεων είναι πολύ πιθανή. Σε πολλές περιπτώσεις οι αναπαραστάσεις ξένων κουλτούρων και εθνοτήτων, κυρίως από την τηλεόραση όπου ο συνδυασμός εικόνας και ήχου είναι εξαιρετικά επιβλητικός, μπορεί να είναι στερεοτυπικές και προκατειλημμένες, παραπλανώντας τους νέους και προκαλώντας κατά συνέπεια αισθήματα αντιπάθειας.

➤ **Κοινωνική απομόνωση**

Το φαινόμενο της απομόνωσης χαρακτηρίζει τη σχολική πραγματικότητα. Ορισμένοι μαθητές αισθάνονται αποκλεισμένοι από συμμαθητές, ομάδες και κοινωνικούς κύκλους. Η απομόνωση αυτή, η οποία είναι αποτέλεσμα πολλών αιτιών, τους καθιστά ιδιαίτερα ευάλωτους στην ανάπτυξη ξενοφοβικών αντιδράσεων και αναζητούν πιθανούς εχθρούς έτσι ώστε να μπορέσουν, να αποδώσουν κάπου τα προβλήματά τους και τα αισθήματα με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι.

➤ **Επιρροή κοινωνικών ομάδων**

Σε ορισμένα σχολικά περιβάλλοντα, οι μαθητές είναι μέλη ομάδων στις οποίες ο ρατσισμός και η ξενοφοβία κυριαρχούν. Προκειμένου να αισθάνονται ενεργοί και αποδεκτοί από την ομάδα, δέχονται πίεση για ενέργειες οι οποίες περιλαμβάνουν κάθε μορφή βίας και η αντίσταση στις επιθυμίες της ομάδας και η αντιμετώπισή αυτής της πίεσης είναι εξαιρετικά δύσκολη (Pettigrew & Tropp, 2010).

2.3 ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΕΣ

Το θέμα του ρατσισμού στις μαθητικές κοινότητες είναι ιδιαίτερα σοβαρό πολυμορφικό και πολυπληθές ζήτημα, το οποίο έχει πολύ σημαντικές κοινωνικές και εκπαιδευτικές συνέπειες. Το συγκεκριμένο φαινόμενο που αφορά τη διάκριση, τον αποκλεισμό και την κακοποίηση, δεδομένα με τα οποία έρχονται συστηματικά αντιμέτωποι κάποιοι μαθητές λόγω του χρώματος του δέρματος τους, της εθνικής καταγωγής, της Φυλής τους ή άλλων παρόμοιων παραμέτρων εξελίσσεται ταχύτατα και ανησυχητικά. Ο ρατσισμός επηρεάζει τους μαθητές σε πολλά διαφορετικά επίπεδα, συμπεριλαμβανομένης της ακαδημαϊκής τους προόδου, των κοινωνικών σχέσεων και της ψυχολογικής τους ευημερίας.

Ορισμένες από τις κυριότερες επιπτώσεις του ρατσισμού στους μαθητές είναι οι ακόλουθες:

➤ **Αποτελέσματα στην ακαδημαϊκή επίδοση τους:**

Η παρουσία και η εκδήλωση ρατσιστικών στερεοτύπων και διακρίσεων στο σχολικό περιβάλλον επηρεάζει άμεσα την ψυχολογική ευεξία των μαθητών. Πολλοί από αυτούς έρχονται αντιμέτωποι με διαρκώς αυξανόμενο άγχος, καταθλιπτικές τάσεις, απομόνωση εξαιτίας των αρνητικών συμπεριφορών. Ταυτόχρονα, αισθάνονται αποκλεισμένοι και απορριφθέντες από το σχολικό περιβάλλον γεγονός το οποίο

ενδεχομένως να οδηγήσει σε μακροπρόθεσμες αρνήσεις τόσο σε σχέση με το διάβασμα, όσο και με την ομαλή ένταξη τους στην κοινωνία. Ταυτόχρονα επηρεάζεται διαρκώς η ψυχολογική και συναισθηματική τους φύση. Οι ρατσιστικές συμπεριφορές σε αρκετές περιπτώσεις δεν εκδηλώνονται μόνο από τους συμμαθητές τους αλλά και από τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς μειώνοντας την αυτοπεποίθηση των μαθητών και την αυτοεκτίμησή τους, γεγονός το οποίο επηρεάζει άμεσα την επίδοσή τους και αισθάνονται παράταιροι.

➤ **Κοινωνική απομόνωση:**

Οι μαθητές οι οποίοι δέχονται ρατσιστικές επιθέσεις και σχόλια απομονώνονται κοινωνικά. Δυσκολεύονται να αναπτύξουν φιλίες και να ενσωματωθούν ομαλά στα πλαίσια του σχολικού περιβάλλοντος. Το αποτέλεσμα της εν λόγω κατάστασης είναι είτε να παραμένουν μόνοι τους, είτε να δημιουργούν παρέες με άτομα τα οποία αντιμετωπίζουν τα ίδια προβλήματα και από θύματα σταδιακά να μετατρέπονται σε θύτες.

➤ **Εκπαιδευτική Πρόοδος:**

Είναι φυσικό επακόλουθο μιας ρατσιστικής συμπεριφοράς η δημιουργία ενός ιδιαίτερα αρνητικού κλίματος στο σχολείο, η οποία επηρεάζει όλους τους μαθητές. Η ύπαρξη και η συνεχής καλλιέργεια διακρίσεων επιφέρει ένα αρνητικό κλίμα στο σύνολο της τάξης, στην πνευματική υγεία των μαθητών καθώς και στην εκπαιδευτική εμπειρία. Ταυτόχρονα δεν επιτρέπει στους εκπαιδευτικούς να πραγματοποιήσουν επιτυχώς το διδακτικό τους έργο (Benner & Graham, 2011).

➤ **Ψυχολογικές επιπτώσεις:**

Ο ρατσισμός προκαλεί σοβαρότατες ψυχολογικές επιπτώσεις στους μαθητές όπως κατάθλιψη, άγχος, αυτοκαταστροφική συμπεριφορά ή χαμηλή αυτοεκτίμηση. Σε ορισμένες ακραίες περιπτώσεις έχει παρατηρηθεί το φαινόμενο των αυτοκτονικών τάσεων. Η συνεχής έκθεση σε ρατσιστικές καταστάσεις μπορεί να προκαλέσει μακροχρόνια ψυχολογικά προβλήματα αν δεν υπάρξει έγκαιρη και έγκυρη παρέμβαση. Οι ψυχολογικές αυτές επιπτώσεις όμως αφορούν τόσο τα θύματα όσο και τους θύτες οι οποίοι ενδεχομένως να υπήρξαν και οι ίδιοι κάποτε θύματα και με την στάση τους επιδιώκουν είτε να επιδείξουν την δύναμή τους είτε να ενταχθούν σε μια ομάδα κακοποιητική προκειμένου να αισθάνονται ασφαλείς αλλά και ταυτόχρονα να επιδεικνύουν την δυνατότητα που έχουν πια να επιβληθούν σε άλλους πιο αδύναμους θεωρητικά από τους ίδιους.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί η ξеноφοβία και ο ρατσισμός στο σχολικό περιβάλλον μπορεί να έχουν σοβαρές ψυχολογικές τόσο στα θύματα όσο και στους θύτες, δημιουργώντας ένα κλίμα ανασφάλειας, άγχους και άλλων συναισθημάτων που επηρεάζουν την εκπαιδευτική πορεία και την ψυχολογική ευημερία. Η συνεχής έκθεση σε αυτά τα στρες και συναισθηματικά βάρη μπορεί να είναι σοβαρά στην ψυχολογική υγεία και την εκπαιδευτική πορεία των μαθητών με πορεία δυστυχώς μη αναστρέψιμο ενίοτε η οποία ενδέχεται να οδηγήσει σε πολύ σοβαρότερες παραβατικές συμπεριφορές στο εγγύς μέλλον.

➤ Για τα Θύματα:

Ψυχολογικός Στρες και Άγχος: Τα θύματα της ξενοφοβίας και του ρατσισμού βιώνουν συχνά συνεχόμενο ψυχολογικό στρες και άγχος λόγω της ανησυχίας για επιθέσεις, εκφοβισμό ή απομόνωση.

Κατάθλιψη και Αυτοεκτίμηση: Η επίμονη ξενοφοβία μπορεί να οδηγήσει σε αισθήματα κατάθλιψης και μειωμένης αυτοεκτίμησης, καθώς οι μαθητές αισθάνονται απορριπτικοί ή ανήμποροι.

Κοινωνικό Αποκλεισμό: Οι συνέπειες της ξενοφοβίας στο σχολείο δεν μπορούν να οδηγήσουν σε κοινωνικό αποκλεισμό, με τα θύματα να απομονωθούν και να αποσυνδεθούν από τους συμμαθητές τους.

➤ Για τους Θύτες:

Έλλειψη Συναισθήματος Ενοχής: Οι θύτες μπορούν να μην συνειδητοποιήσουν πλήρως τις συνέπειες των πράξεών τους, απουσιάζοντας από τη συνείδησή τους το συναισθηματικό βάρος της ξενοφοβίας και του ρατσισμού.

Απώλεια Ευαισθησίας και Συναισθήματος Ενσυναίσθησης: Η συνεχής άσκηση ρατσιστικών ή ξενοφοβικών συμπεριφορών μπορεί να προκαλέσει απώλεια ευαισθησίας και συναισθήματος ενσυναίσθησης προς τα άλλα άτομα.

Ανάπτυξη Αρνητικών Στερεοτύπων: Η συχνή έκθεση σε ρατσιστικά ή ξενοφοβικά μηνύματα μπορεί να υποστηρίξει αρνητικούς στερεότυπους σε σχέση με άλλες ομάδες (Salgado & Asensio, 2019).

2.3.1 ΜΕΤΑΤΡΟΠΗ ΤΟΥ ΘΥΜΑΤΟΣ ΣΕ ΘΥΤΗ

Η μετάβαση από θύματα σε θύτες σε περιβάλλον σχολείου λόγω ξενοφοβίας και ρατσισμού είναι ένα σύνθετο φαινόμενο που συχνά έχει ρίζες στο και τις κοινωνικές δομές που επηρεάζουν το περιβάλλον τους μαθητές. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, ορισμένοι παράγοντες που μπορούν να οδηγήσουν θύματα να γίνουν θύτες περιλαμβάνουν:

Επιρροή του Περιβάλλοντος: Το περιβάλλον στο σχολείο, συμπεριλαμβανομένων των συμμαθητών και της σχολικής κουλτούρας, μπορεί να διαμορφώσει τις αντιλήψεις ενός ατόμου. Η έκθεση σε ξενοφοβικές ή ρατσιστικές αντιλήψεις μπορεί να επηρεάσει τη συμπεριφορά τους και να τους οδηγήσει να αναπαράγουν αυτές τις στάσεις.

Κοινωνικές Δομές και Προκαταλήψεις: Οι υφιστάμενες κοινωνικές δομές και οι προκαταλήψεις που διατηρούνται σε ορισμένες κοινωνίες δεν μπορούν να επηρεάσουν την αντίληψη των μαθητών για άλλες ομάδες, οδηγώντας σε αναπαραγωγή στερεοτύπων και αντιλήψεων για "άλλων".

Απουσία Εκπαίδευσης και Ευαισθητοποίησης: Η έλλειψη παιδείας σχετικά με την πολυπολιτισμικότητα και τη σημασία του σεβασμού στις διαφορές μπορεί να προκαλέσει έλλειψη ευαισθησίας και σε άτομα συμπεριφορές.

Η πορεία από το να είσαι θύμα σε θύτη είναι μια πολύπλοκη διαδικασία που επηρεάζεται συχνά από πολλούς παράγοντες. Η ενίσχυση της εκπαίδευσης και της συναισθηματικής νοημοσύνης μπορεί να αποφέρει σημαντικά εργαλεία για την αντιμετώπιση αυτών των στερεοτύπων και στάσεων στο σχολικό περιβάλλον (Essed, 1991).

2.3.2 ΑΝΑΓΚΑΙΟΤΗΤΑ ΥΠΑΡΞΗΣ ΠΑΙΔΟΨΥΧΟΛΟΓΟΥ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΛΕΙΤΟΥΡΓΟΥ ΣΤΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Η ξενοφοβία και ο ρατσισμός στο σχολικό περιβάλλον αποτελούν προβλήματα που επηρεάζουν την εκπαιδευτική διαδικασία και την ευημερία των μαθητών. Η παρουσία ενός παιδοψυχολόγου και ενός κοινωνικού λειτουργού στο σχολείο αποτελεί κρίσιμη πτυχή στην αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων. Οι παιδοψυχολόγοι και οι κοινωνικοί λειτουργοί μπορούν να διαδραματίσουν σημαντικό και ίσως καταλυτικό ρόλο τόσο στην αντιμετώπιση των φαινομένων όσο και στην προστασία των μαθητών με διάφορους τρόπους. Ενδεχομένως να λειτουργήσουν και προληπτικά καθώς με την παρέμβαση τους θα προλάβουν καταστάσεις και συμπεριφορές ιδιαίτερα επώδυνες και τραυματικές αλλά και από την άλλη πλευρά παραβατικές. Ο ρόλος τους περιλαμβάνει τα εξής στοιχεία:

Στήριξη των Μαθητών: Οι ειδικοί αυτοί στελεχώνουν στο σχολείο μπορούν να παρέχουν ψυχολογική στήριξη και συμβουλευτική στους μαθητές που έχουν πληγεί από ξενοφοβία ή ρατσισμό.

Εκπαίδευση και Ευαισθητοποίηση: Αναλαμβάνουν την εκπαίδευση της σχολικής κοινότητας σχετικά με τα θέματα της πολυπολιτισμικότητας, του σεβασμού και της ανοχής.

Διαχείριση Περιστατικών: Συμβάλλουν στη διαχείριση περιστατικών ξενοφοβίας και ρατσισμού, παρέχοντας στήριξη σε θύματα και εργαζόμενους για την εκπαίδευση των θυτών.

Συνεργασία με την Κοινότητα: Συνεργάζονται με την κοινότητα για να αναγνωρίσουν τις ανάγκες και τις προκλήσεις που σχετίζονται με την ξενοφοβία και τον ρατσισμό.

Η παρουσία αυτών των επαγγελματιών στο σχολείο είναι ουσιώδης για τη δημιουργία ενός ασφαλούς και συμπεριλαμβανομένου περιβάλλοντος. Η προσφορά τους βοηθάει τους μαθητές να αντιμετωπίσουν τα θέματα της ξενοφοβίας και του ρατσισμού με περισσότερη κατανόηση, ενσυναίσθηση και αλληλεγγύη (Fraser et al., 2015).

2.4 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ ΣΤΟ ΣΧΟΛΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Ο ρατσισμός όπως έχει ήδη αναφερθεί αποτελεί ένα σοβαρότατο κοινωνικό πρόβλημα, το οποίο επηρεάζει άμεσα και καταλυτικά τόσο τις κοινωνίες όσο και τα σχολεία. Κρίνεται αναγκαίο να αντιμετωπισθεί ενεργά στο σχολικό περιβάλλον, καθώς εκεί δρα και επιδρά σημαντικά στην ανάπτυξη των νέων μυαλών και χαρακτήρων. Οι εκπαιδευτικοί διαδραματίζουν καθοριστικότατο ρόλο στην αντιμετώπιση του ρατσισμού και στην προαγωγή και την προάσπιση της διαφορετικότητας αλλά και της αλληλεγγύης, τόσο στην εκπαιδευτική διαδικασία όσο και στο σχολικό περιβάλλον γενικότερα. Στην παρούσα υποενότητα επιδιώκεται η εξέταση του ρόλου των εκπαιδευτικών στην αντιμετώπιση του ρατσισμού στο άνδρo της διαμόρφωσης προσωπικοτήτων, το οποίο δεν είναι άλλο από το σχολείο.

Οι εκπαιδευτικοί καλούνται να αναλάβουν ευθύνες πολυσύνθετες. Πέραν από την μεταλαμπάδευση των γνώσεων, οφείλουν να επιτύχουν την ταύτιση των λόγων τους με τις πράξεις τους καθώς αποτελούν πρότυπα για τους μαθητές γεγονός το οποίο αυξάνει το βαθμό της ευθύνης, αλλά και της υπευθυνότητας που πρέπει να επιδεικνύουν απέναντι στους μαθητές τους. Ο τρόπος λοιπόν που προσεγγίζουν και αντιμετωπίζουν τις διαφορετικότητες και τις πολιτισμικές ιδιαιτερότητες διαδραματίζει σημαντικότατο ρόλο στη διαμόρφωση της αντίληψης των μαθητών για τον κόσμο αλλά και για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να συμπεριφέρονται στους συμμαθητές τους. Ένα μεγάλο μέρος της αποστολής τους καταλαμβάνει η προώθηση της ανοχής, της κατανόησης και της αλληλεγγύης. Αυτή η διαδικασία δύναται να πραγματοποιηθεί μέσω της ένταξης στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα σπουδών, μαθημάτων και θεμάτων τα οποία αφορούν τη διαφορετικότητα αλλά και συνάμα ενημερώνουν, διαφωτίζουν και διευκρινίζουν όλες τις πτυχές του ρατσισμού. Η προώθηση και η αποδοχή της πολυπολιτισμικότητας καθώς και η προσφορά ευκαιριών για τις πολιτισμικές εμπειρίες μπορεί να βοηθήσει τους μαθητές να διευρύνουν τους πνευματικούς και πολιτιστικούς τους ορίζοντες καλλιεργώντας τη νοητική τους δεινότητα η οποία θα προσφέρει τη δυνατότητα της αποδοχής, της ανοχής και της προσφοράς.

Η εκδήλωση ρατσιστικής συμπεριφοράς στα πλαίσια του σχολικού περιβάλλοντος είναι αναπόφευκτη. Οι εκπαιδευτικοί ερχόμενοι αντιμέτωποι με μία τέτοια κατάσταση οφείλουν να αντιδρούν με ευαισθησία και αποφασιστικότητα. Ο διάλογος με τους μαθητές τόσο για τις συμπεριφορές όσο και για τις αντιλήψεις τους είναι ζωτικής σημασίας και μπορεί να θέσει τα θεμέλια για ριζικές αλλαγές. Ταυτόχρονα όμως, οφείλουν να παρέχουν υποστήριξη στα θύματα ρατσιστικών επιθέσεων αλλά και να προχωρήσουν στην ανάληψη πειθαρχικών μέτρων όταν κρίνεται αναγκαίο προκειμένου να σταλθεί ένα ισχυρό και ηχηρό μήνυμα κατά του ρατσισμού και της βίας (Sleeter & Grant, 2003).

Οι εκπαιδευτικοί αποτελούν το θεμέλιο λίθο της δημιουργίας ενός ανοιχτού, πολυπολιτισμικού και αλληλέγγυου σχολικού περιβάλλοντος. Διαμέσου της στήριξης της διαφορετικότητας, της αντιμετώπισης του ρατσισμού και των οποιωνδήποτε διακρίσεων, καθώς και με τον εμπλουτισμό του προγράμματος σπουδών με πολλαπλά πολιτισμικά περιεχόμενα ο εκπαιδευτικός δύναται να διαμορφώσει μία σχολική κοινότητα πλουραλιστική, η οποία θα αντιμετωπίζει τη διαφορετικότητα και την ποικιλομορφία ως εφόδιο και όχι ως τροχοπέδη. Το εκπαιδευτικό προσωπικό έχει τη δυνατότητα να επιδιώξει και να επιτύχει μία πιο δίκαιη, εμπειρισταωμένη και περιεκτική εκπαίδευση για όλους ανεξαιρέτως.

Έχουν καταγραφεί από πολλούς μελετητές αρκετά διαφορετικά πλάνα καθώς και ποικίλα εκπαιδευτικά προγράμματα παρέμβασης με απώτερο σκοπό την

καταπολέμηση του φαινομένου του ρατσισμού. τα περισσότερα από αυτά περιλαμβάνουν διάφορες δραστηριότητες και τρόπους προκειμένου να επιτευχθεί η συνεργασία ανάμεσα σε μαθητές, οι οποίοι δεν έχουν κοινή γλώσσα και κοινή καταγωγή. παράλληλα όμως, έχουν διατυπωθεί και πλάνα για τον τρόπο με τον οποίο πρέπει οι εκπαιδευτικοί να αντιδρούν απέναντι σε εκδηλώσεις ρατσιστικής συμπεριφοράς. Το 2007 ο Paul Bress προχώρησε στην παρουσίαση ενός δικού του προγράμματος αντιμετώπισης του ρατσισμού από την πλευρά του εκπαιδευτικού. το πρόγραμμα του περιλαμβάνει πέντε στάδια τα οποία είναι τα ακόλουθα και απευθυνόμενος στους εκπαιδευτικούς προτείνει:

1. Μείνετε ήρεμοι: Ο Bress ζητά από τους εκπαιδευτικούς να μην αποφεύγουν να αντιμετωπίσουν μαθητές οι οποίοι κάνουν ρατσιστικά σχόλια. Εάν εκφράσουν το θυμό τους και την οργή τους δεν θα μπορέσουν να βοηθήσουν τους μαθητές να σκεφτούν τις συνέπειες των ρατσιστικών ενεργειών και συμπεριφορών τους.

2. Να είστε έτοιμοι να πράξετε ανάλογα: Ο αρνητικός ως επικίνδυνος συμπεριφορισμός επιβάλλεται να σταματήσει και η παύση του να πραγματοποιηθεί κατηγορηματικά και κάθετα. Οι αρωγοί της εκπαίδευσης οι οποίοι διαφορούν για το φαινόμενο όταν εξελίσσεται μπροστά τους και ελπίζουν απλά ότι θα σταματήσει έρχονται αντιμέτωποι με μία συνεχόμενη κλιμάκωση του. προτείνει λοιπόν να αποφασίσουν ποια είναι η ιδανική στιγμή για να παρέμβουν, να δράσουν. Σε περίπτωση βίαιης δράσης είτε προς τους ίδιους τους εκπαιδευτικούς είτε προς τους συμμαθητές τους, οι εκπαιδευτικοί πρέπει να παρέμβουν άμεσα.

3. Αντιμετωπίστε προβλήματα συμπεριφοράς: Αυτό ίσως είναι ένα από τα κρίσιμότερα στάδια. Ο εκπαιδευτικός οφείλει να εξηγήσει στον/στην μαθητή /τρια ότι η δράση του έχει παρατηρηθεί, έχει σημειωθεί και επιβάλλεται να αλλάξει άμεσα συμπεριφορά. Πάραυτα, προκειμένου να πραγματοποιηθεί η αλλαγή αυτή, είναι απαραίτητη η ισότητα και ο σεβασμός από πλευράς εκπαιδευτικού προς όλους. Ο εκπαιδευτικός οφείλει να συμπεριφερθεί και στους μαθητές οι οποίοι εκδηλώνουν ρατσιστικές συμπεριφορές με σεβασμό και κατανόηση όπως και με οποιονδήποτε άλλο μαθητή. Οφείλεται να διαμορφωθεί η ιδανική συμπεριφορά και το σωστό περιβάλλον.

4. Παραδώστε ρατσιστικά παραδείγματα: Στο συγκεκριμένο στάδιο ο Bress προτείνει στους εκπαιδευτικούς να εκμαιεύσουν από τους μαθητές που ασκούν ρατσιστικές επιθέσεις χαρακτηριστικά ρατσιστικά παραδείγματα. Προτρέπει τους εκπαιδευτικούς να μην προχωρήσουν οι ίδιοι σε αναφορές παραδειγμάτων αλλά να οδηγήσουν το μαθητή σε μία τέτοια κατεύθυνση όπου ο ίδιος θα εκφράσει τις απόψεις του, θα παρουσιάσει τον εαυτό του και εν τέλει θα προβληματιστεί.

5. Εκδίωξη των αιτιών και των επιπτώσεων του ρατσισμού: Ύστερα από το επιτυχές αποτέλεσμα του τέταρτου σταδίου, η ευαισθητοποίηση του μαθητή, ο οποίος εκδηλώνει ρατσιστικές διαθέσεις, έχει αυξηθεί. Επομένως, είναι σε θέση να αντιληφθεί ποιες ενέργειες του είναι απαράδεκτες αλλά και ποιες είναι οι συνέπειες που προκαλεί η συμπεριφορά του (Powell et al., 2007). Η ξενοφοβία και ο ρατσισμός όπως έχει ήδη αναφερθεί είναι δυστυχώς πραγματικότητες που μπορούν να εμφανιστούν και στο σχολικό περιβάλλον. Αυτές οι μορφές μισαλλοδοξίας έχουν βαθιές ρίζες και μπορούν να επηρεάσουν σοβαρά τον τρόπο με τον οποίο οι μαθητές αλληλεπιδρούν μεταξύ τους. Συνοψίζοντας θα λέγαμε ότι ο ρόλος των εκπαιδευτικών στην αντιμετώπιση αυτών των φαινομένων είναι κρίσιμος. Πέρα από την παροχή γνώσεων

και εκπαίδευσης, έχουν την ευθύνη να διδάσκουν τον σεβασμό προς τον άλλον, την αποδοχή των διαφορών και την αντιμετώπιση της πολυπολιτισμικότητας ως κάτι θετικό και εμπλουτιστικό. Η ευαισθητοποίηση των εκπαιδευτικών σχετικά με το θέμα της ξενοφοβίας και του ρατσισμού είναι ουσιώδης. Αυτό μπορεί να ολοκληρωθεί μέσω ειδικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων που τους ενημερώνουν για τις συμπεριφορές αυτών στους μαθητές και στο σχολικό κλίμα. Η δημιουργία ενός ανοιχτού και ασφαλούς περιβάλλοντος είναι επίσης κρίσιμη. Οι εκπαιδευτικοί έχουν την ευθύνη να διασφαλίσουν ότι κάθε μαθητής αισθάνεται αποδεκτός και ασφαλής στο σχολείο, ανεξάρτητα από το χρώμα του δέρματος, τη θρησκεία, την εθνικότητα ή άλλες διαφορές. Ένας επίσης σημαντικός ρόλος των εκπαιδευτικών είναι η αντιμετώπιση των περιστατικών ξενοφοβίας και ρατσισμού με σαφήνεια και αποφασιστικότητα. Πρέπει να δείξουν στους μαθητές ότι αυτές οι συμπεριφορές δεν γίνονται δεκτές και ότι υπάρχουν συνέπειες για τις πράξεις που προκαλούν ή προέρχονται από την ξενοφοβία και τον ρατσισμό. Τα Εκπαιδευτικά προγράμματα που εστιάζουν στην προαγωγή της ανοχής, της συνειδητοποίησης και της διαπολιτισμικής κατανόησης μπορούν να διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στη μείωση της ξενοφοβίας και του ρατσισμού στο σχολικό περιβάλλον. Από τα προαναφερθέντα προκύπτει το συμπέρασμα της καθοριστικής συμπεριφοράς και αντίδρασης των εκπαιδευτικών σε οποιοδήποτε περιστατικό ξενοφοβίας και ρατσισμού, πόσο μάλλον δε όταν η κατάσταση εκτροχιάζεται και πλέον μετεξελίσσεται από λεκτική επίθεση και βία σε σωματική. Ωστόσο, το κακό πρέπει να προλαμβάνεται πριν βρεθεί ο οποιοσδήποτε είτε να το βιώσει είτε να το αντιμετωπίσει (Banks, 2009).

2.4.1 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΗΓΕΤΗ- ΔΙΕΥΘΥΝΤΗ ΣΤΗΝ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΩΝ ΦΑΙΝΟΜΕΝΩΝ

Ο ρόλος του ηγέτη-διευθυντή στην αντιμετώπιση της ξενοφοβίας και του ρατσισμού στο σχολικό περιβάλλον είναι κρίσιμος για τη δημιουργία ενός ασφαλούς, συμπεριλαμβανομένου και ανοιχτού κλίματος για όλους τους μαθητές. Οι ηγέτες στα σχολεία πρέπει να αναλάβουν δράση και να προλάβουν την αντιμετώπιση αυτών των προβλημάτων με διάφορους τρόπους:

- **Δημιουργία Πολιτικής Σχολείου για την Πολυπολιτισμικότητα:** Οι ηγέτες στα σχολεία μπορούν να θεσπίσουν πολιτικές που προωθούν την κατανόηση, την ανοχή και τον σεβασμό στις διαφορές. Αυτές οι πολιτικές μπορούν να περιλαμβάνουν εκπαιδευτικά προγράμματα, σεμινάρια και εκδηλώσεις που ενισχύουν την πολυπολιτισμικότητα.
- **Διαμόρφωση Κατάλληλου Σχολικού Περιβάλλοντος:** Οι διευθυντές μπορούν να διασφαλίσουν ότι το σχολικό περιβάλλον είναι ασφαλές και φιλικό για όλους τους μαθητές. Αυτό μπορεί να σημαίνει εφαρμογή πολιτικών κατά του εκφοβισμού και της δημιουργίας μιας κουλτούρας σεβασμού.
- **Ενίσχυση της Εκπαιδευτικής Κοινότητας:** Οι ηγέτες στα σχολεία μπορούν να ενθαρρύνουν τους εκπαιδευτικούς να αναπτύξουν προγράμματα που προάγουν την πολυπολιτισμικότητα και την κατανόηση των διαφορετικών.

- **Ενεργή Αντιμετώπιση Περιστατικών:** Οι διευθυντές έχουν την υποχρέωση να αντιμετωπίσουν άμεσα και αποτελεσματικά περιστατικά ξενοφοβίας ή ρατσισμού στο σχολείο, προσφέροντας υποστήριξη τόσο στα θύματα όσο και στους δράστες.

Οι διευθυντές μπορούν να δράσουν ως πρότυπα στο σχολικό περιβάλλον, ενθαρρύνοντας τη συνεργασία, τον σεβασμό και την ανοχή. Αυτό δείχνει στους μαθητές και την εκπαιδευτική κοινότητα τον σημαντικό ρόλο των αξιών και της κουλτούρας που προάγουν την ανοχή και την αλληλεγγύη (Banks et al., (Επιμ.). 2010).

2.5 ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ

Ο ρατσισμός είναι ένα φαινόμενο που υπάρχει ακόμη και στις μέρες μας και επιβάλλεται να αντιμετωπιστεί. Ρατσισμός μπορεί να εκδηλωθεί οπουδήποτε, ακόμα και σε χώρους όπου η εκδήλωσή του είναι απαράδεκτη, στην οικογένεια ή στο σχολείο για παράδειγμα. Για να μπορούν, όμως οι άνθρωποι να κατανοούν πότε υπονομεύονται τα δικαιώματα των συνανθρώπων τους, τις διακρίσεις σε βάρος τους και τις σκοπιμότητες που κρύβονται, για να είναι σε θέση να κρίνουν τι είναι ρατσιστικό και τι όχι, πρέπει να έχουν γνώσεις.

Με την παιδεία, με τη μελέτη της ιστορίας, της κοινωνιολογίας αλλά και της βιολογίας, όχι μόνο δε θα πέφτουν θύματα της προπαγάνδας, αλλά και θα είναι σε θέση με επιχειρήματα να αποδεικνύουν πως οι ρατσιστικές αντιλήψεις είναι επιστημονικά αβάσιμες και πως η ισότητα ανάμεσα στους ανθρώπους είναι αδιαμφισβήτητη (όπως αναφέρεται στο Καρνοφουλίδου, 2014). Αποκτώντας τα άτομα παιδεία μπορούν ευκολότερα να τιθασεύσουν την έμφυτη τάση τους να επιβάλλονται στους άλλους οι οποίοι είναι διαφορετικοί καθώς επίσης να ξεπεράσουν τα βάρβαρα ένστικτά τους απέναντί τους. Επίσης μέσω της παιδείας και την προσωπικής καλλιέργειας οι άνθρωποι μαθαίνουν να σέβονται, να αγαπούν, να συνεργάζονται και να συνυπάρχουν ειρηνικά μέσα στην κοινωνία.

Ένας άλλος τρόπος αντιμετώπισης του ρατσισμού είναι η κρατική μέριμνα προς τις ευαίσθητες κοινωνικές ομάδες όπως π.χ. οι ανάπηροι, οι ηλικιωμένοι κ.λπ.. Συγκεκριμένα το κράτος πρέπει να λάβει τα απαραίτητα μέτρα έτσι ώστε αυτοί οι άνθρωποι να μην αισθάνονται κατώτεροι, να μην ντρέπονται επειδή οι υπόλοιποι τους λυπούνται και γενικά να μπορούν να ζήσουν πιο εύκολα και αρμονικά μέσα στην κοινωνία. Για παράδειγμα καλό είναι το κράτος να τοποθετήσει σ' όλους τους δημόσιους χώρους ανελκυστήρες, ειδικές τουαλέτες για αναπήρους, διαβάσεις στα πεζοδρόμια για αναπηρικά καροτσάκια κ.λπ.. Παράλληλα με όλα αυτά κάθε κράτος ξεχωριστά πρέπει να ψηφίζει νόμους με τους οποίους να μειώνει την εκδήλωση ρατσιστικών συμπεριφορών από τους πολίτες. Για να καταπολεμηθεί η απήχηση των ρατσιστικών ιδεών θα πρέπει να αντιμετωπιστεί η φτώχεια και η ανεργία που μαστίζει ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού των Ευρωπαϊκών χωρών. <https://sites.google.com/site/diaforetikosisos/tropoi-antimetopises-ratsismou>.

Οι πνευματικοί άνθρωποι και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης οφείλουν να σταθούν αρωγοί σε κάθε δυνατή προσπάθεια για ενημέρωση του συνόλου των ανθρώπων σχετικά με θέματα ρατσιστικής βίας. Οι άνθρωποι επιβάλλεται να σκέφτονται κριτικά και με ενσυναίσθηση ώστε να κατανοήσουν ότι κάθε άνθρωπος, ανεξαρτήτου έθνους, φυλής και καταγωγής έχει δικαίωμα αξιοπρεπούς ζωής, εργασίας, διαβίωσης. Η ισότητα των ανθρώπων έγινε εφικτή με πολλούς αγώνες και κερδήθηκαν μεγάλες νίκες.

Παρόλα αυτά, τα φαινόμενα αναβίωσης ρατσισμού αποδεικνύουν ότι το αίτημα για ισότιμες σχέσεις ανθρώπων και λαών, για σχέσεις οι οποίες δεν θα ταλανίζονται από διακρίσεις και αδικίες παραμένει πάντα ανοιχτό και επίκαιρο. Ρατσισμός μπορεί να εκδηλωθεί οπουδήποτε, ακόμα και σε χώρους όπου η εκδήλωσή του είναι απαράδεκτη, στην οικογένεια ή στο σχολείο. Για να μπορούν, όμως οι άνθρωποι να κατανοούν πότε υπονομούνται τα δικαιώματα των συνανθρώπων τους, τις διακρίσεις σε βάρος τους και τις σκοπιμότητες που κρύβονται, για να είναι σε θέση να κρίνουν τι είναι ρατσιστικό και τι όχι, πρέπει να έχουν γνώσεις.

Ένας θεσμός που μπορεί να λειτουργήσει θετικά στην αντιμετώπιση του ρατσισμού είναι η οικογένεια. Πράγματι, η οικογένεια, από την στιγμή που αποτελεί έναν από πρωτογενής φορείς κοινωνικοποίησης του ατόμου και ίσως και τον σημαντικότερο, πρέπει να μην προωθεί ρατσιστικές πεποιθήσεις. Οφείλει, να καλλιεργεί την προσωπικότητα του παιδιού με τέτοιο τρόπο, ώστε να μειώνεται στο ελάχιστο η επιρροή από εξωγενείς παράγοντες οι οποίοι θα συνδράμουν στην διαμόρφωση ρατσιστικών αντιλήψεων και συμπεριφορών. Επίσης, οι γονείς θα πρέπει να λειτουργούν ως θετικά πρότυπα, να δείχνουν αγάπη προς τη διαφορετικότητα και να μην κάνουν διακρίσεις.

Η εκπαίδευση με την σειρά της θα πρέπει να συμβάλει στη καλλιέργεια της κριτικής σκέψης των νέων και να παρουσιάζει τα θετικά της διαφορετικότητας, καλλιεργώντας παράλληλα το σεβασμό προς αυτό, ώστε να εξαλείψει τη ρατσιστική συμπεριφορά των νέων. Ίσως θα ήταν καλό να επαναπροσδιοριστεί το περιεχόμενο της εκπαίδευσης και να δοθεί μεγαλύτερη βαρύτητα στον ανθρωπιστικό της προσανατολισμό, αφού στις μέρες μας και με το υφιστάμενο σύστημα, που είναι κατά βάση εξετασιοκεντρικό, ο χαρακτήρας της είναι κατά βάση τεχνοκρατικός.

Ακόμη, τα ΜΜΕ διαδραματίζουν όπως έχει ήδη αναφερθεί και αυτά τον ρόλο τους στην κοινωνικοποίηση του ατόμου. Οπότε, τα πρότυπα που προβάλλονται μέσα από αυτά θα ιδανικά θα έπρεπε να μην προκαλούν ρατσιστικές αντιλήψεις, ανεξαρτήτως φύλου, εθνικότητας, φυλής και θρησκείας. Επίσης είναι αναγκαίο να είναι προσεκτικοί στον τρόπο έκφρασης τους, δηλαδή στο πώς παρουσιάζουν μια δυσάρεστη εικόνα με πρωταγωνιστή έναν αλλοεθνή εστιάζοντας κυρίως στο γεγονός κι όχι στην καταγωγή του δράστη δίνοντας έτσι κίνητρο για ρατσιστικές αντιδράσεις και ξενοφοβικά αισθήματα, αποφεύγοντας να δημιουργούν λανθασμένες εντυπώσεις. Επιπλέον, θα πρέπει το ΕΣΡ να παρεμβαίνει δραστικά σε περιπτώσεις που τίγεται μια κοινωνική ομάδα και να επιβάλει πρόστιμα στα κανάλια - ραδιοφωνικούς σταθμούς.

Οι διεθνείς οργανισμοί, τέλος, όπως ο ΟΗΕ, θα πρέπει να δραστηριοποιηθούν περισσότερο. Πράγματι, μετά τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο οι περισσότερες χώρες δημιούργησαν τον οργανισμό αυτό με σκοπό την ισότητα και την ευημερία σε όλο τον κόσμο. Γι' αυτόν τον λόγο είναι αναγκαίο να περάσει το μήνυμα ισότητας και να εξαλείψει τις ρατσιστικές συμπεριφορές με νόμους, με δραστικότερες παρεμβάσεις όπου και όποτε χρειάζεται. Μην ξεχνάμε άλλωστε ότι ο οργανισμός αυτός έχει το δικαίωμα να επέμβει όποτε κρίνει ότι είναι απαραίτητο σε όλες τις χώρες μέλη, όταν βλέπει ότι τα ανθρώπινα δικαιώματα καταπατώνται και να οδηγεί στο διεθνές δικαστήριο της Χάγης όποιον θεωρεί ένοχο για τέτοιου είδους εγκλήματα.

Επιπλέον:

α) Μέσω της παιδείας μπορούμε, τουλάχιστον στους νέους να καλλιεργούμε το σεβασμό της ανθρώπινης προσωπικότητας και να τους μαθαίνουμε να αποδέχονται τη διαφορετικότητα.

β) Να οργανωθούν κινήματα πολιτών που αγωνίζονται κατά του ρατσισμού

γ) Για να καταπολεμηθεί η απήχηση των ρατσιστικών ιδεών θα πρέπει να αντιμετωπιστεί η φτώχεια και η ανεργία που μαστίζει ένα σημαντικό τμήμα του πληθυσμού των Ευρωπαϊκών χωρών.

Αυτό που δεν πρέπει να ξεχνά κανείς είναι ότι ο κάθε άνθρωπος έχει την ικανότητα να αγαπά, να δημιουργεί, να ζει σε κοινωνία, να σκέπτεται, να χαίρεται, να θαυμάζει. Ο ρατσισμός είναι ένα φαινόμενο που υπάρχει και εντείνεται στις μέρες μας, ακόμα και στις πιο σύγχρονες κοινωνίες. Το πρόβλημα, συνεπώς, μας αφορά όλους άμεσα και πρέπει να συνειδητοποιήσουμε τη σοβαρότητά του και να εναντιωθούμε δυναμικά:

- Η οικογένεια πρέπει να μην περνάει προκαταλήψεις στα νεαρά μέλη της και ο κάθε πολίτης να διαθέτει κοινωνική συνείδηση.
- Η Παιδεία πρέπει να βοηθά τα παιδιά να αντιλαμβάνονται τις ιδιαιτερότητες και να γίνει κατανοητό ότι οι πολιτισμοί αλληλοσυμπληρώνονται και δεν υπάρχουν χάσματα ανάμεσά τους
- Η Πολιτική ηγεσία να μην ενθαρρύνει ρατσιστικές εκδηλώσεις και να τιμωρεί παραδειγματικά όσους είναι ρατσιστές.
- Οι Διεθνείς Οργανισμοί από τη μεριά τους μπορούν να επιβάλλουν κυρώσεις , οικονομικές ή διπλωματικές, σε όλους όσους καταπατούν και δεν σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα.
- Η οικογένεια πρέπει να μην περνάει απαρχαιωμένες ιδέες και προκαταλήψεις στα νεαρά μέλη της.
- Εκπαίδευση (Σχολεία- Πανεπιστήμια), Ο καθένας μας να μάθει να κρίνει , να μην πέφτει θύμα προπαγάνδας. Η παιδεία πρέπει να είναι ανθρωπιστική και να διαμορφώνει την εθνική και κοινωνική μας συνείδηση.
- Τα κράτη - -Με πολιτιστικές ανταλλαγές μεταξύ των λαών διότι η επαφή με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους είναι ένα μέσον καταπολέμησης του ρατσισμού. Πρέπει να γίνει κατανοητό ότι οι πολιτισμοί αλληλοσυμπληρώνονται
- Οι Διεθνείς Οργανισμοί από τη μεριά τους μπορούν να επιβάλλουν κυρώσεις , οικονομικές ή διπλωματικές, σε όλους όσους καταπατούν τα ανθρώπινα δικαιώματα και δεν σέβονται την ανθρώπινη υπόσταση του κάθε ατόμου.
- Πολιτική ηγεσία. Να μην ενθαρρύνει ρατσιστικές εκδηλώσεις. Παράλληλα πρέπει να ασκεί υπεύθυνη πολιτική για τα άτομα με ειδικές ανάγκες, για τους αλλοεθνείς, για τις μειονότητες.
- Τα Μ.Μ.Ε.(Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης) πρέπει να μην καλλιεργούν ρατσιστικές αντιλήψεις. Να προβάλλουν τα μηνύματα των πνευματικών ανθρώπων.

2.6 ΤΑ ΚΑΤΑΛΛΗΛΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΦΟΡΕΙΣ

Η αντιμετώπιση της ξеноφοβίας και του ρατσισμού στο σχολείο έχει ολοκληρωμένες εκπαιδευτικές προσεγγίσεις που συμβαδίζουν με τις κατευθυντήριες γραμμές που προτείνουν διεθνείς οργανισμούς. Ανάμεσα σε αυτούς, ο ΟΗΕ και η UNESCO έχουν εκδώσει σημαντικά έγγραφα και κατευθυντήριες γραμμές που προτείνουν στρατηγικές για την αντιμετώπιση αυτών των κοινωνικών προβλημάτων στο πεδίο της εκπαίδευσης. Προώθηση της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης: Οι διεθνείς οργανισμοί προτείνουν την ένταξη της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στα σχολικά προγράμματα. Αυτό περιλαμβάνει την εκπαίδευση μαθητών για τον σεβασμό των διαφορετικών, την ανοχή και την κατανόηση των διαφορετικών πολιτισμών. Κατάρτιση

των Εκπαιδευτικών: Οι εκπαιδευτικοί παίζουν ζωτικό ρόλο στην αντιμετώπιση της ξενοφοβίας και του ρατσισμού. Τα Εκπαιδευτικά προγράμματα που επικεντρώνονται στην εκπαίδευση των εκπαιδευτικών για την αναγνώριση, την αντιμετώπιση και την πρόληψη των διακρίσεων είναι καθοριστικά. Οι διεθνείς οργανισμοί αναγνωρίζουν τη σοβαρότητα της ξενοφοβίας και του ρατσισμού στα σχολεία και προτείνουν διάφορα εκπαιδευτικά προγράμματα για την αντιμετώπισή τους. Αυτά τα προγράμματα επικεντρώνονται στην πρόληψη, την ευαισθητοποίηση και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής και της ανοχής.

- **Συμπερίληψη του Θέματος στα Σχολικά Προγράμματα:** Οι διεθνείς οργανισμοί προτείνουν την ολοκληρωμένη ενσωμάτωση θεμάτων που αφορά τη διαφορετικότητα, την ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη στα σχολικά προγράμματα.
- **Ενίσχυση της Συνεργασίας Μεταξύ Μαθητών:** Τα προγράμματα που προωθούν τη συνεργασία και την αλληλεπίδραση μεταξύ μαθητών από διάφορα πολιτιστικά υπόβαθρα να μπορούν να συμβάλουν στη δημιουργία θετικού σχολικού κλίματος.
- **Διαφανής Και Σαφής Καταδίκη της Ξενοφοβίας και του Ρατσισμού:** Προγράμματα που ενθαρρύνουν τη δημιουργία ανοιχτών συζητήσεων και προβολή της ξεκάθαρης αντίθεσης στην ξενοφοβία και τον ρατσισμό συμβάλλουν στη δημιουργία περιβάλλοντος που δεν ανέχεται τις διακρίσεις.

Η συνδυασμένη εφαρμογή αυτών των προσεγγίσεων μπορεί να οδηγήσει σε πιο ενδυναμωμένες κοινωνίες και σχολεία που αντιμετωπίζουν αποτελεσματικά την ξενοφοβία και τον ρατσισμό. Συνοπτικά οι διεθνείς οργανισμοί προτείνουν, ουσιαστικά είναι εφικτό να ειπωθεί ότι επιβάλλουν τα κάτωθι:

UNESCO: Εκπαίδευση για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη (ESD)

Το πρόγραμμα ESD της UNESCO επιδιώκει την ανάπτυξη δεξιοτήτων όπως η κριτική σκέψη, η πολυπολιτισμική κατανόηση και η ανάπτυξη της ευαισθητοποίησης σε θέματα διαφορετικών πολιτισμών. Το πρόγραμμα αυτό ενθαρρύνει τη δημιουργία εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων που προωθούν την ανοχή και τη συνεργασία.

Συμβούλιο της Ευρώπης: Εκπαίδευση για τη δημοκρατική ιθαγένεια και την εκπαίδευση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων (EDC/HRE)

Το πρόγραμμα EDC/HRE προωθεί την κατανόηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, την ισότητα και την ευθύνη στο πλαίσιο της δημοκρατικής συμμετοχής. Δίνει έμφαση σε δραστηριότητες που ενισχύουν την αντιμετώπιση της ξενοφοβίας και του ρατσισμού μέσω της εκπαίδευσης.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή: Όχι Κίνημα Ρητορικής Μίσους

Αυτή η πρωτοβουλία της Επιτροπής εστιάζει στον αγώνα κατά του μίσους στο διαδίκτυο. Παρέχει εκπαιδευτικά εργαλεία και υλικά για να αντιμετωπίσει την προπαγάνδα μίσους και τον διαδικτυακό ρατσισμό.

Ηνωμένα Έθνη: Παγκόσμια Εκπαίδευση για την Ιθαγένεια (GCED)

Το GCED επικεντρώνεται στην ενίσχυση της παγκόσμιας πολιτοποίησης και της κατανόησης της παγκόσμιας αλληλεξάρτησης. Αυτό περιλαμβάνει την ανάπτυξη κριτικής σκέψης, τη διαπολιτισμική κατανόηση και την προαγωγή της ειρήνης και της δικαιοσύνης.

Αυτά τα προγράμματα εστιάζουν στην ανάπτυξη κρίσιμων δεξιοτήτων και την προαγωγή της κοινωνικής ευαισθητοποίησης, προσφέροντας εργαλεία για να

αντιμετωπιστούν οι ριζοσπαστικές απόψεις και οι στερεότυπες αντιλήψεις που οδηγούν σε ξενοφοβία και ρατσισμό τόσο εντός του σχολικού πλαισίου όσο κατ' επέκταση και της κοινωνίας γενικότερα. (UNESCO ,2016).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο - ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ - ΤΟ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

3.1 Η ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ ΚΑΙ Ο ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Τα περασμένα έτη χαρακτηρίζονται ως πολύ δύσκολα για την Ελλάδα και προς το παρόν από ό, τι διαφαίνεται, υπάρχουν ελάχιστες πεποιθήσεις ότι τα επόμενα έτη θα είναι ευκολότερα. Πάρα πολλοί Έλληνες επηρεάστηκαν εξαιτίας των παρατεταμένων και εκτεταμένων μέτρων λιτότητας, τα οποία αποτέλεσαν απόρροια της οικονομικής κρίσης. Η ύπαρξη αλλά και η ένταξη ενός ακροδεξιού κόμματος-μορφώματος στη Βουλή, της «Χρυσής Αυγής», αποτέλεσε ίσως το πιο ανησυχητικό παράδειγμα καθώς δεν συνδέεται μόνο με την πολιτική στάση των Ελλήνων ψηφοφόρων αλλά και με τις κοινωνικές τους αντιλήψεις, καθώς η οργάνωση αυτή εκδηλώνεται ανοιχτά, προκλητικά και απερίφραστα την εναντίωση της την ύπαρξη αλλοδαπών στη χώρα. Η καταδίκη των στελεχών της, ως μέλη εγκληματικής οργάνωσης αποδεικνύει περίτρανα τους τρόπους που χρησιμοποιούσαν ως ρατσιστές καθώς ήταν, εις βάρος αλλοδαπών και αλληλέγγυων αυτών. Βέβαια, για να μην παρουσιάζονται όλα ρόδινα ασφαλώς υπάρχουν σοβαρά πολιτικοκοινωνικά προβλήματα, τα οποία συνδέονται με την ανεξέλεγκτη εισροή μεταναστών με παράνομο τρόπο από χώρες της Ασίας και της Αφρικής και στην Ελλάδα και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Μερικώς κρυμμένη μέσα σε αυτές τις αναταραχές είναι και μία άλλη μεγάλη κρίση η οποία απειλεί να ξεφύγει από τον έλεγχο και δεν είναι άλλη από την ξενοφοβική βία εναντίον μεταναστών αλλά και όλων εκείνων που ζητούν άσυλο στην Ελλάδα και αλλού. οι βιαιοπραγίες απέναντι στους ανθρώπους από το Αφγανιστάν, το Πακιστάν, την Συρία, την βόρεια εκεί που σα χάρη Αφρική είναι ανησυχητικά συνηθισμένες, Μεγάλο μέρος των οποίων δεν καταγράφεται επισήμως (Doxiadis & Matsaganis, 2012).

Μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1960, η Ελλάδα όπως και οι άλλες ευρωπαϊκές χώρες στην πλειονότητα τους αποτελούσαν χώρες από τις οποίες έφευγαν οι γηγενείς προς τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, την Αυστραλία και τη νότια Αφρική. Το 1970 όμως μετατρέπεται σε μία χώρα υποδοχής μεταναστών, ως εργατικό δυναμικό προκειμένου να καλυφθούν οι ανάγκες που είχαν προκύψει στον βιομηχανικό τομέα. Ωστόσο, λίγα χρόνια αργότερα εξαιτίας των πολιτικών γεγονότων, της πτώσης του καθεστώτος στις χώρες της ανατολικής Ευρώπης, μαζικός αριθμός μεταναστών καταφθάνει στη νότια Ευρώπη, προφανώς και στον ελλαδικό χώρο, χωρίς όμως να υπάρχει η κατάλληλη υποδομή και οι αναγκαίες προϋποθέσεις για την ομαλή ένταξή τους και την εξασφάλιση τουλάχιστον των αναγκαίων για τον βιοπορισμό τους (Τριανταφυλλίδου, 2010).

Το μεταναστευτικό ρεύμα με το οποίο ήρθε αντιμέτωπη Ελλάδα ήταν δυσβάσταχτο για μία χώρα, η οποία παρουσιάζει από τους μεγαλύτερους δείκτες ανεργίας και διαβίωσης και ζει κάτω από το όριο της φτώχειας σημαντικό ποσοστό των Ελλήνων. Η Ελλάδα καλείται να φιλοξενήσει το μεγαλύτερο ποσοστό των

αλλοδαπών, το οποίο αντιστοιχεί περίπου στο 10% του συνολικού μεταναστευτικού πληθυσμού (Σακελλίωνος, 2001). Η επιλογή της χώρας δεν είναι ολωσδιόλου τυχαία. Η Ελλάδα συνήθως επιλέγεται για τη γεωγραφική της θέση καθώς αποτελεί σταυροδρόμι πέντε θαλασσών και δύο ηπείρων. ο δρόμος για την υπόλοιπη Ευρώπη περνάει μέσα από την Ελλάδα και η ευκολία πρόσβασης λόγω των φυσικών συνόρων αποτελεί μοναδική λύση για τους υποψηφίους μετανάστες. Επιπλέον, Στην Ελλάδα ανθίζει η παραοικονομία, η οποία αγγίζει περίπου το 40% ενώ ταυτόχρονα τα εδραιωμένα και ανεπτυγμένα πλέον μεταναστευτικά δίκτυα παρέχουν στους νεοεισαχθέντες μετανάστες μία σχετική ασφάλεια (Παπαντωνίου, 2014). Οι περισσότεροι από αυτούς εισήλθαν παράνομα στην Ελλάδα, Ενώ άλλοι δήλωσαν ψευδή στοιχεία γεγονός το οποίο δυσχεραίνει την οποιαδήποτε προσπάθεια ταυτοποίησης και καταγραφής. Τα προαναφερθέντα γεγονότα προκάλεσαν διαφόρων ειδών αντιδράσεις, φοβίες αλλά και προβλήματα και δόθηκε κυρίως έμφαση στις επιπτώσεις τόσο στην οικονομία της χώρας και των ελληνικών κοινωνιών αλλά και στην ασφάλεια των πολιτών εξαιτίας της αύξησης της εγκληματικότητας λόγω της επικινδυνότητας των μεταναστών αλλά και του φόβου μήπως επέλθει η αλλοίωση της εθνικής ταυτότητας (Νικολάου, 2005).

Οι Έλληνες σταδιακά οδηγήθηκαν στην καλλιέργεια της ανασφάλειας, εξαιτίας αυτής της μαζικής και μη ελεγχόμενης ταυτόχρονα εισροής. Ενώ ζούσαν σε μία ομοιογενή κοινωνία, με συγκεκριμένες σταθερές και αξίες κλήθηκαν να αντιμετωπίσουν έναν πολύ μεγάλο αριθμό “ξένων” ανθρώπων και γεννήθηκε μέσα τους ο φόβος και η ανησυχία. Το κράτος παράλληλα συνέδραμε, αντί να αντιμετωπίσει, στην ενίσχυση αυτών των συναισθημάτων καθώς μέχρι και τη δεκαετία του 1980 αντιμετώπιζε όλα τα προηγούμενα μεταναστευτικά ρεύματα με τη λογική της πολιτικής αφομοίωσης και ομογενοποίησης, Καθώς αντιμετώπισε τους μετανάστες ως προσωρινούς πολίτες με το ρόλο του εργατικού δυναμικού, όπου σύντομα θα εγκατέλειπαν τη χώρα είτε γυρίζοντας στις δικές τους είτε κατευθυνόμενοι σε άλλες χώρες (Νικολάου, 2005).

Η ελληνική κοινωνία όμως στη σύγχρονη εποχή χαρακτηρίζεται από μία διττή και μία απροσδιόριστη και ανεξήγητη στάση. Θεωρητικά το ελληνικό πνεύμα έρχεται σε πλήρη σύγκρουση με την έννοια του ρατσισμού, ταυτοχρόνως όμως πραγματοποιούνται βίαιες ρατσιστικές επιθέσεις. Η Ιδεολογία του ρατσισμού είναι άκρως ασύμβατη με τον ελληνικό πολιτισμό και ιδεαλισμού ο οποίος χαρακτηρίζεται, φημίζεται και επαινείται για τη φιλοξενία του προς τους “ξένους”. Ταυτόχρονα, η ελληνική ορθόδοξη εκκλησία καταδικάζει το ρατσισμό ως αίρεση, η οποία δεν συνάδει επουδενί με τα χριστιανικά ήθη (Τσιάκαλου, 2010). Παρόλα αυτά, οι σύγχρονοι Έλληνες διακατέχονται από φόβο, δυσπιστία, αδιαφορία ή ακόμη και εχθρότητα και επιθετικότητα προς τους “ξένους” Και η αντίθεση αυτή που προκύπτει επιβάλλει την περαιτέρω διερεύνηση των αιτιών που προκαλούν τα συναισθήματα αυτά και τις αντίστοιχες αρνητικές συμπεριφορές (Τσιάκαλου, 2006).

Φαινομενικά ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού συμπεριφέρεται με αλτρουισμό, ενσυναίσθηση και αλληλεγγύη. το ερώτημα που τίθεται όμως είναι αν όντως αυτό ισχύει και τα αισθήματα αυτά εκφράζονται μόνο μέσω των λόγων και δεν μετατρέπονται σε πράξεις. από το 1986 ήδη οι Έλληνες της μεταπολίτευσης είχαν εκδηλώσει εμφανώς τις ρατσιστικές τους διαθέσεις. Τα έντυπα μέσα της εποχής, όντας στη σφαίρα της αντικειμενικότητας, είχαν αναδείξει μία άκρως ρατσιστική και απάνθρωπη συμπεριφορά από ένα κύκλωμα εργοδοτών, οι οποίοι αφού εκμεταλλεύονταν εργατικά Πακιστανούς και Ινδούς, όταν έπρεπε να τους πληρώσουν για την εργασία τους, καλούσαν την αστυνομία προκειμένου να συλληφθούν και να απελαθούν από την Ελλάδα εφόσον ήταν παράνομοι. Ο ρατσισμός συνεπώς

εκδηλώνεται αρκετά χρόνια τώρα, μέσα από διάφορα περιστατικά βίας. Οι Έλληνες πια έρχονται σε καθημερινή επαφή με ολοένα και περισσότερους μετανάστες, τους οποίους όμως στοχοποιούν τεχνηέντως τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, με αρνητικό τρόπο κατά κύριο λόγο, ενώ ταυτόχρονα γίνονται οι αποδιοπομπαίοι τράγοι από την Πολιτεία, επιρρίπτοντας τους ευθύνες για οποιοδήποτε πρόβλημα εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής. Τα γεγονότα αυτά προφανώς ενισχύουν τις ρατσιστικές διαθέσεις και οι κοινωνικοί αποκλεισμοί των μεταναστών γίνονται όλο και περισσότερο αποδεκτοί από τους Έλληνες πολίτες (Τσιάκαλου, 2006).

Ένα μεγάλο ποσοστό Ελλήνων θεωρεί ότι οι μετανάστες αποτελούν πηγή κινδύνου τόσο για τη ζωή τους όσο και για την περιουσία τους. Η αντίληψη και η ανασφάλεια αυτή των πολιτών βέβαια, ενισχύεται όπως έχει ήδη αναφερθεί, από τον τρόπο με τον οποίο χειρίζονται το μεταναστευτικό ζήτημα οι εκάστοτε κυβερνήσεις αλλά και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης τα οποία φέρουν τεράστια ευθύνη. Μέσω αυτών, νομιμοποιείται η δυσπιστία, η ξενοφοβία και δημιουργούνται προκαταλήψεις, οι οποίες όταν βρίσκουν πρόσφορο έδαφος και κατάλληλες συνθήκες μετατρέπονται σε ρατσιστικές πεποιθήσεις και δράσεις. Τα Μέσα Ενημέρωσης πολλές φορές επιλέγουν να προβάλλουν μία επικίνδυνη εικόνα των μεταναστών προχωρώντας έτσι στον προπαγανδισμό του συνόλου της κοινωνίας, εφόσον γενικεύουν επικίνδυνα μεμονωμένες περιπτώσεις, αποδίδοντας μία άκρως αρνητική εικόνα για το σύνολο των μεταναστών (Τσιάκαλου, 2006). Βέβαια, πρέπει να τονιστεί, ότι υπάρχει και το φαινόμενο του επιλεκτικού ρατσισμού δηλαδή της εκδήλωσης ρατσιστικών απόψεων προς συγκεκριμένες εθνικές ομάδες, καθώς διαφορετικά αντιμετωπίζονται για παράδειγμα οι Άγγλοι ή οι Γάλλοι και διαφορετικά οι Αλβανοί ή οι Βούλγαροι (Παπά, 2005).

Τα φαινόμενα του ρατσισμού και της ξενοφοβίας παρουσιάζονται αρκετά έντονα και με μεγάλη συχνότητα στα πλαίσια της ελληνικής κοινωνίας και παρουσιάζονται συνηθέστερα ως ευθύνη των ίδιων των “ξένων”, γιατί απλώς υπάρχουν, γιατί ήρθαν στη χώρα για να δικαιολογήσουν έτσι οι γηγενείς, το φόβο που αισθάνονται (Τσιάκαλου, 2010). Ταυτόχρονα, όταν οι ξένοι, οι μετανάστες γίνονται αποδεκτές περιοριστικών μέτρων τα οποία επιβάλλει η πολιτεία για να είναι αρεστοί στους πολίτες και γενικά είναι θύματα μιας λανθασμένης πολιτικής που εφαρμόζει η χώρα παραμονής τους, τότε η ξενοφοβία και ο ρατσισμός, όχι μόνο δεν περιορίζονται αλλά απεναντίας εντατικοποιούνται, ενισχύονται και νομιμοποιούνται (Τσιάκαλου, 2006). Προφανώς, επικρατούν κατά κανόνα διακρίσεις και διαχωρισμοί ανάμεσα στο “εμείς” και στο “εκείνοι”. Οι μετανάστες βρίσκονται στο τέρμα της κοινωνικής πυραμίδας τη σπανιότητα αντιμετωπίζονται ως ισότιμοι στο χώρο εργασίας και με δυσκολία αναγνωρίζονται οι δεξιότητες και τα προσόντα τους. συνήθως μετατρέπονται σε αντικείμενα εκμετάλλευσης στο χώρο της παραοικονομίας της χώρας (Παπαντωνίου, 2010).

Ο Παπαϊωάννου, τέως πρόεδρος της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (ΕΕΔΑ) σε εκδήλωση αναφορικά με το ζήτημα του ρατσισμού, δήλωσε ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχει μηχανισμός καταγραφής των ρατσιστικών επιθέσεων από την αστυνομία, ενώ οι μηχανισμοί εσωτερικού ελέγχου της ελληνικής αστυνομίας είναι ανεπαρκής σε σχέση με την αντιμετώπιση των φαινομένων βίας. Συνέχισε, αναφέροντας χαρακτηριστικά ότι η ελληνική αστυνομία πολλές φορές παρακολουθεί αμέτοχη περιστατικά βίας χωρίς να προστατεύει τα θύματα ρατσιστικών επιθέσεων, δημιουργώντας έτσι τις προϋποθέσεις στην ανοχή έναντι στη ρατσιστική βία. (Ειδική Συνοδική Επιτροπή Μεταναστών, Προσφύγων και Παλινοστούντων, Έκθεση για την κατάσταση στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας, 2012 Διαθέσιμο στο:

http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/metanastes/ekthesi_athinas_2012.pdf, σσ. 13- 15. Ανακτήθηκε: 06 Μαΐου 2014)

Ο ίδιος, στην ομιλία του στο 2ο ιερατικό συνέδριο της Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών με θέμα: «Ποιμαντική των οικονομικών μεταναστών», Το νησί ότι σε ακραίες βέβαια, αλλά υπαρκτές περιπτώσεις οι μετανάστες ταυτίζονται απόλυτα χωρίς να ευθύνονται, με την εγκληματικότητα, τις μεταδοτικές νόσους, την ανεργία και γενικά με οποιαδήποτε κοινωνική παθολογία. το αποτέλεσμα είναι η περιθωριοποίηση τους ο στιγματισμός τους αλλά και να γίνονται αποδεκτές οποιοδήποτε κοινωνικού προβλήματος. Μία ακόμα τραγική συνέπεια είναι η απόσταση και τα αισθήματα μίσους τα οποία δημιουργούνται Ανάμεσα στους συγγενείς και τους αλλοδαπούς και έτσι τίθεται αυτόματα σε κίνδυνο η ομαλή και ειρηνική συμβίωση τους (Παπαντωνίου, 2014).

Παρά το γεγονός ότι ο ρατσισμός έχει πάρει ανησυχητικές διαστάσεις στον ελλαδικό χώρο, τόσο στην Αθήνα όσο και στην επικράτεια, η πολιτεία δεν λαμβάνει μέτρα και δεν προχωρά στην υιοθέτηση πρωτοβουλιών οι οποίες θα συνδράμουν στην πάταξη του φαινομένου. εξαιτίας των ελλείψεων τις οποίες ανέφερε ο κύριος Παπαντωνίου συστάθηκε ένα δίκτυο καταγραφής περιστατικών ρατσιστικής βίας εναντίον των μεταναστών και των προσφύγων στην Ελλάδα ήδη από τον πρώτο καιρό λειτουργίας του καταγράφηκε ένας σημαντικός αριθμός περιστατικών σε Αθήνα και Πάτρα (63). Οι δράστες ήταν κυρίως άνδρες ή ανήλικα παιδιά οι οποίοι χρησιμοποιούσαν ως μέσα επίθεσης όπλα ή μεγαλόσωμους σκύλους, ενώ τα θύματα ήταν κυρίως άνδρες από την Ασία ή την Αφρική και υπέστησαν σωματικές βλάβες ή καταστροφή της περιουσίας τους. Υπήρξαν όμως και γυναίκες θύματα, οι οποίες υπέστησαν σεξουαλική κακοποίηση. τα περισσότερα θύματα αντιμετωπίζουν τελείως παθητικά την επίθεση που δέχονται. Δεν προχωρούν σε καταγγελίες είτε γιατί φοβούνται την απέλασή τους λόγω έλλειψης των νόμιμων εγγράφων είτε γιατί έχουν συνηθίσει να βιώνουν παρόμοιες καταστάσεις. τα συμβάντα αυτά ίσως είναι η κορυφή του παγόβουνου και για το λόγο αυτό η πολιτεία οφείλει να μέριμνα για την προστασία τους και να φροντίζει για την αξιοπρεπή διαβίωση τους. (Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του ανθρώπου, Ρατσιστική Βία: Η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη, Διαθέσιμο στο: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/diakriseis/EEDA_RV_tel.pdf, Ανακτήθηκε: 06 Μαΐου 2014).

3.2. Η ΞΕΝΟΦΟΒΙΑ ΚΑΙ Ο ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΧΟΛΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

Η ξеноφοβία και ο ρατσισμός αποτελούν δυστυχώς μια πραγματικότητα που διαπνέει και το εκπαιδευτικό σύστημα στην Ελλάδα, όπως και σε πολλές άλλες χώρες. Παρά το γεγονός ότι οι κοινωνίες μας είναι πλούσιες σε πολιτισμική ποικιλομορφία και διαφορετικότητα, η ξеноφοβία και ο ρατσισμός συχνά ενισχύονται και διατηρούνται στον χώρο της εκπαίδευσης. Ένα πρώτο βήμα για την αντιμετώπιση αυτού του προβλήματος είναι η ευαισθητοποίηση των μαθητών και του εκπαιδευτικού προσωπικού σχετικά με τις αξιολογήσεις της ξеноφοβίας και του ρατσισμού. Η διδασκαλία των αξιών της ανοχής, του σεβασμού και της αποδοχής της διαφορετικότητας πρέπει να αποτελεί ουσιαστικό μέρος του εκπαιδευτικού προγράμματος. Οι μαθητές πρέπει να κατανοήσουν ότι η πολυμορφία είναι πηγή εμπλουτισμού και όχι λόγος για διακρίσεις. Σημαντικό ρόλο στην αντιμετώπιση της ξеноφοβίας και του ρατσισμού παίζει επίσης η ενίσχυση της συναισθηματικής

ευαισθησίας και η ανάπτυξη δεξιοτήτων όπως ο διάλογος και η αλλαγή απόψεων. Οι εκπαιδευτικοί πρέπει να ενθαρρύνουν τους μαθητές να εκφράζουν τις απόψεις τους, να τους ακούνε με σεβασμό και να αναζητούν λύσεις σε προκλήσεις που την κοινότητά τους. Επίσης, η σχολική πολιτική πρέπει να είναι απολύτως αποφασισμένη κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Απαιτείται ενεργός παρέμβαση σε περιπτώσεις παρενόχλησης ή διακρίσεων, καθώς και στη δημιουργία ενός ασφαλούς και ανοιχτού περιβάλλοντος για όλους τους μαθητές. Είναι σημαντικό να γίνει συνειδητό ότι η καταπολέμηση της ξενοφοβίας και του ρατσισμού είναι μια συλλογική ευθύνη. Μόνο μέσω συνεχών προσπαθειών, ενημέρωσης και εκπαίδευσης δύναται να δημιουργηθεί ένα κλίμα στο οποίο η διαφορετικότητα θα γίνει αντιληπτή ως πλούτο και όχι ως απειλή.

Σύμφωνα με την EUMC (The European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia, 2005) στην Ελλάδα οι Πομάκοι, οι τσιγγάνοι ή οι Έλληνες μουσουλμάνοι της Θράκης καθώς και μετανάστες από διάφορες άλλες χώρες έρχονται διαρκώς αντιμέτωποι με φαινόμενα ρατσισμού. Υπάρχουν αρκετές αναφορές σύμφωνα με τις οποίες σημειώνονται δυσανάλογα ποσοστά μαθητών Ρομά σε συγκεκριμένες τάξεις και ο χαρακτηρισμός που τους αποδίδεται σχετίζεται με μαθησιακές δυσκολίες και μαθησιακές ανικανότητες. Βασικό συμπέρασμα της έρευνας είναι ότι το 51,7% των γονιών των ημεδαπών παιδιών δήλωσε ότι η παρουσία των μεταναστών τους προκαλεί ιδιαίτερη ανησυχία, με ένα 16,2 % να δηλώνει ότι ενοχλούνται πολύ από την παρουσία των μεταναστών ενώ μόλις το 11,6% δηλώνει ότι η πολυπολιτισμικότητα είναι ενδιαφέρουσα. Σε συνέχεια της συγκεκριμένης έρευνας το 32,4% των γονέων δήλωσε ότι συμφωνεί ένας άριστος αλλοδαπός μαθητής έχει το δικαίωμα να κρατήσει την ελληνική σημαία στις εθνικές εορτές ενώ το 57% δηλώνει άκρως αντίθετο σε μία τέτοια ενέργεια. Ενδεχομένως τα ποσοστά αυτά να είναι ενδεικτικά των εθνικιστικών ιδεωδών που επικρατούν στον ελλαδικό χώρο και τα οποία καλλιεργούν οι γονείς στα ανήλικα παιδιά τους. Σε συνέχεια της συγκεκριμένης έρευνας, παρουσιάζονται οι απόψεις γονέων, μαθητών, ιδιωτικών και δημοσίων σχολείων. Οι γονείς των μαθητών οι οποίοι φοιτούν σε ιδιωτικά σχολεία επιδεικνύουν μια εντονότερη αρνητική στάση καθώς και μεγαλύτερη φοβία και μισαλλοδοξία σε σχέση με την νέα πολυπολιτισμική πραγματικότητα, παρουσιάζοντας έτσι στοιχεία και δεδομένα ενός ιδιότυπου ρατσισμού ο οποίος σχετίζεται με το επίπεδο της οικονομικής κατάστασης. Ωστόσο, δεν υπάρχουν στοιχεία σύμφωνα με την έρευνα για τις απόψεις των προαναφερθέντων γονέων για τους μαθητές ελληνικής καταγωγής οι οποίοι φοιτούν σε δημόσια σχολεία (Πατσιαούρας, 2008).

3.3. ΣΥΜΒΑΣΗ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΣΤΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Στο σημείο αυτό οφείλεται να αναφερθεί μια συλλογική προσπάθεια η οποία πραγματοποιείται ποικιλοτρόπως προκειμένου να επιτευχθεί η εξάλειψη των συγκεκριμένων φαινομένων. Μέσω της Ευρωπαϊκής Ένωσης έχει ξεκινήσει μια διαδικασία αντιμετώπισης του αποκλεισμού μαθητών από την εκπαιδευτική διαδικασία καθώς και της αντιμετώπισης της βίας που βιώνουν συγκεκριμένες ομάδες μαθητών. η διαδικασία περιλαμβάνει παροχή κινήτρων, με επιδότηση και κατάρτιση εκπαιδευτικού προσωπικού για μειονοτικά σχολεία, χρήση εξαναγκαστικών μέτρων για την συμμετοχή των μαθητών στην εκπαιδευτική διαδικασία και με κίνηση νομικών διαδικασιών κατά της διευθύνουσας αρχής σχολείων η οποία επιδεικνύει παντελή αδιαφορία ή άλλοτε αποδεδειγμένα εμφανίζει ρατσιστικές διαθέσεις και πρακτικές. Σύμφωνα μ' αυτές εισηγούνται και προβαίνουν σε μετεγγραφές μαθητών σε ειδικά σχολεία (EUMC,

2005). Η UNESCO καταβάλλει εξαιρετικά φιλότιμες προσπάθειες για την εξάλειψη της μάστιγας του ρατσισμού στα σχολεία ανά τον κόσμο (Πατσιαούρας, 2008).

Τα θέματα ξενοφοβίας και ρατσισμού στο σχολικό περιβάλλον σχετίζονται συνήθως με τη νομοθεσία που αντιμετωπίζει τη διάκριση, προάγει την ισότητα και προστατεύει τα δικαιώματα των μαθητών. Ορισμένοι νόμοι και πρότυπα που συνδέονται με αυτά τα θέματα περιλαμβάνουν:

- **Νόμοι Αντιδιακριτικής Νομοθεσίας:** Σε πολλές χώρες, υπάρχουν νόμοι που απαγορεύουν τη διάκριση βάσει φυλετικής, εθνικής ή εθνικής καταγωγής, θρησκείας, γένους, σεξουαλικού προσανατολισμού και άλλων παραμέτρων σε εκπαιδευτικό περιβάλλον.
- **Νόμοι για την Εκπαίδευση:** Ορισμένες χώρες έχουν νομοθεσία που αφορά ακριβώς το εκπαιδευτικό σύστημα, περιλαμβάνοντας τις διατάξεις για την ασφάλεια των μαθητών από την εκφοβιστική συμπεριφορά και τις διακρίσεις.
- **Κωδικοί Δεοντολογίας Σχολείων:** Ορισμένες φορές τα σχολεία έχουν δικούς τους κώδικες συμπεριφοράς που απαγορεύουν τη ρατσιστική συμπεριφορά και την εκφοβιστική συμπεριφορά.

Η UNESCO (Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό) δεν έχει απευθείας νομοθετικές αρμοδιότητες, αλλά προωθεί και υποστηρίζει πολιτικές και πρακτικές που σχετίζονται με την εκπαίδευση και την προαγωγή της πολυπολιτισμικότητας, της ισότητας και των δικαιωμάτων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Ωστόσο, υπάρχουν πολλοί διεθνείς νόμοι και κανονισμοί που ενθαρρύνουν την αντιμετώπιση της ξενοφοβίας και του ρατσισμού στο περιβάλλον της εκπαίδευσης, και οι οποίοι μπορούν να παίξουν ρόλο στο σχολικό περιβάλλον.

Ορισμένες σημαντικές διεθνείς συνθήκες και νόμοι που αφορούν την αντιδιακριτική νομοθεσία στο πλαίσιο της εκπαίδευσης περιλαμβάνουν:

- **Διεθνής Σύμβαση για την Εξάλειψη κάθε Μορφής Ρατσιστικής Διάκρισης (ICERD):** Αυτή η σύμβαση, που εγκρίθηκε από τα Ηνωμένα Έθνη, παρέχει διεθνές νομικό πλαίσιο για την καταπολέμηση του ρατσισμού και άλλων μορφών διακρίσεων.
- **Διεθνής Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (CRC):** Αυτή η σύμβαση καλύπτει τα δικαιώματα των παιδιών και περιλαμβάνει διατάξεις για την προστασία των παιδιών από κάθε μορφή διάκρισης.
- **Διακήρυξη της UNESCO για την Πολυπολιτισμικότητα:** Αυτή η διακήρυξη προωθεί την ιδέα της πολυπολιτισμικότητας και της πολιτιστικής ποικιλομορφίας στο πλαίσιο της εκπαίδευσης.

Η UNESCO έχει επισημάνει τη σημασία της προώθησης της ισότητας και της αντιμετώπισης της διάκρισης στον εκπαιδευτικό τομέα. Έχει προτείνει ορισμένες κατευθυντήριες γραμμές που συνδέονται με τη νομοθεσία και τις πολιτικές για την αντιμετώπιση της ξενοφοβίας και του ρατσισμού στο σχολικό περιβάλλον. Αν και δεν εκδίδει άμεσα νομοθετικά μέτρα, η UNESCO προωθεί κατευθυντήριες αρχές για την αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων στην εκπαιδευτική πολιτική. Ορισμένες από τις κατευθυντήριες αρχές που προτείνει η UNESCO σχετικά με την αντιμετώπιση της ξενοφοβίας και του ρατσισμού στο σχολικό περιβάλλον περιλαμβάνουν:

- **Ενίσχυση Πολιτικών Πολυπολιτισμικότητας:** Η προώθηση της πολυπολιτισμικότητας μέσω της εκπαίδευσης και της κατανόησης των διαφορετικών ως πλούτο.
- **Εκπαίδευση Εκπαιδευτικών:** Η παροχή εκπαίδευσης στους εκπαιδευτικούς για τον αναγνωρισμένο κίνδυνο της ξενοφοβίας και του ρατσισμού στο σχολείο και τις μεθόδους αντιμετώπισής τους.

- **Ενίσχυση του Διαλόγου και της Κοινωνικής Συνοχής:** Η προώθηση του διαλόγου, της συμμετοχής και της συνεργασίας μεταξύ των διαφορετικών πολιτισμών στο εκπαιδευτικό περιβάλλον.

Η UNESCO έχει προωθήσει τη Σύμβαση για την Εξέταση όλων των μορφών Διακρίσεων στην Εκπαίδευση, η οποία αποτελεί διεθνή συμφωνία που προωθεί την ισότητα στην εκπαίδευση και αντιμετωπίζει τις διακρίσεις σε όλες τις μορφές τους, συμπεριλαμβανομένης της ξενοφοβίας και του ρατσισμού. Αυτή η Σύμβαση προωθεί την πρόσβαση σε μια ποικιλία εκπαιδευτικών ευκαιριών χωρίς διακρίσεις.

Η Γενική Διάσκεψη της UNESCO (Οργάνωση των Ηνωμένων Εθνών για την Εκπαίδευση, την Επιστήμη και τον Πολιτισμό) που συνήλθε στο Παρίσι από τις 14 Νοεμβρίου έως τις 15 Δεκεμβρίου 1960 στην ενδέκατη σύνοδό της. Λαμβάνοντας υπόψη ότι η Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου επιβεβαιώνει στην αρχή της μη διάκρισης και διακηρύσσει ότι κάθε άτομο έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση. Θεωρώντας ότι οι διακρίσεις στην εκπαίδευση αποτελούν παραβίαση των δικαιωμάτων που εξαγγέλλονται σε αυτήν την Διακήρυξη. Θεωρώντας ότι σύμφωνα με τους όρους του Καταστατικού της, η UNESCO αποβλέπει στην εγκαθίδρυση συνεργασίας μεταξύ των εθνών με σκοπό την διασφάλιση προς χάρη όλων του οικουμενικού σεβασμού των δικαιωμάτων του ανθρώπου και της ισότητας των ευκαιριών στην εκπαίδευση. Αναγνωρίζοντας, κατά συνέπεια, ότι η UNESCO, έχει ως καθήκον, σεβόμενη την διαφορετικότητα των εθνικών εκπαιδευτικών συστημάτων, όχι μόνο να αποκηρύσσει κάθε μορφή διακρίσεων στην εκπαίδευση αλλά επίσης να προωθεί την ισότητα των ευκαιριών και της μεταχείρισης για όλους στην εκπαίδευση. Έχοντας ενώπιον της προτάσεις που αφορούν τις διάφορες μορφές διακρίσεων στην εκπαίδευση, οι οποίες αποτελούν το θέμα 17.1.4 της ημερήσιας διάταξης της συνόδου. Έχοντας αποφασίσει κατά τη δέκατη σύνοδό της ότι το ζήτημα αυτό θα έπρεπε να αποτελέσει το αντικείμενο μιας διεθνούς συμβάσεως καθώς και συστάσεων προς τα κράτη μέλη. Υιοθετεί την παρούσα Σύμβαση την 14η Δεκεμβρίου 1960.

3.4. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΣΕ ΣΥΛΛΟΓΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Η προώθηση της ισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης εναπόκειται τόσο στη λειτουργική δράση της πολιτείας όσο και στην ατομική ευθύνη των πολιτών. Ο στρουθοκαμηλισμός αποτελεί πλέον χαρακτηριστικό γνώρισμα των μελών των σύγχρονων κοινωνιών. Ενώ, το οποιοδήποτε κοινωνικό πρόβλημα όπως είναι ο ρατσισμός και η ξενοφοβία εξελίσσονται διαρκώς, οι περισσότεροι πολίτες εθελουφλούν προκειμένου να μην στοχοποιηθούν ή να αποφύγουν οποιαδήποτε εμπλοκή τους. Όσο όμως ο ρατσισμός τόσο και η ξενοφοβία, είναι υπαρκτά, υπερμεγεθύνονται και βασανίζουν ανθρώπους, ενώ ταυτόχρονα καταδικάζουν σε οπισθοδρόμηση τις κοινωνίες. Η καταπολέμηση των φαινομένων αυτών είναι μία κοινή ευθύνη του κράτους και των πολιτών αυτού. Τα μέλη μιας κοινωνίας οφείλουν να προχωρήσουν και να προωθήσουν τις δράσεις, οι οποίες θα συνδράμουν καταλυτικά στην καλλιέργεια του αλληλοσεβασμού, της αλληλεγγύης και της προσφοράς στο συνάνθρωπο.

Μία πρώτη και εξαιρετικά σημαντική δράση είναι η ενίσχυση της πολυπολιτισμικότητας στην εκπαίδευση. Η παιδεία αναμφίβολα αποτελεί το θεμέλιο για μία ανοιχτή και πολυπολιτισμική κοινωνία. Είναι πολύ σημαντικό να ενισχυθεί η έννοια της πολυπολιτισμικότητας στα σχολεία και στα πανεπιστήμια, διδάσκοντας τους μαθητές και τους φοιτητές αντιστοίχως, να σέβονται τις διαφορετικές κουλτούρες και πρακτικές. Κάποιες ενδεικτικές δράσεις στον τομέα αυτό περιλαμβάνουν :

- Ενσωμάτωση πολυπολιτισμικού περιεχομένου στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα και προσθήκη διδασκαλίας των γλωσσών των αλλοδαπών μαθητών.
- Οργάνωση πολυπολιτισμικών εκδηλώσεων και δραστηριοτήτων όπως η διοργάνωση εκδηλώσεων με θέμα τις διατροφικές συνήθειες των αλλοεθνών, ώστε να επέλθει η γνωριμία με διαφορετικές γεύσεις.
- Προώθηση της κατανόησης και συμμετοχής των γονέων από διαφορετικές ελιτιστικές κοινότητες, παραδείγματος χάριν συμβουλευτική γονέων από αρμόδιους φορείς.

(Συμβούλιο της Ευρώπης. (2019). Διδασκαλία της Δημοκρατίας: Αντιμετώπιση της Ριζοσπαστικοποίησης και του Εξτρεμισμού μέσω της Εκπαίδευσης. Ανακτήθηκε από <https://www.coe.int/en/web/education/-/teaching-democracy-addressing-radicalisation-and-extremism-through-education>)

Ένας επιπλέον σημαντικός τομέας κατά τον οποίο δύναται να εκδηλωθούν ακραίες ρατσιστικές συμπεριφορές, είναι και ο εργασιακός. Παρά το γεγονός ότι σημειώνεται μία συνεχής εξέλιξη της κοινωνίας και των επιστημών, η ανάπτυξη της παγκοσμιοποίησης και γενικότερα η επίδραση η οποία ασκείται από άλλες ευρωπαϊκές χώρες θεωρητικά προηγμένες, δεν σταματά η υπόσταση και η εκδήλωση εντονότατων φαινομένων ρατσισμού κατά των οποιωνδήποτε αδύναμων κοινωνικών ομάδων. Το συγκεκριμένο αυτό φαινόμενο γίνεται ιδιαίτερα αισθητό στον χώρο εργασίας, όπου παρατηρούνται σημαντικές, ενίοτε τραγικές και άδικες διακρίσεις μεταξύ των εργαζομένων. Αυτές οφείλονται σε διάφορους παράγοντες κατά κύριο λόγο, όμως, στα οικονομικά συμφέροντα των κεφαλαιούχων, εργοδοτών.

Η δυναμική είσοδος και εν συνεχεία η ουσιώδης και εξαιρετικά σημαντική συνεισφορά της γυναίκας στον εργασιακό τομέα εξακολουθεί να αντιμετωπίζεται από πολλούς εργοδότες και κυρίως άνδρες ως ασύμφορη, αλλά και υποδεέστερη σε σχέση με αυτά τα οποία προσφέρουν οι ίδιοι. Αρκετοί εργοδότες αρνούνται να προσλάβουν στις εταιρείες τους γυναίκες προκειμένου να αποφύγουν κάποια πιθανή μελλοντική εγκυμοσύνη, η οποία θα τους αναγκάσει να πληρώνουν την εργαζόμενη γυναίκα κανονικά, χωρίς όμως να εργάζεται καθώς δικαιούται την άδεια μητρότητας, ενώ με περίσσιο θράσος ρωτούν στις συνεντεύξεις για την επικείμενη πρόσληψη, αν η γυναίκα είναι παντρεμένη, αν σκοπεύει σύντομα να κάνει παιδιά και άλλου τέτοιου τύπου προσωπικές και σεξιστικές συνάμα ερωτήσεις.

Ταυτοχρόνως, σημειώνονται ανισότητες και στη μισθοδοσία των εργαζόμενων γυναικών, οι οποίες ανεξάρτητα από το γεγονός ότι παράγουν το ίδιο εργασιακό αποτέλεσμα με πολλούς άνδρες συναδέλφους τους, πολλές φορές αμείβονται με λιγότερα χρήματα απ' ότι εκείνοι. Δεν σταματούν επίσης, να ακούν και να αντικρούουν συνεχώς παλαιολιθικές αντιλήψεις, οι οποίες τοποθετούν ανοιχτά τις γυναίκες στο σπίτι, να ασχολούνται αποκλειστικά και μόνο με όσα έχουν σχέση με τα του οίκου τους και τα παιδιά τους, αφήνοντας πίσω τους κάθε μορφής καριέρα με αποτέλεσμα

στον χώρο εργασίας να κυριαρχούν αποκλειστικά οι άντρες. Όλα τα προαναφερθέντα δεδομένα δημιουργούν στις σύγχρονες γυναίκες το αίσθημα της αδικίας και της απογοήτευσης αναφορικά με τους κόπους και τις θυσίες που βίωσαν ώστε να κατορθώσουν, να φτάσουν εν τέλει στη θέση που βρίσκονται. Δυστυχώς, ακόμα και σε ανεπτυγμένες χώρες πολλές είναι οι γυναίκες οι οποίες αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην επαγγελματική τους αποκατάσταση.

Σε μία παρόμοια κατάσταση και σε δεινή θέση βρίσκονται και οι αλλοδαποί, οι οποίοι έρχονται με όποιο μέσο μπορούν στην Ελλάδα αναζητώντας ένα καλύτερο αύριο, μια καλύτερη τύχη. Οι συγκεκριμένοι αυτοί άνθρωποι, αποτελούν το συνηθέστερο παράδειγμα εργασιακής εκμετάλλευσης, καθώς παρά το γεγονός ότι κάνουν αρκετά δύσκολες και κατά κύριο λόγο χειρονακτικές και εξαιρετικά κουραστικές εργασίες, οι οποίες προϋποθέτουν σωματική ρώμη, αντοχή, υπομονή και επιμονή, υφίστανται εκμετάλλευση η οποία σχετίζεται συνήθως με πολύωρη εργασία ενώ ταυτόχρονα οι αποδοχές είναι πολύ χαμηλές ή και ενίοτε ανύπαρκτες. Πολλές φορές επίσης έχει παρατηρηθεί ο εργοδότης, εκμεταλλεόμενος την ανάγκη των αλλοδαπών αλλά και πολλών ημεδαπών για εύρεση εργασίας, δεν προσφέρει την απαιτούμενη ασφάλεια ζωής, τα ένσημα τα οποία δηλώνουν τον αριθμό των ωρών εργασίας τους ή ακόμα τους παρέχει ένα περιβάλλον εργασίας με άθλιες συνθήκες και πολλές φορές και επικίνδυνες. Επομένως το φαινόμενο «της μαύρης- αδήλωτης εργασίας» καλά κρατεί, ακόμα και σε κράτη τα οποία κραυγάζουν ότι αποτελούν κράτη δικαίου.

Εν τέλει, ο εργαζόμενος, αλλοδαπός ή ημεδαπός συμβιβάζεται με τις παροχές τις οποίες του προσφέρει ο εργοδότης του, χωρίς να έχει την δύναμη, το σθένος να υψώσει το «ανάστημά» του, διεκδικώντας τα δικαιώματά του, απεναντίας δεν είναι λίγες οι φορές που αισθάνεται ακόμα και ευγνώμων για όσα του προσφέρει, τα οποία βεβαίως περικλείονται στη σφαίρα της εκμετάλλευσης. Προφανώς αυτό συμβαίνει καθώς θεωρεί ότι δεν θα μπορέσει να βρει εύκολα το δίκιο του και αντιθέτως θα απολέσει και όσα έχει, ενώ υπάρχει και ο φόβος της αντεκδίκησης. Ο εργοδότης απ' την άλλη, έχοντας ένα εργατικό δυναμικό το οποίο συμβιβάζεται με τα ελάχιστα, δεν αντιδρά, δεν διεκδικεί, δεν καταγγέλλει καθώς θεωρεί ότι δεν θα βρει από τους αρμόδιους φορείς την ανάλογη ανταπόκριση, επωφελείται οικονομικά πατώντας στις «πλάτες» ανθρώπων που δεν έχουν λύσεις, αυξάνοντας έτσι τα κέρδη του χωρίς να έχει την αίσθηση του δικαίου, του ανθρώπινου, του νόμιμου. Είναι φανερό ότι το θέμα της εργασιακής εκμετάλλευσης έχει λάβει τεράστιες διαστάσεις πολυεπίπεδα και πολυμορφικά.. Για αυτό λοιπόν τον λόγο κρίνεται ως αναγκαία η συμβολή όλων στην αντιμετώπισή του, στην πάταξη του, τόσο σε ατομικό επίπεδο όσο και σε κοινωνικό.

Η οικογένεια και το σχολείο αποτελούν τους βασικούς φορείς αγωγής του ανθρώπου. Κρίνεται αναγκαίο συνεπώς, από την μικρή ηλικία, να προετοιμάζεται το

παιδί από τους γονείς τόσο σχετικά με την κοινωνία στην οποία θα κληθεί να ενταχθεί ομαλά, αλλά κυρίως η οικογένεια να διαμορφώνει τίμιους και ανοιχτόμυαλους ανθρώπους οι οποίοι θα είναι εξοικειωμένοι με το διαφορετικό και θα το αποδέχονται. Η οικογένεια, λοιπόν, μέσα από συνεχόμενες συζητήσεις με το παιδί, χρησιμοποιώντας παραδείγματα προς αποφυγή με τα οποία πιθανώς να έρχονται αντιμέτωποι και εν συνεχεία το σχολείο με τη διοργάνωση διαφόρων δράσεων και θεματικών μαθημάτων ή ακόμα και με δραστηριότητες μεταξύ ίδιων αλλά και ευπαθών κοινωνικών ομάδων πρέπει να έχουν ως απώτερο σκοπό τη συναναστροφή των νέων και την εξοικείωσή τους με τη διαφορετικότητα. Κατά αυτόν τον τρόπο ενδέχεται να αντιμετωπιστεί σε μεγάλο ποσοστό ένα πολύ μεγάλο πρόβλημα το οποίο ταλανίζει ανθρώπους και κοινωνίες.

Ωστόσο, για την αντιμετώπισή του θα πρέπει να λάβει καταλυτικά και αποφασιστικά μέτρα και το κράτος, κυρίως μέσα από τακτικούς ελέγχους σε εταιρίες σχετικά με το προσωπικό το οποίο εργάζεται εκεί, το καθεστώς εργασίας το οποίο επικρατεί και σχετίζεται τόσο με την ασφάλιση που τους παρέχεται αντιμετωπίζοντας έτσι την εκμετάλλευση των μεταναστών. Επίσης, δύναται να παρέμβουν και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης, τα οποία πλέον είναι προσβάσιμα από πολύ μεγάλο ποσοστό ανθρώπων. Πιο συγκεκριμένα μέσα από την προβολή διαφημιστικών μηνυμάτων μικρού μήκους συνδυαστικά με τα μέσα πειθούς τα οποία είθισται να χρησιμοποιούν διεγείροντας τα συναισθήματα των τηλεθεατών τους, τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης έχουν την δύναμη να προκαλέσουν την πολυπόθητη αλλαγή.

Ο εργασιακός ρατσισμός είναι ένα σοβαρό ζήτημα το οποίο αφορά όλα τα εργαζόμενα μέλη μίας κοινωνίας καθώς όλοι οι προαναφερθέντες μπορεί να είναι εν δυνάμει θύματα ενός εργοδότη με μεσαιωνικές αντιλήψεις. Το ζήτημα αυτό οφείλεται να αντιμετωπιστεί μαζικά ως κοινωνία. Θα πρέπει, λοιπόν, να σταματήσουν να επικρατούν αισθήματα μεροληψίας και να υπάρξει έντονο ενδιαφέρον για τον συνάνθρωπό . Είναι εξαιρετικά σημαντικό άλλωστε να είναι στη θύμηση όλων πως όλοι οι άνθρωποι στο σύνολό τους, ανεξαρτήτως φύλου, καταγωγής και θρησκείας έχουμε ίσα δικαιώματα στην εργασία και κυρίως στη ζωή.

<https://eur-lex.europa.eu/legal>

Στα πλαίσια λοιπόν, της σωστής λειτουργικότητας στο χώρο εργασίας, επιβάλλεται η πραγμάτωση των παρακάτω επιμέρους στάσεων:

- Να διαμορφωθούν προγράμματα κοινωνικής ενσωμάτωσης τα οποία ενθαρρύνουν τον διάλογο και τη συνεργασία μεταξύ ανθρώπων διαφορετικής καταγωγής
- Να υποστηριχθούν προγράμματα από την πολιτεία για την ένταξη μεταναστών και προσφύγων στην κοινωνία και στην αγορά εργασίας.
- Να προωθηθούν διαφορετικές πολιτικές εκφράσεις και στάσεις μέσω της τέχνης και του πολιτισμού

Η εργασία αποτελεί ένα ουσιώδες κομμάτι της ζωής των ανθρώπων, όχι μόνο γιατί καλύπτει τις βιοποριστικές ανάγκες, αλλά γιατί προσφέρει τη δυνατότητα στους ανθρώπους να αισθάνονται δημιουργικοί και ικανοί. Ωστόσο όμως, όπως προαναφέρθηκε αποτελεί και ένα χώρο στον οποίο η εκδήλωση ρατσιστικών συμπεριφορών είναι πολύ εύκολη αλλά και πολύ συνηθισμένη. Για να προωθηθεί η ανοχή, η συνεργατικότητα και ο αλληλοσεβασμός επιβάλλεται η ενίσχυση της δεκτικότητας στην πολυπολιτισμικότητα καθώς και η καλλιέργεια της αντίληψης ότι όλοι είναι ισότιμοι και ισάξιοι.

(Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας. (2021). Αναφορές σε διάφορες Χώρες. Ανακτήθηκε από <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/country-reports>)

Τα προαναφερθέντα όμως στοιχεία επιτάσσουν αρχικά την ευαισθητοποίηση και την κατάλληλη εκπαίδευση σε σχέση με τα δικαιώματα του ανθρώπου. Η ευαισθητοποίηση, η οποία θα επιφέρει την ενσυναίσθηση, καθώς και η γνώση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αποτελούν βασικές προϋποθέσεις για την καταπολέμηση του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Οι πολίτες πρέπει να γνωρίζουν τα δικαιώματα και τις ελευθερίες που μπορούν να απολαμβάνουν όλοι οι άνθρωποι, ανεξαρτήτως της εθνικότητας, της φυλής ή της θρησκείας τους. Κάποιες προτεινόμενες δράσεις περιλαμβάνουν :

- Ενίσχυση της εκπαίδευσης για τα ανθρώπινα δικαιώματα στο σχολείο αλλά και στις κοινότητες, οι οποίες μέσω των προγραμμάτων δια βίου μάθησης και εκπαίδευσης θα εκπαιδεύσουν τους ενήλικες μετανάστες και πρόσφυγες
- Προώθηση της προσέγγισης της “μηδενικής ανοχής” σε οποιαδήποτε περίπτωση διάκρισης και επιθέσεις λόγω Φυλής ή εθνικότητας
- Διοργάνωση εκδηλώσεων, ημερίδων, σεμιναρίων και διαφόρων άλλων εκπαιδευτικών ενεργειών, οι οποίες θα αναδεικνύουν τη σημασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

(Συμβούλιο της Ευρώπης. (2019). Διδασκαλία της Δημοκρατίας: Αντιμετώπιση της Ριζοσπαστικοποίησης και του Εξτρεμισμού μέσω της Εκπαίδευσης. Ανακτήθηκε από <https://www.coe.int/en/web/education/-/teaching-democracy-addressing-radicalisation-and-extremism-through-education>)

Για την επίτευξη των στάσεων στόχων καταλυτικό ρόλο θα διαδραματίσουν τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης. Είναι ευρέως αποδεκτό ότι οι απόψεις, οι αντιλήψεις και οι συμπεριφορές του κοινού επηρεάζονται δραματικά από όσα ακούει ή βλέπει από τα διάφορα Μέσα. Κρίνεται λοιπόν αναγκαίο, οι δημοσιογράφοι, η παραγωγή εκπομπών ποικίλου περιεχομένου, αλλά και ο τρόπος που μεταδίδονται οι ειδήσεις να διακατέχονται από ευαισθησία αλλά κυρίως από αντικειμενικότητα. στον τομέα αυτό δύναται να ακολουθούν πολλές δράσεις κάποιες εκ των οποίων είναι οι ακόλουθες:

- Ενθάρρυνση της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και για τους δημοσιογράφους και τους παραγωγούς αλλά και από τους προαναφερθέντες προς τα μέλη της κοινωνίας και την Πολιτεία

- Ενίσχυση της κάλυψης θεμάτων πολυπολιτισμικότητας και διαφορετικών πολιτισμών στα μέσα ενημέρωσης
- Δημιουργία ευαισθητοποιημένων και εκπαιδευτικών διαφημίσεων που να αναδεικνύουν τη σημασία της αντικειμενικότητας και της διαφορετικότητας
- Προβολή ντοκιμαντέρ αφιερωμένων στους διάφορους ανά τον κόσμο πολιτισμούς, επομένως η μετέπειτα γνωριμία ή η συνύπαρξη με έναν αλλοδαπό να είναι πιο οικεία.,

(Ηνωμένα Έθνη. (2018). Καταπολέμηση της ρητορικής μίσους και του εγκλήματος μίσους στην ΕΕ. Ανακτήθηκε από <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/combating-hate-speech-and-hate-crime-eu>)

Η πάλη κατά της ξενοφοβίας και του ρατσισμού απαιτεί μία συλλογική προσπάθεια. Οι δράσεις που προτάθηκαν αποτελούν απλώς την αφετηρία. Η ενθάρρυνση της πολυπολιτισμικότητας, η εκπαίδευση για τα δικαιώματα του ανθρώπου και η αντικειμενική κάλυψη από τα Μέσα Ενημέρωσης μπορούν να συμβάλουν αποφασιστικά στη δημιουργία μιας πιο δίκαιης, ενωμένης και προοδευτικής κοινωνίας.

3.5. ΠΡΟΤΕΙΝΟΜΕΝΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ ΕΝΤΟΣ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Η ξενοφοβία και ο ρατσισμός είναι δυστυχώς πραγματικά προβλήματα που δεν μπορούν να επηρεάσουν το σχολικό περιβάλλον, δημιουργώντας περιττές διακρίσεις, ανασφάλειες και άγχος σε μαθητές και εκπαιδευτικούς. Για να αντιμετωπιστεί αυτό το πρόβλημα, είναι σημαντικό να υπάρχουν συγκεκριμένες δράσεις σε επίπεδο σχολείου που να προάγουν την κατανόηση, την ανοχή και τον σεβασμό προς τη διαφορετικότητα.

- **Εκπαίδευση και Ευαισθητοποίηση:** Απαιτείται εκπαιδευτικό πρόγραμμα που να εστιάζει στην κατανόηση των διαφορετικών πολιτισμών και στην αξία της πολυπολιτισμικότητας. Μπορεί να συμπεριλάβει εκπαιδευτικά παιχνίδια, συζητήσεις ή ακόμα και επισκέψεις σε μουσεία. (Banks, JA ,2015).
- **Διαδραστικές Δράσεις:** Οργάνωση εργαστηρίων που ενθαρρύνουν την αλληλεπίδραση μεταξύ μαθητών από διαφορετικά πολιτιστικά υπόβαθρα, όπως επιμένουν στην ομαδική εργασία και την ανταλλαγή ιδεών (Sleeter & McLar, (Επιμ.), 2018).
- **Δημιουργία Ασφαλών Περιβάλλοντος:** Καθιέρωση μέτρων ασφαλείας και υποστήριξης για μαθητές που αντιμετωπίζουν διακρίσεις λόγω φυλετικής, θρησκευτικής ή άλλης καταγωγής (Howard, 2018).
- **Υποστήριξη Ψυχολογικής Ευημερίας:** Δημιουργία ψυχοκοινωνικών προγραμμάτων που προσφέρουν υποστήριξη και συμβουλευτική σε μαθητές που βιώνουν διακρίσεις ή ανασφάλειες λόγω ρατσιστικών συμπεριφορών (Sue et al., 2019).

Η εφαρμογή αυτών των προτεινόμενων δράσεων, σε συνδυασμό με την ενεργό συμμετοχή και τη στήριξη της σχολικής κοινότητας, μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία περιβάλλοντος που προάγει την αμοιβαία κατανόηση, τον σεβασμό και την

αξιοπρέπεια. Είναι επίσης σημαντικό να σημειωθεί ότι οι παραπάνω προτάσεις δεν αποτελούν πλήρη λίστα, αλλά μπορούν να λειτουργήσουν ως αρχικό βήμα για τη δημιουργία μιας πιο ανοιχτής και ανεκτικής σχολικής κοινότητας.

ΜΕΡΟΣ Β: ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΥΠΟΒΑΘΡΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

4.1 Η ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΓΕΝΙΚΑ

Σύμφωνα με τον Μακράκη, η μεθοδολογική διαδικασία έρευνας αποτελεί το στάδιο το οποίο πραγματεύεται τα σχέδια έρευνας, τον τρόπο με τον οποίο θα πραγματοποιηθούν οι μετρήσεις, τον τρόπο με τον οποίο θα συλλεχθούν τα δεδομένα και εν τέλει πως θα αναλυθούν (Μακράκης, 2005). Ο Θεοφιλίδης αναφέρει ότι η έρευνα ασχολείται κατά βάση με τη περισυλλογή, την αναλυτική διαδικασία και την επεξήγηση των νέων στοιχείων. Η διαδικασία αυτή βασίζεται σε μία συστηματική και μεθοδική εργασία. Τα βασικά στοιχεία της έρευνας είναι τα εξής:

- Ο σκοπός ο οποίος περιλαμβάνει την υπόθεση- πρόβλημα
- Ο σχεδιασμός- διεξαγωγή όπου περιλαμβάνονται οι ανεξάρτητες και εξαρτημένες μεταβλητές, τα όργανα μέτρησης, ο πληθυσμός και το δείγμα, η συγκέντρωση δεδομένων αλλά και η οργάνωση, η ανάλυση και η ερμηνεία αυτών.
- Τέλος, εξίσου σημαντικό γνώρισμα της έρευνας είναι τα αποτελέσματα τα οποία έχουν προκύψει από όλες τις προαναφερθείσες διαδικασίες και τα οποία περιλαμβάνουν τόσο τις παρατηρήσεις όσο και τα αποτελέσματα (Θεοφιλίδης, 1995). Ο Μαράντος θεωρεί ότι υπάρχουν τρεις διαφορετικοί μέθοδοι συλλογής επιστημονικών στοιχείων και αυτές είναι η παρατήρηση, τα γραπτά τεκμήρια και το ερωτηματολόγιο (Μαράντος, 1999).

4.2 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΑ ΕΡΓΑΣΙΑ

Στην παρούσα εργασία χρησιμοποιήθηκε ως ερευνητικό εργαλείο το ερωτηματολόγιο, το οποίο ο Κυριαζής το 1999 το χαρακτήρισε ως κύριο εργαλείο έρευνας σε σχέση με τις κοινωνικές επιστήμες. Το ερωτηματολόγιο είναι μια πολύ γνωστή και χρηστικότερη μέθοδος περισυλλογής δεδομένων. Η δυνατότητα συμπλήρωσης του χωρίς την παρουσία του ερευνητή προσφέρει στον ερωτώμενο την ευελιξία της αντικειμενικής απάντησης, χωρίς ενδοιασμούς και η υποψία πιθανής κατάκρισης για τις απόψεις του και τις αντιλήψεις του. Επιπλέον, είναι πολύ εύλεκτο και διαχειρισίμο στην ανάλυση του (Wilson & Mclean, 1994).

4.3 ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ-ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Οι Borg & Gall το 1989 ανέφεραν ότι ένα πολύ προσεκτικά σχεδιασμένο ερωτηματολόγιο δύναται να αποτελέσει ένα εξαιρετικά πολύτιμο ερευνητικό εργαλείο το οποίο επιτρέπει τη συλλογή έγκυρο αλλά και αξιόπιστων δεδομένων σχετικά εύκολα κερδίζοντας παράλληλα χρόνο από την ερευνητική διαδικασία. αναλυτικότερα διαμέσου του γραπτού ερωτηματολογίου προσφέρεται η δυνατότητα συλλογής ενός μεγάλου όγκου δεδομένων σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα. τα δεδομένα Αυτά αν και καταγράφονται σύντομα είναι ικανά να περιγράψουν τις υπάρχουσες συνθήκες και εν τέλει να προσδιορίσουν τις σχέσεις που συνυπάρχουν η ενυπάρχουν στα διάφορα φαινόμενα (Cohen & Manion, 1994). Παράλληλα, αποτελεί ένα ιδιαίτερα εύχρηστο

εργαλείο, το οποίο αν και εγκυμονεί τον κίνδυνο να μείνει αναπάντητος, ένας σημαντικός αριθμός ερωτηματολογίων, δύναται να εξασφαλίσει μεγαλύτερο επίπεδο συμμετοχής. Ο προαναφερθείς κίνδυνος βέβαια, υπάρχει σε κάθε ερευνητική μέθοδο.

Ο Μαύρος και ο Σιώμκος το 2008 ανέφεραν ότι το ερωτηματολόγιο είναι μία τυποποιημένη ομάδα ερωτήσεων για τη συλλογή συγκεκριμένων πληροφοριών από τους ερωτώμενους. Σύμφωνα με τους προαναφερθέντες το ερωτηματολόγιο έχει τρεις βασικούς στόχους. Ο πρώτος αφορά τη μετατροπή των απαιτούμενων πληροφοριών σε συγκεκριμένες ερωτήσεις στις οποίες καλούνται και δύνανται να απαντήσουν οι ερωτώμενοι. Ο δεύτερος στόχος σχετίζεται με την ενθάρρυνση και παρακίνηση των ερωτώμενων να απαντήσουν στις διατυπωμένες ερωτήσεις. Ο τρίτος και τελευταίος στόχος είναι η ελαχιστοποίηση του σφάλματος απάντησης. Ένα ερωτηματολόγιο αποτελεί τον σύνδεσμο επικοινωνίας μεταξύ του ερευνητή και του ερωτώμενου. Η επικοινωνία αυτή μπορεί να χαρακτηριστεί ως αμφίδρομη καθώς ο ερευνητής θέτει τις ερωτήσεις και ο ερωτώμενος του προσφέρει τις απαντήσεις- πληροφορίες που χρειάζεται για να ολοκληρώσει την έρευνα του.

Το ερωτηματολόγιο έχει ως απώτερο σκοπό την μείωση του «θορύβου» σε αυτή την αμφίδρομη επικοινωνία. Μεγάλες σε έκταση ερωτήσεις, δύσκολες ή ανολοκλήρωτες, εύκολα δημιουργούν σύγχυση, αρνητισμό και αποτελούν παραδείγματα «θορύβου». παράλληλα, αυξάνεται το ποσοστό της πιθανότητας ανολοκλήρωτων ή και λανθασμένων απαντήσεων. Ωστόσο, ακόμα και αν χαρακτηρίζεται ως μία από τις αποτελεσματικότερες ερευνητικές μεθόδους δεν υφίσταται συγκεκριμένος κανόνας για το πότε ενδείκνυται η χρήση του. Η ποικιλία των παραγόντων, το είδος και ο τύπος των πληροφοριών που επιδιώκεται να συλλεχθούν καθώς και οι διαθέσιμοι πόροι αποτελούν μερικούς από τους παράγοντες, οι οποίοι κρίνουν αν γίνεται να χρησιμοποιηθεί το ερωτηματολόγιο ως μορφή έρευνας.

Η συγκεκριμένη μορφή έρευνας, το ερωτηματολόγιο, θεωρείται μία πολύ καλή επιλογή στις κάτωθι περιπτώσεις:

- Η πρώτη περίπτωση σχετίζεται με τους περιορισμένους πόρους μπορεί να διαθέτει ο ερευνητής και δεν είναι άλλη από τα χρήματα και τον χρόνο. θεωρητικά είναι μία αρκετά φτηνή μέθοδος συλλογής στοιχείων. Αν και ενδέχεται η προετοιμασία της να είναι δαπανηρή καθώς απαιτείται η μελέτη βιβλιογραφικών πηγών, πάραυτα η διανομή του είναι φθηνή και δεν ξεπερνά το κόστος μιας απλής φωτοτυπίας. Επιπλέον, η εξοικονόμηση του χρόνου αποτελεί ένα ακόμα θετικότατο στοιχείο σε σχέση με τη μέθοδο αυτή. ο ερευνητής έχει τη δυνατότητα να διανείμει σε προσωπικό επίπεδο τα ερωτηματολόγια του αυξάνοντας τις πιθανότητες να υπάρξει άμεση ανταπόκριση από μεγάλο αριθμό ερωτώμενων.
- Η δεύτερη περίπτωση αφορά την προστασία των προσωπικών στοιχείων των ερωτώμενων. Το ερωτηματολόγιο προσφέρει και εξασφαλίζει πολύ εύκολα την ανωνυμία και την εμπιστευτικότητα, γεγονός το οποίο επιτρέπει στους ερωτώμενους να απαντούν με ειλικρίνεια, και να δίνουν απαντήσεις οι οποίες σχετίζονται πλήρως με τις αντιλήψεις και τις πεποιθήσεις τους (Μαύρος & Σιώμκος, 2008).

Οι βασικοί κανόνες οι οποίοι θα πρέπει να λαμβάνονται υπόψη κατά κύριο λόγο τόσο στη σύνταξη όσο και στον σχεδιασμό ενός ερωτηματολογίου είναι οι ακόλουθοι:

- Οι ερωτήσεις που τίθενται πρέπει να είναι στοχευμένες και να συνδέονται απόλυτα με το σκοπό της έρευνας
- Ο καθορισμός της μορφής συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου, καθώς όπως έχει ήδη αναφερθεί οι μορφές είναι πολλαπλές και κάποιες από αυτές είναι η

προσωπική συνέντευξη, η αποστολή του ερωτηματολογίου ταχυδρομικά, ηλεκτρονικά μέσω διαδικτύου (email), τηλεφωνικά.

- Η επιμέρους ανάλυση του αρχικού ερωτήματος σε μικρότερης έκτασης ερωτήματα, προκειμένου να διευκολυνθεί ο ερωτώμενος στις απαντήσεις του.
- Τα ερωτήματα πρέπει να αναφέρουν στοιχεία τα οποία μπορεί εύκολα ο ερωτώμενος να θυμάται.
- Τα ερωτήματα πρέπει να είναι συγκεκριμένα και όχι γενικά και αόριστα.
- Τα ερωτήματα δεν πρέπει να περιέχουν ακραίες θέσεις οι οποίες ενδεχομένως να εκθέσουν, να εκνευρίσουν ή να φέρουν σε δύσκολη θέση τον ερωτώμενο.
- Τα ερωτήματα θα πρέπει να είναι δοσμένο με τέτοιο τρόπο έτσι ώστε να μην μπορούν να επηρεάσουν την απάντηση, γιατί τότε θα είναι προκατειλημμένη εσύ κατευθυνόμενες.
- Η απάντηση του κάθε ερωτήματος πρέπει να δίνει μόνο ένα στοιχείο και αυτό βέβαια θα προκύψει από μία καλά διατυπωμένη ερώτηση.
- Οι ερωτήσεις θα πρέπει να προσελκύουν το ενδιαφέρον του ερωτώμενου, να υπάρχει συνοχή μεταξύ τους και ο βαθμός δυσκολίας να είναι διαβαθμισμένος.
- Επιπλέον, εξαιρετικά σημαντική είναι η ταξινόμηση και η κωδικοποίηση τους έτσι ώστε μετά να υποστούν την αναγκαία επεξεργασία για να προκύψουν τα απαραίτητα δεδομένα (Παπαδόπουλος, 2010).

Το 2002 ο Τζωρτζάκης και η Τζωρτζάκη οριοθέτησαν τους βασικούς κανόνες σύνταξης ερωτηματολογίου οι οποίοι είναι οι εξής:

- Το ερωτηματολόγιο δεν πρέπει να έχει μεγάλη έκταση ώστε να μην κουράζεται ο ερωτευμένος, χωρίς αυτό όμως να σημαίνει ότι οι ερωτήσεις πρέπει να μειωθούν έτσι ώστε να επηρεαστεί η ποσότητα και η ποιότητα του ζητά ο ερευνητής.
- Οι ερωτήσεις πρέπει να είναι για τιμώμενες με απόλυτη σαφήνεια, ξεκάθαρες, περιεκτικές και σύντομες, στα πλαίσια των γνώσεων του προκειμένου να είναι πρόθυμος να απαντήσει και να προσφέρει τη συνεργασία του συμπληρώνοντας το ερωτηματολόγιο.
- Η σύνταξη του ερωτηματολογίου πρέπει να είναι δομημένη με τέτοιο τρόπο ώστε να είναι εφικτή η στατιστική ανάλυση.
- Επιβάλλεται η αλληλεξάρτηση των ερωτήσεων και η λογική σειρά αυτών.
- Κρίνεται αναγκαία η απουσία ερωτήσεων οι οποίες θα δυσκολέψουν τον ερωτώμενο.

Το 2005 ο Δαουτόπουλος αναφορικά με τους κανόνες σύνταξης των ερωτηματολογίων τονίζει ότι πρέπει να αποφεύγονται οι διπλές ερωτήσεις, να υφίσταται ένας διακριτός διαχωρισμός ανάμεσά τους, προκειμένου να αποφευχθεί η σύγχυση του ερωτώμενου και παράλληλα να επιτευχθεί η δέουσα απάντηση. Επιπλέον θεωρεί, ότι πρέπει να υπάρχει ένα προλογικό εισαγωγικό κείμενο, το οποίο θα περιλαμβάνει εν συντομία τα βασικά στοιχεία της έρευνας. Η Κυριαζή το 1999 εκφράζει την άποψη ότι η βασική αρχή του ερωτηματολογίου είναι να ξεκινά με απλές και εύκολες ερωτήσεις, οι οποίες όμως θα είναι ενδιαφέρουσες, θα κερδίσουν την εμπιστοσύνη του ερωτώμενου και έτσι θα επιθυμεί να συνεχίσει και να απαντήσει και σε πιο προσωπικές ερωτήσεις, οι οποίες θα βρίσκονται στο τέλος του ερωτηματολογίου.

4.4 ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΛΟΘΕΝΤΟΣ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ – ΜΕΤΑΒΛΗΤΕΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το ερωτηματολόγιο της συγκεκριμένης εργασίας αποτελείται από 19 ερωτήσεις, οι οποίες απευθύνονται σε εκπαιδευτικούς Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης. Διανεμήθηκαν 140 ερωτηματολόγια και απαντήθηκαν τα 100 από αυτά. Το περιεχόμενό τους αφορά τα φαινόμενα της ξενοφοβίας και του ρατσισμού στην ελληνική σχολική πραγματικότητα. Το ερωτηματολόγιο παρατίθεται προς μελέτη και για την ολοκληρωμένη μορφή του ερευνητικού μέρους στο παράρτημα της εργασίας.

Διατυπώθηκαν ερωτήσεις κλειστού τύπου, οι οποίες είναι εύκολες στη συμπλήρωση καθώς οι απαντήσεις είναι πολλαπλής επιλογής, δεν απαιτούν ιδιαίτερο χρόνο ενώ προσφέρουν τη δυνατότητα της αντικειμενικής απάντησης (Verma & Mallick 2004, Javeau 2000, Βάμβουκας 1988). Οι ερωτήσεις αυτές αποτέλεσαν και τις μεταβλητές της έρευνας. Επιπλέον, διατυπώθηκαν ερωτήσεις στις οποίες χρησιμοποιήθηκε η βαθμολογική κλίμακα likert σύμφωνα με την οποία ο συμμετέχων καλείται να αποτυπώσει το βαθμό συμφωνίας του ή διαφωνίας του.

Ο Διαφέρμος το 2005 ανέφερε ότι μεταβλητή είναι κάθετη το οποίο δύναται να μεταβληθεί και ποικίλει, καθώς μπορεί να είναι ένα χαρακτηριστικό, μία ιδιότητα, μία ικανότητα ή ένας παράγοντας ο οποίος ενδιαφέρει στο πλαίσιο μιας κοινωνικής έρευνας. Ο Σιάρδος επίσης το 2005 χαρακτήρισε τη μεταβλητή ως ιδιότητα ή ως χαρακτηριστικό για το οποίο πραγματοποιείται συγκέντρωση πληροφοριών από τις μονάδες της ομάδας η οποία συμμετέχει στην ερευνητική διαδικασία.

Το 2003 ο Μάτης διακρίνει τις μεταβλητές σε ποιοτικές και σε ποσοτικές. στις πρώτες δεν είναι εφικτή η απαρίθμηση και η διάκριση τους αφορά δύο περιπτώσεις. Η πρώτη περίπτωση αφορά τις ονομαστικές και η κάθε κατηγορία που εντάσσεται σε αυτές αποτελείται από τα ίδια πράγματα, αντικείμενα, είδη και τις τακτικές όταν τα πράγματα, αντικείμενα ή τα είδη ταξινομούνται σε ομοιογενείς κατηγορίες όπου η κατάταξη όλων των προαναφερθέντων στοιχείων γίνεται με βάση το μέγεθός τους.

4.5 ΤΟ ΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Ο Παρασκευόπουλος το 1984 ανέφερε ότι ο πληθυσμός είναι ένα ευρύ σύνολο από ομοειδείς περιπτώσεις ενώ το 2002 ο Berthouex και ο Brown διατύπωσαν την άποψη ότι ο πληθυσμός είναι ένα μεγάλο σύνολο N παρατηρήσεων ή τιμών δεδομένων. Ο καθορισμός του πληθυσμού καθορίζεται συνήθως και από το ίδιο το αντικείμενο της έρευνας καθώς και τα υλικοτεχνικά εμπόδια που προκύπτουν κατά την εξέλιξη της ερευνητικής διαδικασίας (Javeau, 1996). Το δείγμα της συγκεκριμένης έρευνας αποτέλεσαν 100 εκπαιδευτικοί της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, άνδρες και γυναίκες, ανεξαρτήτου ηλικίας, διδακτικής εμπειρίας και σχολικής θέσης. Το δείγμα κρίνεται ως επαρκές προκειμένου να διεξαχθούν κάποια ασφαλή συμπεράσματα σε σχέση με την εμπειρία των εκπαιδευτικών αναφορικά με το υπό εξέταση θέμα, της ξενοφοβίας δηλαδή και του ρατσισμού στην Ελληνική σχολική πραγματικότητα.

4.6 ΜΕΘΟΔΟΣ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗΣ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑΣ – ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ

Η επιλογή κάθε στατιστικής μεθόδου γίνεται με βάση το είδος των μεταβλητών, στόχος της έρευνας καθώς και την αντίστοιχη βιβλιογραφία, στην οποία αναφέρονται σχετικές ερευνητικές διαδικασίες (Παρασκευόπουλος, 1990). Στην προκειμένη περίπτωση επιλέχθηκε η περιγραφική στατιστική. Εν πρώτοις, διανεμήθηκαν τα ερωτηματολόγια και καταγράφηκαν οι απαιτούμενες απαντήσεις, ακολούθησε η μελέτη και η παρουσίαση καθεμιάς των μεταβλητών που περιλαμβάνονται στο δείγμα έρευνας ξεχωριστά. Η μελέτη των μεταβλητών προϋποθέτει τον υπολογισμό των στατιστικών μέτρων ή των μέτρων διασποράς στο δείγμα καθώς και τον σχηματισμό του πίνακα συχνοτήτων για τις ποιοτικές μεταβλητές ή τον ομαδοποιημένο πίνακα συχνοτήτων για τις ποσοτικές. Η περιγραφική στατιστική ασχολείται με τις μεθόδους οργάνωσης, σύνοψης αλλά και παρουσίασης δεδομένων. Στο πλαίσιο αυτής της συγκεκριμένης μορφής ανάλυσης παρουσιάζονται πίνακες και διαγράμματα για την παρουσίαση των στατιστικών δεδομένων (Μάτης, 2003).

4.7 ΔΕΙΓΜΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

1. Πόσο σημαντική είναι κατά την γνώμη σας η συνύπαρξη των αλλοδαπών και των Ελλήνων μαθητών;

- ❖ Καθόλου σημαντική
- ❖ Λίγο σημαντική
- ❖ Πολύ σημαντική
- ❖ Πάρα πολύ σημαντική

2. Θεωρείτε ότι τα Ελληνόπουλα βοηθούν τους αλλοδαπούς συμμαθητές τους ώστε να επιτευχθεί η ομαλή ενσωμάτωση τους στο σχολείο και γενικότερα στην κοινωνία;

- ❖ Καθόλου
- ❖ Λίγο
- ❖ Πολύ
- ❖ Πάρα πολύ

3. Θεωρείτε ότι οι αλλοδαποί μαθητές συμβάλλουν αρνητικά στο επίπεδο της τάξης αναφορικά με τα μαθήματα τα οποία σχετίζονται με την ελληνική γλώσσα;

- ❖ Καθόλου
- ❖ Λίγο
- ❖ Πολύ
- ❖ Πάρα πολύ

4. Πιστεύετε ότι έχουν μειωθεί τα περιστατικά ρατσισμού τα τελευταία χρόνια;

- ❖ Καθόλου
- ❖ Λίγο
- ❖ Πολύ
- ❖ Πάρα πολύ

5. Τα παιδιά άλλων χωρών ξεχωρίζουν από τα υπόλοιπα παιδιά ως προς την καθημερινή τους συμπεριφορά;

- ❖ Καθόλου
- ❖ Λίγο
- ❖ Πολύ
- ❖ Πάρα πολύ

6. Πόσο συμβάλλει η συνεργατικότητα μεταξύ των μαθητών στην καταπολέμηση των ρατσιστικών διαθέσεων;

- ❖ Καθόλου
- ❖ Λίγο
- ❖ Πολύ
- ❖ Πάρα πολύ

7. Κατά πόσο συμβάλλουν τα παιδιά άλλων χωρών στην εκμάθηση των συνηθειών τους και εθίμων της χώρας τους από τα άλλα παιδιά;

- ❖ Καθόλου
- ❖ Λίγο
- ❖ Πολύ
- ❖ Πάρα πολύ

8. Έχετε έρθει αντιμέτωποι με ακραία περιστατικά εκδήλωσης ξενοφοβικών ή ρατσιστικών επιθέσεων εντός του σχολικού περιβάλλοντος;

- ❖ Καθόλου σημαντική
- ❖ Λίγο σημαντική
- ❖ Πολύ σημαντική
- ❖ Πάρα πολύ σημαντική

9. Θεωρείτε ότι είναι ικανοποιητικός ο αριθμός των ημερίδων και των εκδηλώσεων που δημιουργούνται για την ξενοφοβία;

- ❖ Καθόλου
- ❖ Λίγο
- ❖ Πολύ
- ❖ Πάρα πολύ

10. . Ως εκπαιδευτικός ποιος θεωρείτε ότι φέρει μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης για την εκδήλωση ρατσιστικών επιθέσεων, η οικογένεια, η παρέα με ημεδαπούς ομηλικούς ή έλλειψη παιδείας;

- ❖ **Οικογένεια:** Καθόλου, Λίγο, Πολύ, Πάρα πολύ
- ❖ **Παρέα με ημεδαπούς ομηλικούς :** Καθόλου, Λίγο, Πολύ, Πάρα πολύ
- ❖ **Έλλειψη παιδείας – ενημέρωσης :** Καθόλου, Λίγο, Πολύ, Πάρα πολύ

11. Πόσο σημαντική θεωρείται την παρουσία παιδοψυχολόγου ή κοινωνικού λειτουργού στο σχολείο για την αντιμετώπιση των φαινομένων της ξενοφοβίας και του ρατσισμού;

- ❖ Καθόλου
- ❖ Λίγο
- ❖ Πολύ
- ❖ Πάρα πολύ

12. Έχουν ειπωθεί εντός σχολικής αίθουσας εκφράσεις ρατσιστικού περιεχομένου αναφορικά με την καταγωγή, το χρώμα δέρματος, το θρήσκευμα

- ❖ Ελάχιστες φορές
- ❖ Καθόλου
- ❖ Αρκετές φορές
- ❖ Πολλές φορές

13. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι οι αλλοδαποί μαθητές έχουν βιώσει τα κάτωθι συναισθήματα εντός του σχολικού περιβάλλοντος στα πλαίσια των φαινομένων της ξενοφοβίας και του ρατσισμού;

- ❖ **Αγάπη :** Καθόλου, Λίγο, Πολύ, Πάρα πολύ
- ❖ **Λύπηση:** Καθόλου, Λίγο, Πολύ, Πάρα πολύ
- ❖ **Κατανόηση:** Καθόλου, Λίγο, Πολύ, Πάρα πολύ
- ❖ **Φόβος:** Καθόλου, Λίγο, Πολύ, Πάρα πολύ
- ❖ **Ενδιαφέρον:** Καθόλου, Λίγο, Πολύ, Πάρα πολύ
- ❖ **Περίεργεια:** Καθόλου, Λίγο, Πολύ, Πάρα πολύ

14. Θεωρείτε ότι τα φαινόμενα ρατσισμού και ξενοφοβίας δύναται να μειωθούν στα πλαίσια του σχολικού περιβάλλοντος

- ❖ Καθόλου
- ❖ Λίγο
- ❖ Πολύ
- ❖ Πάρα πολύ

15. Ως εκπαιδευτικός συναντάτε ρατσιστικές συμπεριφορές ή έρχεστε αντιμέτωποι με αντιδράσεις από γονείς ημεδαπών μαθητών;

- ❖ Καθόλου
- ❖ Συχνά
- ❖ Πολύ συχνά
- ❖ Πάρα πολύ συχνά

16. Σε ποια ηλικιακή ομάδα εντάσσετε;

- ❖ 20-25
- ❖ 26-30
- ❖ 31-35
- ❖ 36-40
- ❖ 41-45
- ❖ 46-50
- ❖ 51-55
- ❖ 56 και άνω

17. Ποιο είναι το φύλο σας;

- ❖ Άνδρας
- ❖ Γυναίκα

18. Διάρκεια επαγγελματικής εμπειρίας;

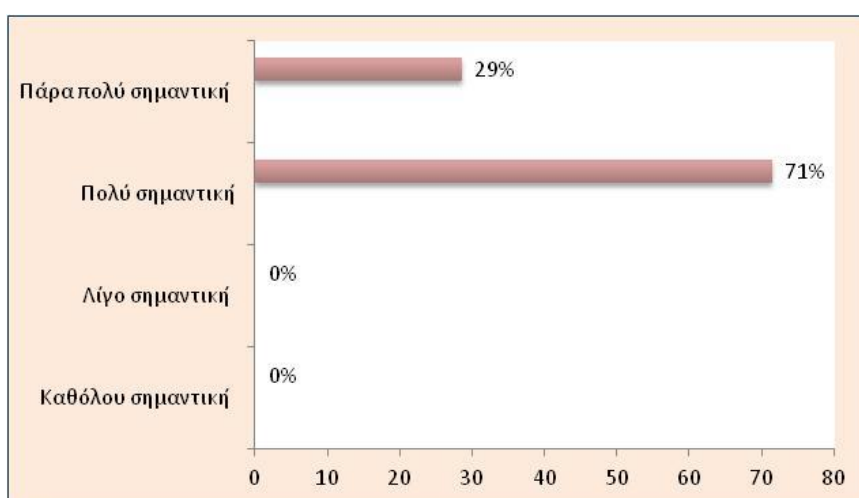
- ❖ 0-5
- ❖ 6-10
- ❖ 11-15
- ❖ 16-20
- ❖ 21-25
- ❖ 25 και άνω

19. Ποιές άλλες σπουδές έχετε πραγματοποιήσει πέραν του βασικού πτυχίου;

- ❖ Δεν διαθέτω άλλο τίτλο πέραν του βασικού
- ❖ Δεύτερο πτυχίο
- ❖ Μεταπτυχιακό δίπλωμα
- ❖ Διδακτορικός τίτλος

4.8 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ

1. Πόσο σημαντική είναι κατά την γνώμη σας η συνύπαρξη των αλλοδαπών και των Ελλήνων μαθητών;		
100 απαντήσεις		
Καθόλου σημαντική	0	%
Λίγο σημαντική	0	%
Πολύ σημαντική	71	%
Πάρα πολύ σημαντική	29	%

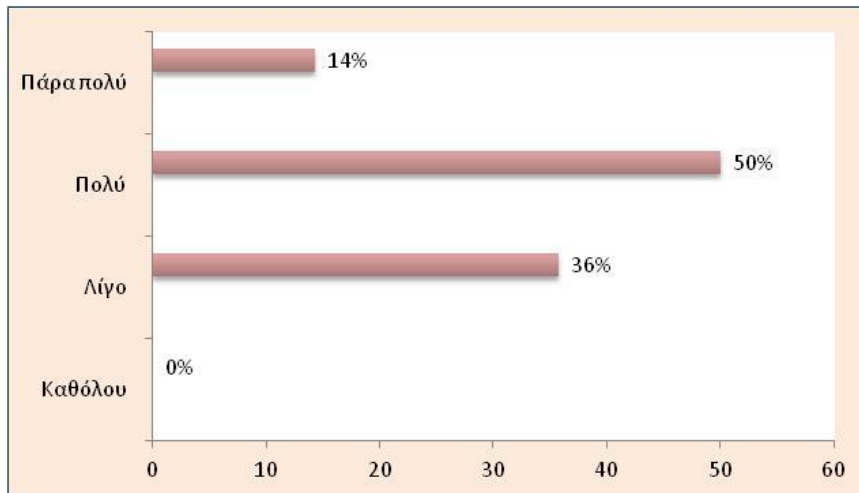

Γράφημα 1^ο

Στο πρώτο γράφημα το οποίο σχετίζεται με την γνώμη των εκπαιδευτικών αναφορικά με την σημαντικότητα της συνύπαρξης αλλοδαπών και Ελλήνων μαθητών, η συντριπτική πλειοψηφία, το 71% δηλαδή, απάντησε ότι είναι πολύ σημαντική, ενώ το 29% ότι είναι πάρα πολύ σημαντική. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ουδείς από τους ερωτηθέντες δεν έδωσε αρνητική απάντηση σε σχέση με το συγκεκριμένο ζήτημα.

2. Θεωρείτε ότι τα Ελληνόπουλα βοηθούν τους αλλοδαπούς συμμαθητές τους ώστε να επιτευχθεί η ομαλή ενσωμάτωσή τους στο σχολείο και γενικότερα στην κοινωνία;

100 απαντήσεις		
Καθόλου	0	%
Λίγο	36	%
Πολύ	50	%
Πάρα πολύ	14	%

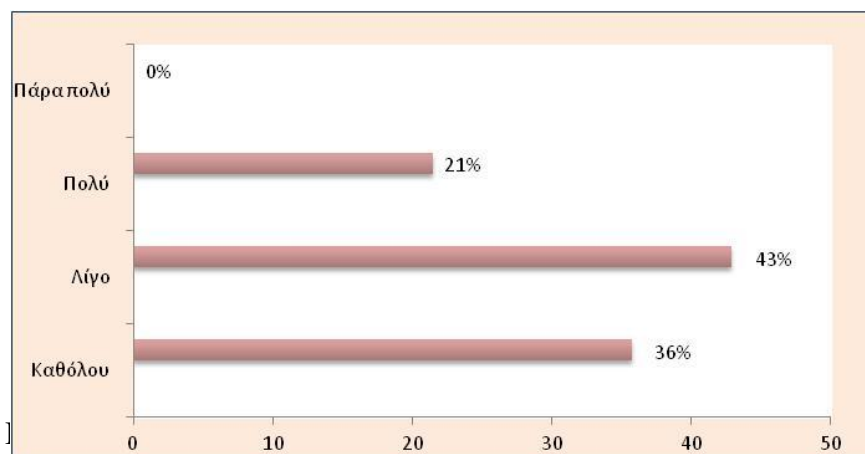
Γράφημα 2°

Στην ερώτηση η οποία αφορά την αντίληψη των εκπαιδευτικών σε σχέση με την παροχή βοήθειας των Ελλήνων μαθητών στους αλλοδαπούς προκειμένου να ενσωματωθούν ομαλά τόσο στο σχολείο όσο και στην κοινωνία, οι μισοί ακριβώς εκπαιδευτικοί, το 50%, απάντησαν ότι βοηθούν πολύ, το 36% λίγο ενώ το 14% θεωρεί ότι βοηθούν λίγο. Όπως προηγουμένως, μια ευχάριστη διαπίστωση που προκύπτει είναι ότι από κανέναν από τους ερωτηθέντες εκπαιδευτικούς δεν έχει παρατηρηθεί η πλήρης απουσία βοήθειας από τα Ελληνόπουλα προς τους αλλοδαπούς συμμαθητές τους.

3. Θεωρείτε ότι οι αλλοδαποί μαθητές συμβάλλουν αρνητικά στο επίπεδο της τάξης αναφορικά με τα μαθήματα τα οποία σχετίζονται με την ελληνική γλώσσα;

100 απαντήσεις		
Καθόλου	36	%
Λίγο	43	%
Πολύ	21	%
Πάρα πολύ	0	%

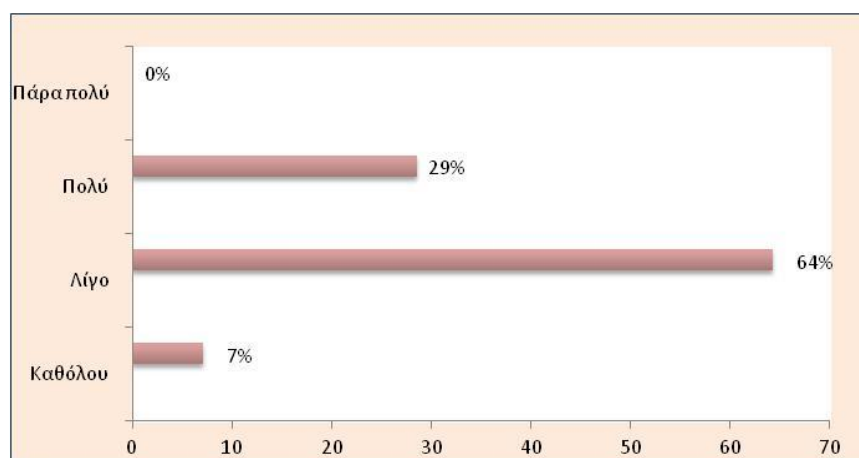

Γράφημα 3°

Στο συγκεκριμένο γράφημα απεικονίζεται ξεκάθαρα ο πλουραλισμός των απόψεων αναφορικά με την αρνητική συμβολή, την οποία ενδέχεται να προκαλεί η παρουσία των αλλοδαπών μαθητών μέσα στην τάξη. Το 43% των εκπαιδευτικών θεωρούν ότι συμβάλλουν λίγο αρνητικά, το 21% πολύ αρνητικά και το 36% καθόλου αρνητικά. Πάραυτα, στους 100 ερωτηθέντες ουδείς δεν θεωρεί ότι η παρουσία των αλλοδαπών μαθητών επηρεάζει ολοκληρωτικά τους Έλληνες μαθητές μέσα στην τάξη.

4. Πιστεύετε ότι έχουν μειωθεί τα περιστατικά ρατσισμού τα τελευταία χρόνια;

100 απαντήσεις		
Καθόλου	7	%
Λίγο	64	%
Πολύ	29	%
Πάρα πολύ	0	%

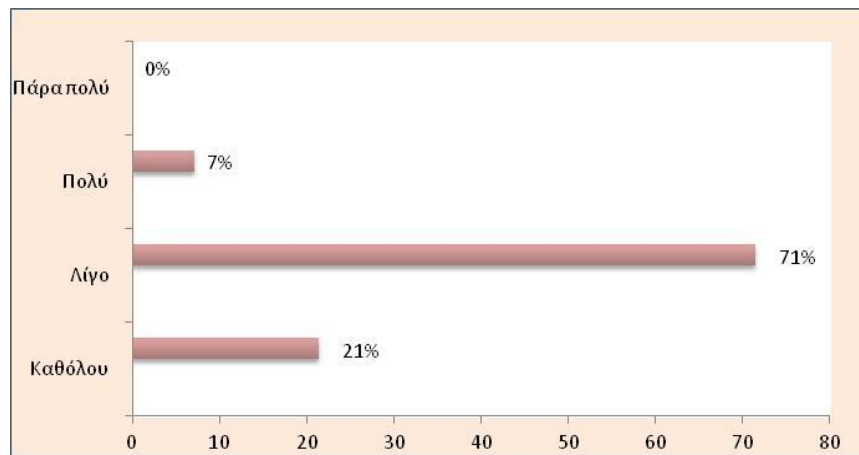

Γράφημα 4^ο

Στο γράφημα αυτό αποτυπώνεται ουσιαστικά όλη η αντίληψη περί της αντιμετώπισης της ρατσιστικής συμπεριφοράς, καθώς το 64% θεωρεί ότι έχουν μειωθεί λίγο τα περιστατικά ρατσισμού τα τελευταία χρόνια, το 29% πιστεύει ότι έχουν περιοριστεί πολύ, το 7% καθόλου και δεν υφίσταται κανείς που να θεωρεί ότι δεν λαμβάνει χώρα κανένα περιστατικό ρατσιστικής βίας. Προκύπτει συνεπώς, το συμπέρασμα ότι το φαινόμενο μπορεί να μειωθεί αλλά επουδενί να εξαλειφθεί.

5. Τα παιδιά άλλων χωρών ξεχωρίζουν από τα υπόλοιπα παιδιά ως προς την καθημερινή τους συμπεριφορά;

100 απαντήσεις		
Καθόλου	21	%
Λίγο	71	%
Πολύ	7	%
Πάρα πολύ	0	%

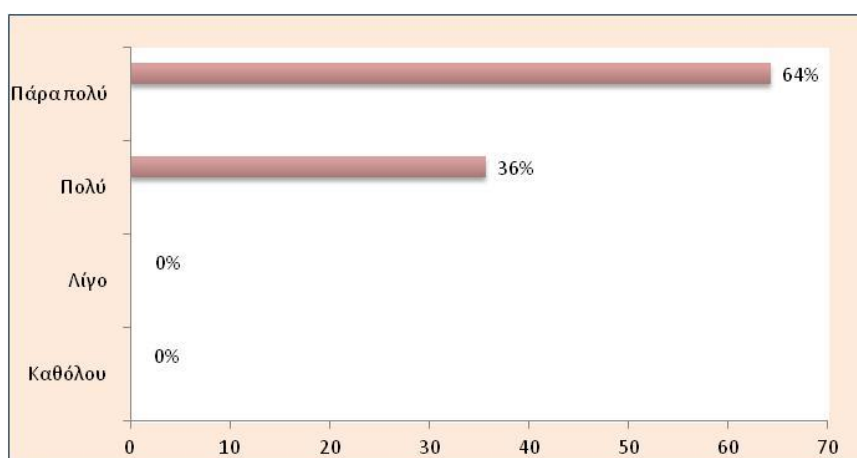

Γράφημα 5^ο

Στο συγκεκριμένο γράφημα αποτυπώνεται η αντίληψη που έχουν διαμορφώσει οι εκπαιδευτικοί αναφορικά με την καθημερινή συμπεριφορά των αλλοδαπών μαθητών κι αν αυτή αποτελεί αιτία να ξεχωρίζουν από τα υπόλοιπα παιδιά. Το 71% των εκπαιδευτικών θεωρεί ότι η συμπεριφορά τους διαφοροποιείται λιγότερο έναντι των ημεδαπών, το 7% πολύ ενώ το 21% ενστερνίζεται την άποψη ότι δεν σημειώνεται καμία διαφορά ανάμεσα στην συμπεριφορά αλλοδαπών και ημεδαπών μαθητών. Συμπερασματικά δύναται να προκύψει η άποψη ότι οι αλλοδαποί μαθητές ενσωματώνονται σταδιακά στην ελληνική σχολική πραγματικότητα διατηρώντας όμως σε κάποιο χαμηλό επίπεδο τα δικά τους χαρακτηριστικά, γνώρισμα και συνήθειες.

6. Πόσο συμβάλλει η συνεργατικότητα μεταξύ των μαθητών στην καταπολέμηση των ρατσιστικών διαθέσεων;

100 απαντήσεις		
Καθόλου	0	%
Λίγο	0	%
Πολύ	36	%
Πάρα πολύ	64	%

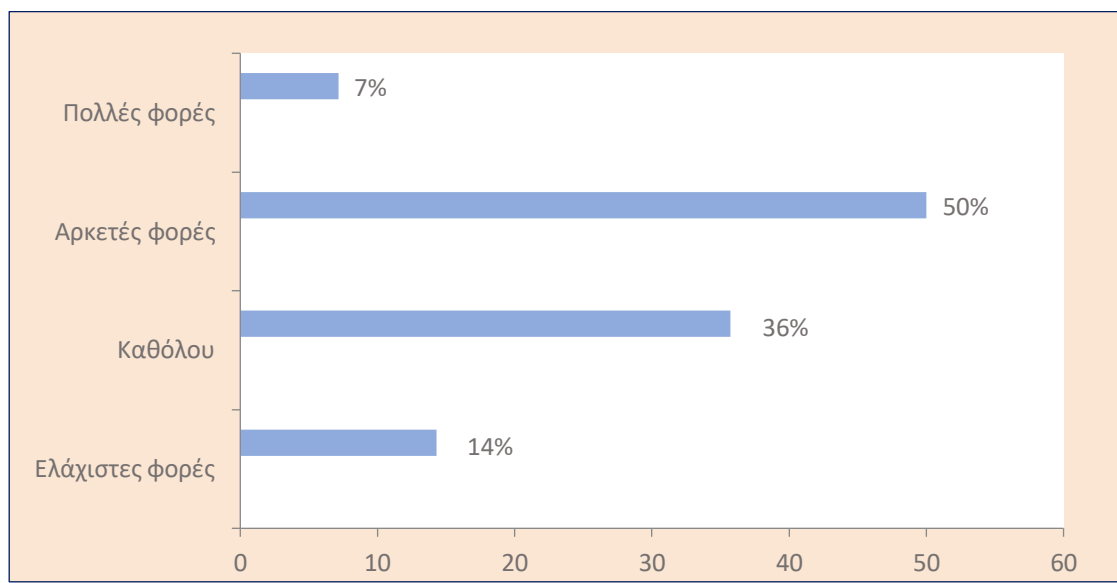

Γράφημα 6^ο

Στο συγκεκριμένο γράφημα η πλειονότητα των ερωτηθέντων εκπαιδευτικών, το 64%, απάντησε ότι η συνεργατικότητα μεταξύ των μαθητών συμβάλλουν καταλυτικά στην αντιμετώπιση των ρατσιστικών συμπεριφορών και συνδράμουν πάρα πολύ στην κοινωνικοποίηση των αλλοδαπών μαθητών. Το 36% θεωρεί ότι συμβάλλει πολύ. Στην προκειμένη περίπτωση, όπως και σε άλλες παρόμοιου τύπου ερωτήσεις οι εκπαιδευτικοί δίνουν μηδενικά ποσοστά στις απαντήσεις που αφορούν το λίγο και το καθόλου θεωρώντας ότι δεν υφίσταται θετικό αίσθημα αναφορικά με την διάθεση συνεργασίας ανάμεσα σε ημεδαπούς και αλλοδαπούς μαθητές.

7. Έχετε έρθει αντιμέτωποι με ακραία περιστατικά εκδήλωσης ξενοφοβικών ή ρατσιστικών επιθέσεων εντός του σχολικού περιβάλλοντος;

100 απαντήσεις		
Ελάχιστες φορές	14	%
Καθόλου	36	%
Αρκετές φορές	50	%
Πολλές φορές	7	%

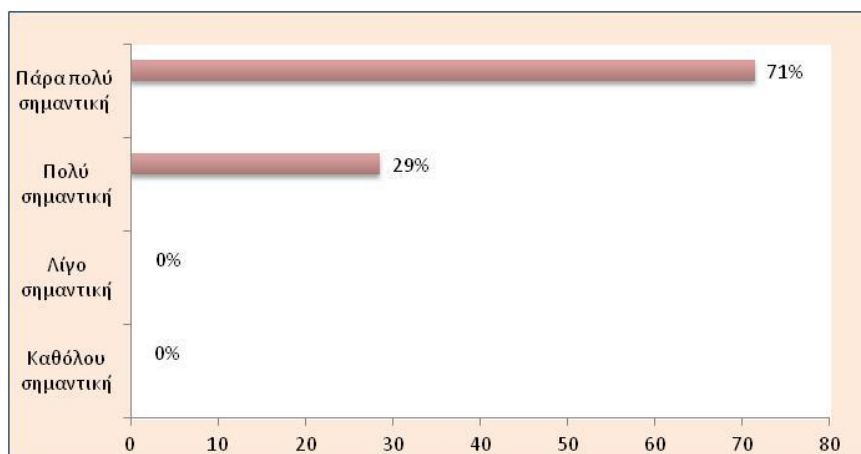

Γράφημα 7^ο

Το 50% των ερωτηθέντων εκπαιδευτικών απάντησαν ότι έχουν αυτήκοι ή αυτόπτες μάρτυρες ακραίων περιστατικών εκδήλωσης ξενοφοβικών ή ρατσιστικών επιθέσεων αρκετές φορές. Το συγκεκριμένο ποσοστό θεωρείται αρκετά μεγάλο και επομένως εξαιρετικά ανησυχητικό. Το 36% δεν έχει βρεθεί σ' αυτή την δυσάρεστη κατάσταση, ενώ το 14% καθόλου. Το θετικό στην συγκεκριμένη ερώτηση είναι όσο οξύμωρο κι αν φαίνεται ότι το 7% παρόλο που κι αυτό είναι ένα αρκετό σημαντικό ποσοστό αλλά το μικρότερο εν προκειμένω έχει αντιμετωπίσει ακραίες ρατσιστικές επιθέσεις. Ο διαμερισμός των απόψεων και η διαφορετική αντίληψη και προσέγγιση ίσως να συνδέεται και με τον τόπο διδασκαλίας των εκπαιδευτικών. Πιθανότατα, σε μικρότερα μέρη η αλληλεπίδραση ανάμεσα στους μαθητές να είναι μεγαλύτερη, αντιθετικά με τις μεγαλύτερες πόλεις όπου επικρατεί μία πιο χαοτική κατάσταση εξαιτίας του αυξημένου αριθμού των μαθητών.

8. Πόσο σημαντική θεωρείτε την διοργάνωση ημερίδων και εκδηλώσεων για την ξενοφοβία και τον ρατσισμό και για τους εκπαιδευτικούς αλλά και για τους γονείς;

100 απαντήσεις		
Καθόλου σημαντική	0	%
Λίγο σημαντική	0	%
Πολύ σημαντική	29	%
Πάρα πολύ σημαντική	71	%

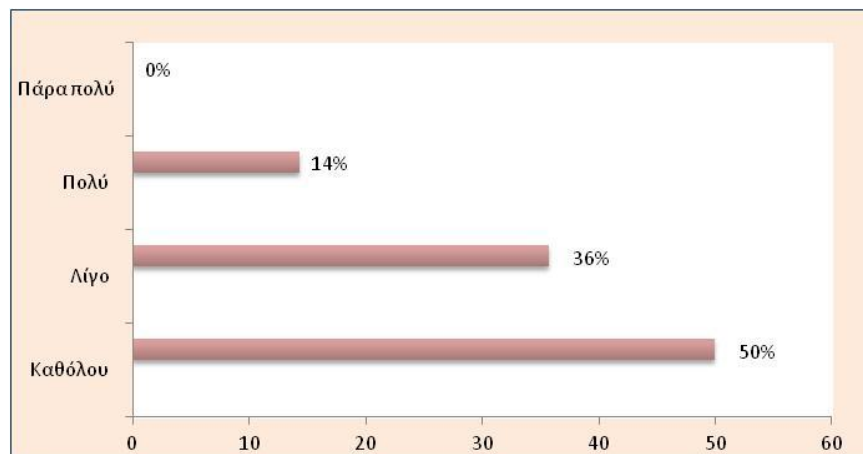

Γράφημα 8°

Στην συγκεκριμένη ερώτηση η συντριπτική πλειοψηφία των εκπαιδευτικών, το 71%, θεωρεί πάρα πολύ σημαντική την διοργάνωση ημερίδων και εκδηλώσεων για την ξενοφοβία και τον ρατσισμό τόσο για τους ίδιους όσο και για τους γονείς. Το υπόλοιπο 29% έχει πανομοιότυπη αντίληψη. Τα ποσοστά αυτά αποδεικνύουν ότι οι εκπαιδευτικοί επιθυμούν να ενημερώνονται, να επιμορφώνονται προκειμένου να είναι σε θέση να αντιμετωπίσουν φαινόμενα ρατσιστικής βίας αλλά θεωρούν εξίσου σημαντική την επιμόρφωση αυτή και για τους γονείς προκειμένου να εξαλειφθεί η καλλιέργεια των ρατσιστικών αντιλήψεων από την οικογένεια και ειδικά στις μικρές ηλικίες όπου δεν έχει διαμορφωθεί ακόμα η συνείδηση και ο χαρακτήρας των παιδιών, αποφεύγοντας έτσι μελλοντικούς ρατσιστές και ξενοφοβικούς ανθρώπους. Το ευτυχές εν προκειμένω είναι, ότι δεν υπήρξε ούτε ένας εκπαιδευτικός ο οποίος να απαξίωσε την αξία των ημερίδων και των εκδηλώσεων τέτοιου περιεχομένου.

9. Θεωρείτε ότι είναι ικανοποιητικός ο αριθμός των ημερίδων και των εκδηλώσεων που δημιουργούνται για την ξενοφοβία;

100 απαντήσεις		
Καθόλου	50	%
Λίγο	36	%
Πολύ	14	%
Πάρα πολύ	0	%

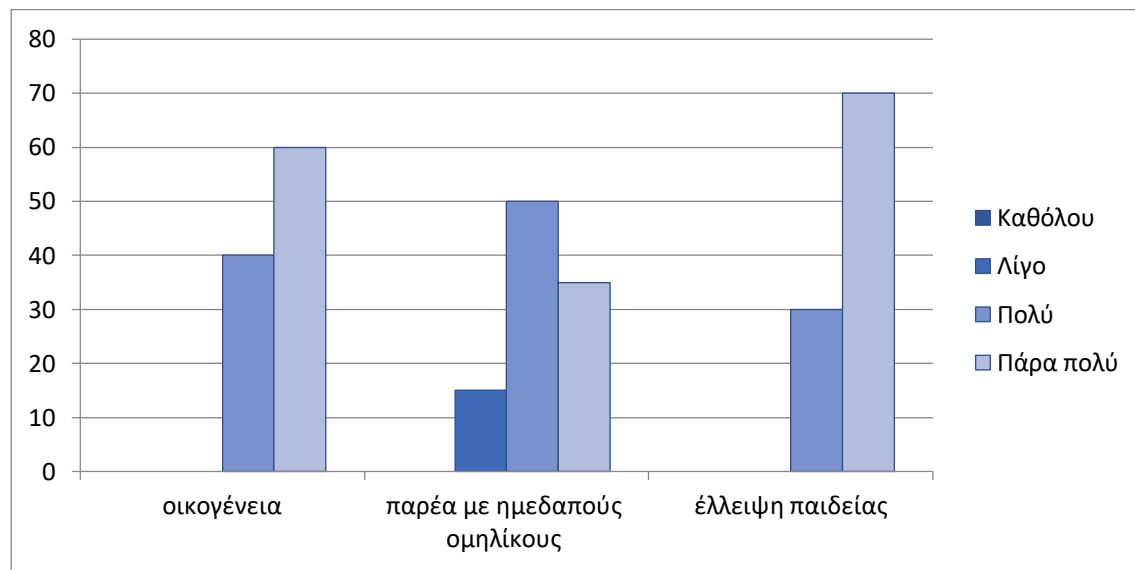
Γράφημα 9^ο

Οι μισοί από τους ερωτηθέντες εκπαιδευτικούς, το 50%, απάντησαν ότι δεν είναι καθόλου ικανοποιημένοι από τον αριθμό ημερίδων και εκδηλώσεων, οι οποίες διοργανώνονται για το καίρια θέματα της ξενοφοβίας και του ρατσισμού. Το 36% απάντησε ότι είναι λίγο ικανοποιημένο ενώ το 14% πολύ. Το ποσοστό των εκπαιδευτικών το οποίο είναι πάρα πολύ ικανοποιημένο είναι μηδενικό. Προφανώς, οι εκπαιδευτικοί θεωρούν και χρήζουν μεγαλύτερης και αποτελεσματικότερης ενημέρωσης και προσέγγισης σε θέματα τόσο ευαίσθητα ώστε να είναι σε θέση να τα αντιμετωπίσουν με τον εναγέστερο και αποτελεσματικότερο τρόπο.

10. Ως εκπαιδευτικός ποιος θεωρείτε ότι φέρει μεγαλύτερο μερίδιο ευθύνης για την εκδήλωση ρατσιστικών επιθέσεων, η οικογένεια, η παρέα με ημεδαπούς ομηλικούς ή έλλειψη παιδείας;

100 απαντήσεις

	%		
	Οικογένεια	Παρέα με ημεδαπούς ομηλικών	Έλλειψη παιδείας
Καθόλου	0	0	0
Λίγο	0	15	0
Πολύ	40	50	30
Πάρα πολύ	60	35	70

Γράφημα 10°

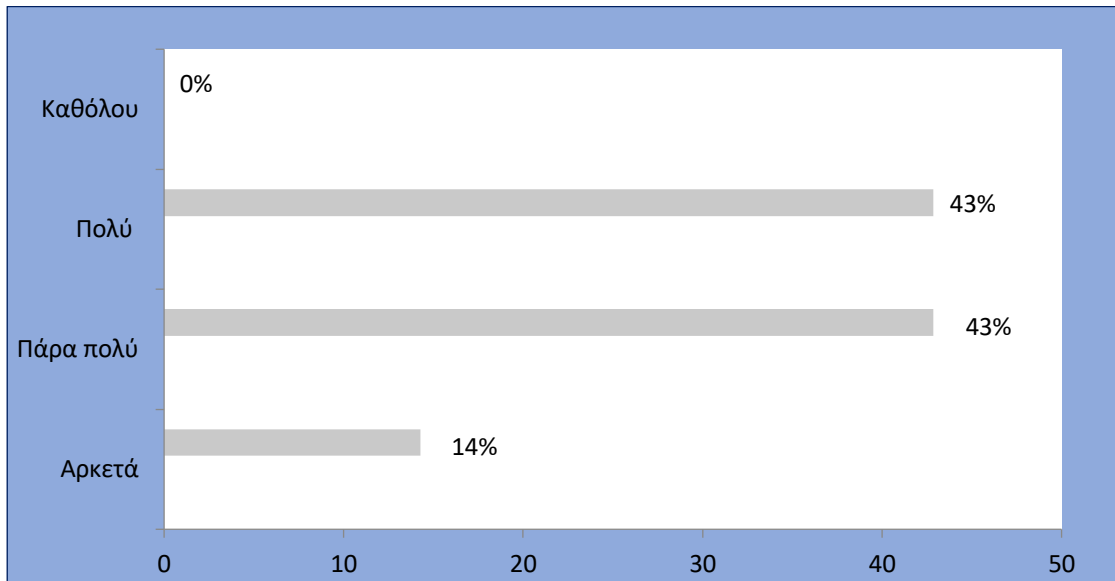
Στην πλειονότητα τους οι ερωτηθέντες εκπαιδευτικοί θεωρούν ότι οι αντιλήψεις οι οποίες ξεκινούν από την οικογένεια δημιουργούν ρατσιστικές συμπεριφορές. Για του λόγου το αληθές το 60% των εκπαιδευτικών απάντησε πολύ, το 40% πάρα πολύ ενώ κανένας από τους ερωτηθέντες δεν θεωρεί ότι η οικογένεια δεν φέρει καμία ευθύνη. Επιπλέον, οι μισοί από το ερευνητικό δείγμα θεωρεί ότι πολλά παιδιά επηρεάζονται από τις αντιλήψεις και τις συμπεριφορές των συνομηλικών τους – στα πλαίσια ίσως της ανάγκης τους να ανήκουν σε κάποια ομάδα ακόμα κι αν αυτή έχει παραβατική συμπεριφορά - ενώ το 35% πάρα πολύ, και το 15% λίγο. Παράλληλα, το 70% επιρρίπτει πάρα πολλές ευθύνες για τις ρατσιστικές συμπεριφορές στην έλλειψη παιδείας, το 35% πολύ, ενώ το 15% λίγο. Όλοι όμως, άλλοι περισσότερο άλλοι

λιγότερο έχουν εντοπίσει τις αιτίες του «κακού» κι έχουν κατανείμει αναλόγως τις ευθύνες.

11. Πόσο σημαντική θεωρείται την παρουσία παιδοψυχολόγου ή κοινωνικού λειτουργού στο σχολείο για την αντιμετώπιση των φαινομένων της ξενοφοβίας και του ρατσισμού;

100 απαντήσεις		
Καθόλου	14	%
Λίγο	43	%
Πολύ	43	%
Πάρα πολύ	0	%

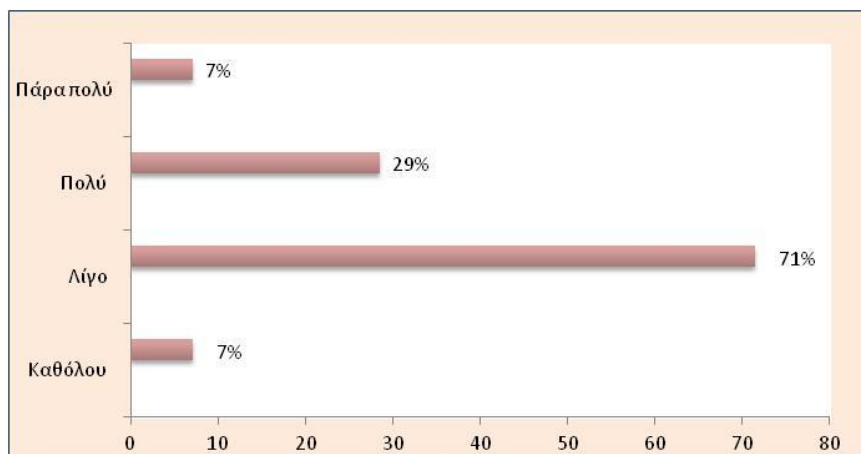

Γράφημα 11°

Το συγκεκριμένο γράφημα αποτυπώνει την αντίληψη που έχουν σχηματίσει οι ερωτηθέντες εκπαιδευτικοί για την αναγκαιότητα της παρουσίας παιδοψυχολόγων και κοινωνικών λειτουργών στο σχολείο. Από την έρευνα προέκυψε ότι το 43% πιστεύει ότι η παρουσία τους είναι πάρα πολύ σημαντική ενώ παρόμοιο ποσοστό ότι συμβαίνει την κρίνει ως πολύ σημαντική. Το 14% απάντησε ότι η συστηματική παρουσία των συγκεκριμένων επιστημόνων θα συνδράμει αρκετά στην αντιμετώπιση της εξέλιξης των φαινομένων ενώ κανείς από τους ερωτηθέντες εκπαιδευτικούς δεν θεωρεί ότι η ψυχολογική υποστήριξη δεν διαδραματίζει ουσιαστικό ρόλο.. Ενδεχομένως, και σε αυτή την περίπτωση να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο ο τύπος διδασκαλίας των εκπαιδευτικών και ο βαθμός ενσωμάτωσης των αλλοδαπών μαθητών.

12. Έχουν ειπωθεί εντός σχολικής αίθουσας εκφράσεις ρατσιστικού περιεχομένου αναφορικά με την καταγωγή, το χρώμα δέρματος, το θρήσκευμα;

100 απαντήσεις		
Καθόλου	7	%
Λίγο	71	%
Πολύ	29	%
Πάρα πολύ	7	%

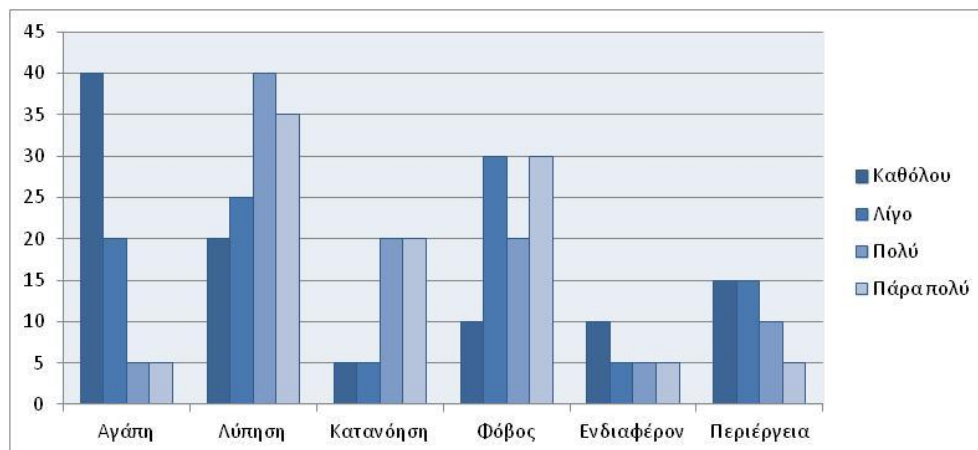

Γράφημα 12^ο

Παίρνοντας ως δεδομένο ότι οι ημεδαποί μαθητές δεν έχουν αναπτύξει αισθήματα οικειότητας απέναντι στο «ξένο», στο «διαφορετικό», οι εκπαιδευτικοί ερωτώμενοι σε ποιο βαθμό έχουν εκφραστεί σχόλια ρατσιστικού περιεχομένου το 71% απάντησε ότι το γεγονός αυτό συμβαίνει λίγο. Το 29% θεωρεί ότι συμβαίνει πολύ, το 7% καθόλου ενώ ένα ανησυχητικό 7% πάρα πολύ. Παρότι, η πλειοψηφία θεωρεί ότι η έκφραση ρατσιστικών σχολίων δεν πραγματώνεται σε μεγάλο βαθμό αυτό δεν αναιρεί το γεγονός ότι πραγματώνεται. Επομένως, το φαινόμενο, υφίσταται, εγκυμονεί κινδύνους και αν δεν παρακολουθείται στενά κρίνεται ως εν δυνάμει εξελισσόμενο.

13. Σε ποιο βαθμό πιστεύετε ότι οι αλλοδαποί μαθητές έχουν βιώσει τα κάτωθι συναισθήματα εντός του σχολικού περιβάλλοντος στα πλαίσια των φαινομένων της ξενοφοβίας και του ρατσισμού;

100 απαντήσεις						
%						
	Αγάπη	Λύπηση	Κατανόηση	Φόβος	Ενδιαφέρον	Περίεργεια
Καθόλου	40	20	5	10	10	15
Λίγο	20	25	5	30	5	15
Πολύ	5	40	20	20	5	10
Πάρα πολύ	5	35	20	30	5	5

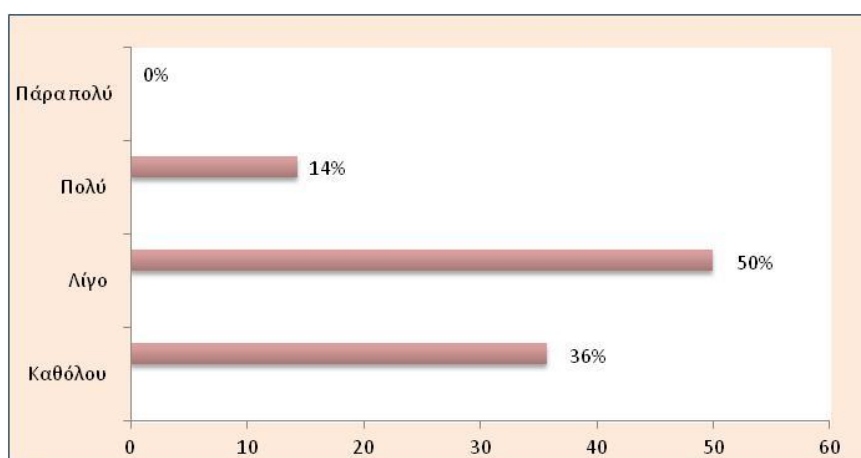

Γράφημα 13°

Στο γράφημα αυτό αποτυπώνεται σε τι ποσοστό βιώνουν οι αλλοδαποί μαθητές τα αισθήματα της αγάπης, της λύπησης, της κατανόησης, του φόβου, του ενδιαφέροντος και της περιέργειας από τους ημεδαπούς συμμαθητές τους. Μελετώντας τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης ερώτησης προκύπτει το λυπηρό συμπέρασμα ότι η αγάπη, που στην παιδική ηλικία θεωρητικά είναι αγνή και ανιδιοτελής, καθώς και αν μη τι άλλο υπαρκτή, δυστυχώς δεν υφίσταται. Ποιο έντονο είναι το συναίσθημα της λύπησης, για όσα πιθανόν βίωσαν και βιώνουν, παρά όλα τα άλλα που αποδεικνύουν την πραγματική ανάγκη για φροντίδα και αλληλεγγύη. Ενδεχομένως, ο αλλοδαπός δεν παύει σε αρκετές περιπτώσεις να είναι ακόμα ο «ξένος».

14. Θεωρείτε ότι τα φαινόμενα ρατσισμού και ξενοφοβίας δύναται να μειωθούν στα πλαίσια του σχολικού περιβάλλοντος;

100 απαντήσεις		
Καθόλου	36	%
Λίγο	50	%
Πολύ	14	%
Πάρα πολύ	0	%

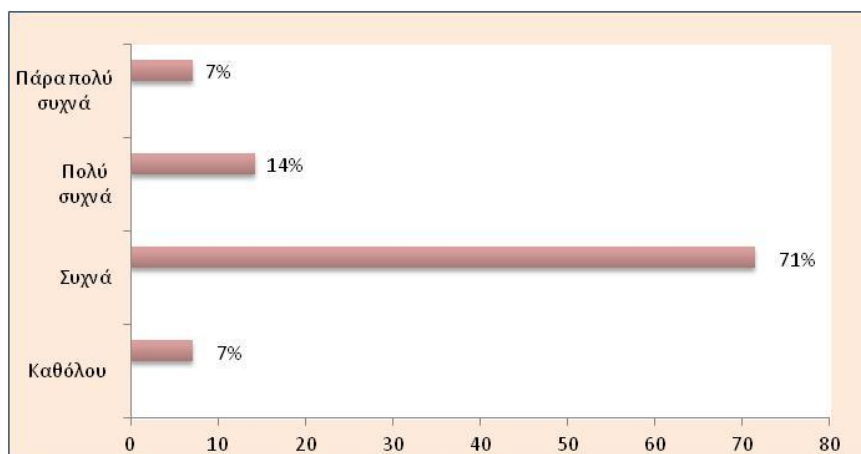

Γράφημα 14^ο

Οι εκπαιδευτικοί σε ένα ποσοστό 50% στο ερώτημα αυτό αποτυπώνουν την επιφύλαξή τους αναφορικά με την εξάλειψη των φαινομένων της ξενοφοβίας και του ρατσισμού εντός του σχολικού περιβάλλοντος. Ένα αρκετά σημαντικό ποσοστό της τάξεως του 36% δηλώνει ότι δεν θεωρεί ότι υπάρχει πιθανότητα εξάλειψης των φαινομένων ένα το 14% εκφράζει την αισιοδοξία του ότι τα φαινόμενα αυτά με τις κατάλληλες δράσεις θα αντιμετωπιστούν. Εν προκειμένω, δεν υπήρξε εκπαιδευτικός ο οποίος πιστεύει ότι δεν γίνεται να αντιμετωπιστούν τα προαναφερθέντα φαινόμενα.

15. Ως εκπαιδευτικός συναντάτε ρατσιστικές συμπεριφορές ή έρχεστε αντιμέτωποι με αντιδράσεις από γονείς ημεδαπών μαθητών;

100 απαντήσεις		
Καθόλου	7	%
Συχνά	71	%
Πολύ συχνά	14	%
Πάρα πολύ συχνά	7	%

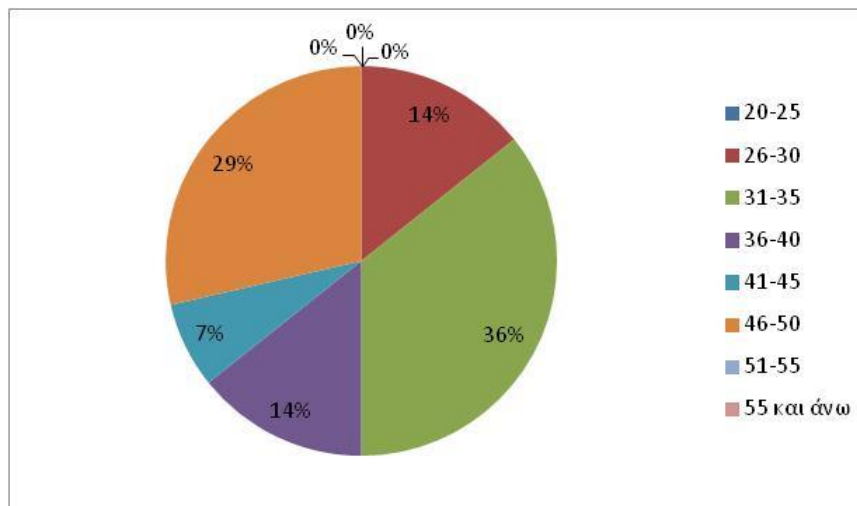

Γράφημα 15^ο

Στην 15^η ερώτηση της συγκεκριμένης έρευνας ένα μεγάλο ποσοστό ερωτηθέντων εκπαιδευτικών απάντησε ότι έρχεται συχνά αντιμέτωπο με ρατσιστικές συμπεριφορές ή με αντιδράσεις γονέων ημεδαπών μαθητών. Συγκεκριμένα το 71% αντιμετωπίζει συχνά το φαινόμενο αυτό, ενώ το 14% διόλου ευκαταφρόνητο ποσοστό δηλώνει ότι αντιμετωπίζει τέτοια φαινόμενα πολύ συχνά. Το 7% δηλώνει ότι η συχνότητα του φαινομένου είναι πάρα πολύ μεγάλη, γεγονός που κι αυτό φυσικό δεν πρέπει να μείνει απαρατήρητο, ενώ το υπόλοιπο 7% δεν έχει έρθει αντιμέτωπο με τέτοια περιστατικά.

16. Σε ποια ηλικιακή ομάδα εντάσσεστε;

100 απαντήσεις		
20-25	0	%
26-30	14,3	%
31-35	35,7	%
36-40	14,3	%
41-45	7,1	%
46-50	28,6	%
51-55	0	%
55 και άνω	0	%

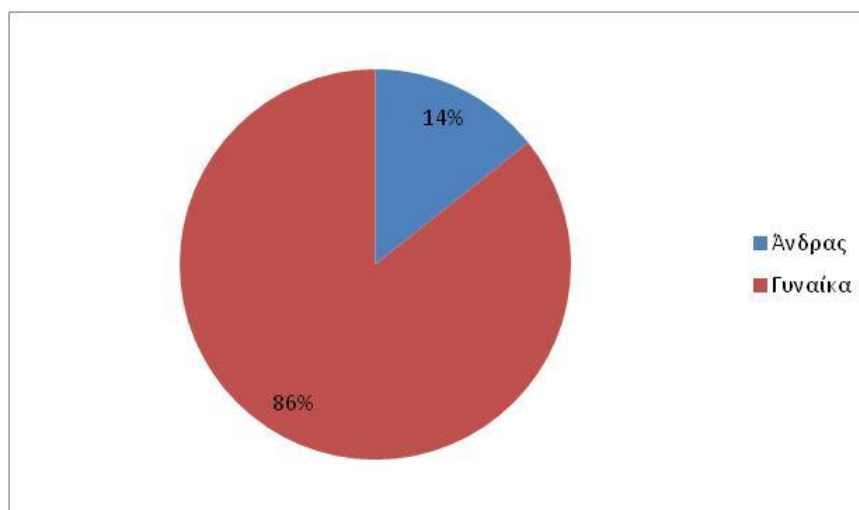

Γράφημα 16°

Οι τελευταίες ερωτήσεις του συγκεκριμένου ερωτηματολογίου αφορούν προσωπικά στοιχεία των ερωτηθέντων εκπαιδευτικών. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, σύμφωνα με την βιβλιογραφία η οποία σχετίζεται με τις ερευνητικές μεθόδους, το θεωρητικά πρέπει να είναι οι προσωπικές ερωτήσεις να τίθενται στο τέλος του ερωτηματολογίου αφού πρώτα έχει κατακτηθεί η εμπιστοσύνη των συμμετεχόντων. Στην προκειμένη ερώτηση οι εκπαιδευτικοί καλούνται να απαντήσουν σε ποια ηλικιακή ομάδα εντάσσονται. Στις ηλικίες 20-25, 51-55 καθώς και 55 και άνω το ποσοστό είναι μηδενικό. Το 14,3% ανήκει στην ηλικιακή ομάδα των 26-30, το 35,7% στην ομάδα των 31-35, το 14,3% στην ηλικιακή ομάδα των 36-40, ενώ το 7,1% είναι μεταξύ 41-45 και τέλος το 28,6% βρίσκεται ανάμεσα 46-50 χρόνια.

17. Ποιο είναι το φύλο σας;

100 απαντήσεις		
Ανδρας	14,3	%
Γυναίκα	85,7	%

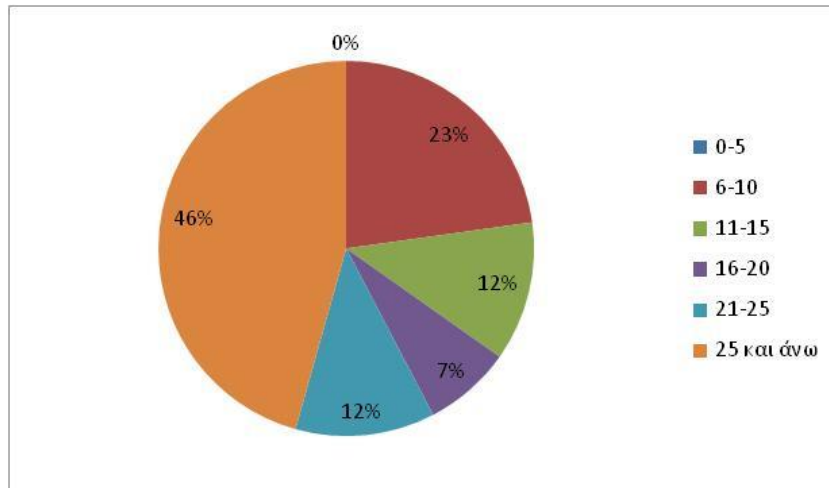
Γράφημα 17^ο

Το συγκεκριμένο γράφημα αφορά το φύλλο των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών στην ερευνητική ομάδα. Η συντριπτική πλειοψηφία είναι γυναίκες καθώς το ποσοστό αγγίζει το 85,7% ενώ το υπόλοιπο 14,3% είναι άντρες. Ως γνωστό, πρόκειται για ένα επάγγελμα γυναικοκρατούμενο, χωρίς αυτή η αντίληψη βεβαίως να είναι αφοριστική ή απόλυτη, καθώς πολλοί άνδρες επιλέγουν ως επάγγελμα την διδασχά στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση.

18. Ποια είναι η διάρκεια της επαγγελματικής σας εμπειρίας;

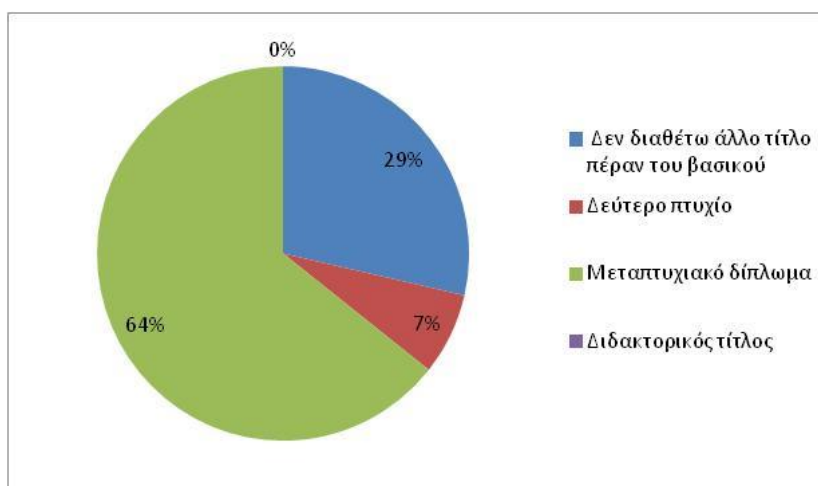
100 απαντήσεις		
0-5	0	%
6-10	21,4	%
11-15	11,3	%
16-20	7,1	%
21-25	11,3	%
25 και άνω	42,9	%

Γράφημα 18°

Στο 18° ερώτημα οι εκπαιδευτικοί καλούνται να απαντήσουν ποια είναι η διάρκεια της επαγγελματικής τους εμπειρίας. Το 21,4% έχει 6-10 χρόνια εμπειρίας, το 11,3% 11-15 χρόνια, το 7,1% 16-20 χρόνια, το 11,3% 21-25 χρόνια ενώ 42,9 έχει διδακτική εμπειρία 25 ετών και άνω.

19. Ποιές άλλες σπουδές έχετε πραγματοποιήσει πέραν του βασικού πτυχίου;		
100 απαντήσεις		
Δεν διαθέτω άλλο τίτλο πέραν του βασικού	28,6	%
Δεύτερο πτυχίο	7,1	%
Μεταπτυχιακό δίπλωμα	64,3	%
Διδακτορικός τίτλος	0	%

Γράφημα 19°

Στην τελευταία ερώτηση της συγκεκριμένης ερευνητικής διαδικασίας, οι εκπαιδευτικοί καλούνται να απαντήσουν ποιες άλλες σπουδές έχουν πραγματοποιήσει πέραν του πρώτου βασικού πτυχίου. Το 28,6% απάντησε ότι δεν διαθέτει άλλο τίτλο πέραν του βασικού, το 7,1% ότι διαθέτει δεύτερο πτυχίο, το 64,3% ότι διαθέτει μεταπτυχιακό δίπλωμα ενώ κανένας από τους ερωτηθέντες δεν κατέχει διδακτορικό τίτλο.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Το ερωτηματολόγιο αποτέλεσε μια ιδανική ερευνητική διαδικασία προκειμένου να επιτευχθεί η ολοκλήρωση αυτή της εργασίας. Οι ερωτήσεις ήταν σύντομες και οι απαντήσεις σαφείς και ολοκληρωμένες προκειμένου να προκύψουν τα πρόβοντα συμπεράσματα. Οι συμμετέχοντες εκπαιδευτικοί, παρατηρούν φαινόμενα ρατσιστικής συμπεριφοράς συχνά ή πολύ συχνά στα σχολικά πλαίσια και πολλές φορές έρχονται αντιμέτωποι με ρατσιστικές συμπεριφορές από γονείς ημεδαπών μαθητών. Όντας αποδέκτες τέτοιων συμπεριφορών, γίνεται εμφανές ότι το «κακό» ξεκινά από την οικογένεια. Ένα παιδί αποτελεί ένα εύπλαστο ον, το οποίο διαμορφώνεται μέσα από τις εμπειρίες, τα βιώματα, τα λόγια των ανθρώπων που τα μεγαλώνουν. Οι ανάλογες συμπεριφορές που θα καλλιεργηθούν, θα αποτυπωθούν σε όλα τα κοινωνικά πλαίσια και επίπεδα ,με πρώτο το σχολείο.

Επομένως, οι εκπαιδευτικοί κρίνουν πως είναι αναγκαία η πιο αποτελεσματική και ολοκληρωμένη παρέμβαση της πολιτείας με ημερίδες και εκδηλώσεις, οι οποίες θα προφέρουν την αναγκαία μόρφωση και γνώση στους γονείς αλλά και την επιπλέον επιμόρφωση στους ίδιους τους εκπαιδευτικούς προκειμένου οι μεν πρώτοι να ελέγχουν τα λεγόμενα και τις πράξεις τους και οι μεν δεύτεροι να αντιμετωπίζουν αποτελεσματικότερα όλα εκείνα τα φαινόμενα ρατσιστικής βίας με τα οποία έρχονται αντιμέτωποι. Από τις απαντήσεις τους προκύπτει ότι οι ημεδαποί μαθητές δεν νιώθουν ισάξιοι με τους αλλοδαπούς συμμαθητές τους και κατά κύριο λόγο αισθάνονται για αυτούς περισσότερο λύπηση, το οποίο είναι ένα κατεξοχήν αρνητικό συναίσθημα το οποίο αφορά όλους τους ανθρώπους προς τους συνανθρώπους τους ανεξαρτήτου ηλικίας και καταγωγής, παρά αγάπη και πραγματικό ενδιαφέρον.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ο Γερμανός πάστορας και ποιητής Μπρέχτ είπε : η κοιλιά της φρίκης είναι έτοιμη να παιδογονήσει και πάλι. (ΟΕΔΒ Ιστορία του Νεότερου και Σύγχρονου Κόσμου (από το 1815 έως σήμερα, Γ΄ Τάξη Γενικού Λυκείου και Δ΄ Τάξη Εσπερινού Λυκείου Γενικής Παιδείας) Σε ένα από τα ουσιώδη και γεμάτα βαθιά νοήματα λόγια του δήλωσε: όταν ήρθανε να πιάσουν τον γείτονά μου που ήταν Εβραίος, δε διαμαρτυρήθηκα, αφού δεν ήμουν Εβραίος. Όταν ήρθανε να πιάσουνε και τον άλλο μου γείτονα που ήτανε κομμουνιστής, δε διαμαρτυρήθηκα, αφού δεν ήμουν κομμουνιστής. Όταν λίγο πιο μακριά πιάσανε και κάτι καθολικούς Γερμανούς, δε διαμαρτυρήθηκα, αφού δεν ήμουν καθολικός. Όταν όμως ήρθαν να πιάσουν εμένα, δε βρέθηκε πια κανείς να διαμαρτυρηθεί! Αυτό δεν πρέπει ποτέ να το ξεχνάμε, γιατί για ποιον χτυπά η καμπάνα, χτυπά για τον καθένα μας και για όλους» (Αρβελέρ Ε, 2006).

Το τέρας του ρατσισμού είναι εκεί, είναι υπαρκτό, έτοιμο να κατασπαράξει κάθε τι το οποίο θεωρείται διαφορετικό, «ξένο», μακριά από τα συνηθισμένα, τετριμμένα και παγιωμένα δεδομένα τα οποία έχουν κάποιοι ορίσει τόσο για τους ίδιους όσο και για την κοινωνία στην οποία ζουν. Σύμφωνα με αυτούς τους ανθρώπους, το «ξένο» δεν μπορεί να γίνει οικείο, δεν δύναται να ενσωματωθεί στα πλαίσια της δικής τους κοινωνίας όπως την έχουν ορίσει. Επομένως, το «ξένο» αφορίζεται, εκδιώκεται κι όταν οι ευνομούμενες, δημοκρατικές κοινωνίες δεν το κάνουν, αναλαμβάνουν οι ίδιοι δράση και θεωρούν εαυτούς προστάτες και σωτήρες του έθνους και της εθνικής καθαρότητας. Η δράση τους όμως περιλαμβάνει, βία, ψυχολογική, σωματική, πόνο, απόρριψη, απογοήτευση. Δεν λαμβάνουν υπόψη τους όμως ότι η βία γεννά βία και οι αλλοδαποί προκειμένου να προφυλαχθούν θα ασκήσουν κι εκείνοι με την σειρά τους βία στα πλαίσια της άμυνας. Ωστόσο όμως, με την βοήθεια των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης θα βρεθούν υπόλογοι για τις πράξεις τους αλλά με βασικό κριτήριο την καταγωγή τους, η οποία από μόνη της αποτελεί ατόπημα.

Ο ρατσισμός είναι η εξέλιξη των ξενοφοβικών τάσεων. Ξεκινά σταδιακά με την καλλιέργεια του φόβου προς το διαφορετικό, το άγνωστο το οποίο παρουσιάζεται ως ύποπτο και επικίνδυνο. Ασφαλώς, μεγάλο μερίδιο ευθύνης για την καλλιέργεια, την ανατροφοδότηση και την μεγέθυνση του φόβου αυτού έχει η οικογένεια. Οι γονείς ή το προσφιλέσ οικογενειακό περιβάλλον δημιουργούν αισθήματα ανασφάλειας ή και υπεροχής έναντι του «ξένου» και προκαλούν ενδόμυχα στις ευαίσθητες και ευάλωτες ψυχές των παιδιών το μίσος για τους αλλοδαπούς. Ταυτόχρονα, θέλοντας να ξορκίσουν το «κακό» της ανεργίας, της εγκληματικότητας κατηγορούν ως υπεύθυνους τους αλλοδαπούς.

Το τέρας του ρατσισμού είναι γεγονός ότι δεν καταπολεμάται. Παρόλα αυτά, μπορεί να περιοριστεί και σταδιακά να μειωθεί στο ελάχιστο δυνατό. Αυτό θα συμβεί μόνο όταν οι νέοι γίνουν πιο δεκτικοί στην διαφορετικότητα, όταν αναπτύξουν την ενσυναίσθησή τους και όταν απομονώσουν μέσω της μόρφωσης που θα δεχτούν τις παλαιολιθικές απόψεις των μεγαλύτερων, για τους οποίους ένα μεγάλο ποσοστό αλλοδαπών συνδέονται άμεσα με όλα τα σοβαρά κοινωνικά προβλήματα. Αρωγός ωστόσο, σε όλη αυτή την προσπάθεια οφείλει να είναι η πολιτεία, η οποία θα μεριμνεί με την βοήθεια της εκάστοτε δημοτικής αρχής να διοργανώνει ημερίδες ενημέρωσης για τους ημεδαπούς γονείς, να φροντίζει μέσω των προγραμμάτων δια βίου μάθησης για την εκπαίδευση των αλλοδαπών ενηλίκων καθώς και να οργανώνει επιμορφωτικά σεμινάρια για τους εκπαιδευτικούς. Ταυτόχρονα, η εκάστοτε δημοτική αρχή δύναται σε τοπικό επίπεδο να προχωρά στην διοργάνωση εκδηλώσεων με θεματολογία που σχετίζεται με τα ήθη, τα έθιμα, τις διατροφικές συνήθειες και γενικά την κουλτούρα διαφόρων λαών. Τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης δύναται να αποτελέσουν πυλώνα

όλων αυτών των ενεργειών καθώς με την δύναμη της διαφήμισης μπορεί να προωθήσει κάθε προσπάθεια σε όλα τα επίπεδα. Με μεθοδική και συλλογική δράση το «κακό» δύναται να περιοριστεί.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Abrams, D., & Hogg, M. (Eds.). (2010). *Social identity theory: Constructive and critical advances*. Springer Science & Business Media.

Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Addison-Wesley Pub. Co.

Αποστολάκης, Γ.(2002).*Η ποινική καταστολή των φυλετικών, εθνικών και θρησκευτικών διακρίσεων*, Ποινικό Δίκαιο, σελ. 1184-1189.

Αρβελέρ, Ε. (2006). *Ημέρα Μνήμης, Χρονικά Έκδοση του Κεντρικού Ισραηλιτικού Συμβουλίου της Ελλάδος*, τ.ΚΘ', τευχ. 201, Ιανουάριος- Φεβρουάριος 2006, σελ. 66-67).

Balibar, E., & Wallerstein, I. (1991). *Race, Nation, Class Ambiguous Identities*. London, New Work: Verso.

Bandura, A. (1971). *Principles of behavior modification*. *Professional Psychology*, 1(5), New York.

Banks, JA., & McGee Banks. CA (Επιμ.).(2019). *Πολυπολιτισμική εκπαίδευση: Ζητήματα και προοπτικές*. John Wiley & Sons.

Banks, JA. (2015). *Πολιτισμική ποικιλομορφία και εκπαίδευση: Θεμέλια, πρόγραμμα σπουδών και διδασκαλία*. Routledge.

Banks, JA. (2009). *Διδακτικές Στρατηγικές για Εθνοτικές Σπουδές*. Allyn & Bacon.

Baumann, G. (1996). *Contesting Culture. Discourses of identity in multi-ethnic London*. New York: Cambridge University Press.

Benner, AD., & Graham, S. (2011). *Τα προηγούμενα και οι συνέπειες των φυλετικών/εθνοτικών διακρίσεων κατά την εφηβεία: Έχει σημασία η πηγή των διακρίσεων; Αναπτυξιακή Ψυχολογία*, 47(2), 500-513.

Berthouex, P., & Brown, L. (2002). *Statistics for environmental engineers*. Boca Raton, Florida: Lewis Publishers.

Bonilla-Silva, E. (1997). *'Rethinking racism toward a structural interpretation'*. American.

Brown, T. N. (2003). *The role of schools in the reproduction of race-ethnic relations*. In *The social importance of self-esteem* (pp. 167-194). University of California Press.

Covin, J., & Miles, M. (1999) *Corporate Entrepreneurship and the Pursuit of Competitive Advantage*. *Entrepreneurship: Theory & Practice*, 23, 47-63.

Chomsky, N., & Herman, E. S. (1988). *Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media*. Pantheon Books.

Γκότοβος, Α. Ν. (1998). *Ο Μαβίλης στην εκπαίδευση*.

Γκότοβος, Α. (1996). *Ρατσισμός: Κοινωνικές, Ψυχολογικές και Παιδαγωγικές όψεις μιας ιδεολογίας και μιας πρακτικής*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Λαϊκής Επιμόρφωσης.

Γουάιτ, Χ. (Hilda Taba). (1962). *Curriculum Development: Theory and Practice*. Εκδόσεις: Ζήτη.

Dovidio, J. F., Gaertner, S. L. & Kawakami, K. (2003). *Implicit and explicit prejudice and interracial interaction*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(4), 853-867.

Doxiadis, A., & Matsaganis, M. (2012). *National populism and xenophobia in Greece. Popolustic fantasies*.

Duckitt, J. (1992). *The social psychology of prejudice*. New York: Praeger.

Δαφέρμος, Β. (2005). *Κοινωνική στατιστική με το SPSS*. Θεσσαλονίκη: Ζήτη.

Ekman, P. (2010). *Darwin's compassionate view of human nature*. *JAMA: Journal of the American Medical Association*, 303(6), 557–558.

Entman, R. M. (1993). *Framing: Toward clarification of a fractured paradigm*. *Journal of Communication*, 43(4), 51-58.

Essed, P. (1991). *Understanding everyday racism: An interdisciplinary theory*. Sage Publications.

Essed, P. (1991). *Κατανοώντας τον Καθημερινό Ρατσισμό: Μια Διεπιστημονική Θεωρία*. SAGE Publications, Inc.

Essed, P. (1990). *Everyday Racism: Reports from Women of Two Cultures*.

Fraser, S., Lewis, V. Ding, S. Kellett, M. & Robinson, C. (2015a.). Εκδόσεις SAGE E.Π.Ε.

Goldberg, D. T. (1993). *Racist Culture*. Oxford: Blackwell.

Harper, S. R. (2012). *Race without racism: How higher education researchers minimize racist institutional norms*. *Review of Higher Education: Journal of the Association for the Study of Higher Education*, 36(Suppl 1), 9–29.

Henry, F., & Tator, C. (2006). *The color of democracy: Racism in Canadian society*. 3rd Ed. Toronto: Nelson.

Howard, TC. (2018). *Γιατί η φυλή και ο πολιτισμός έχουν σημασία στα σχολεία: Κλείσιμο του χάσματος επιδόσεων στις τάξεις της Αμερικής*. Teachers College Press.

Θεοφιλίδης, Χ. (1995). *Η συγγραφή επιστημονικής εργασίας - Από την θεωρία στην πράξη*. Αθήνα: Γ. Δαρδανός.

Ιντζεσίλογλου, Ν. *Το κοινωνικό φαινόμενο της ξενοφοβίας*. Στο: Γαβριηλίδη, Θ., Δημητριάδου, Α. & Φώτη- Παπαθεοδώρου, Κ. (επιμ.) *Ξενοφοβία και Φιλαδελφία κατά τον Απόστολο Παύλο, ΙΔ' Παύλεια, Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου, Βέροια 2008*, σσ. 185-208.

Jones, J. M. (1997). *Prejudice and racism*. McGraw-Hill.

Καρνοφυλλίδου, Χ. (2014). *Ρατσισμός και ξενοφοβία στην εκπαιδευτική πραγματικότητα εξ' απόψεως της κοινωνιολογίας του Χριστιανισμού*. Μη εκδεδομένη διδακτορική διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.

Κανακίδου, Ε., & Παπαγιάννη, Β. *Διαπολιτισμική Αγωγή*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1994.

Kinder, D. R., & Sears, D. O. (1981). *Prejudice and politics: Symbolic racism versus racial threats to the good life*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40(3), 414-431.

Κυριαζή, Ν. (1999). *Η κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση των μεθόδων και των τεχνικών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Meertens, R. W., & Pettigrew, T. F. (1997). *Is subtle prejudice really prejudice?* *Public Opinion Quarterly*, 61(1), 54-71.

Μέμι, Α. (2015). *"Το Πρόβλημα των Εβραίων: Ένα Επίκαιρο Δοκίμιο"* Εκδόσεις Περίπλους.

McGlynn, C. (2013). *Intercultural Education. Learning from the Integrated Catholic and Protestant Schools in Northern Ireland*. In S. Goncalves, and M.A. Carpenter (eds), *Research in Education. Diversity, Intercultural Encounters and Education*. NY: Routledge.

Miles, J., & Dawson, L. (2012). *Humboldt Journal of Social Relations The Art of Social Justice (article) This content downloaded from 137.150.34.41 on Mon, 21 Nov 2022 19:40:08 UTC .All use subject to <http://about.jstor.org/terms>*.

McConaghy, N., & Barr, R. F. (1973). *Classical, avoidance and backward conditioning treatments of homosexuality*. *The British Journal of Psychiatry*, 122(567), 151–162.

Μπουχάγιερ, Α. (2021). *Αντιλήψεις εκπαιδευτικών και πρακτικές αντιμετώπισης του ρατσισμού στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση*. Μη εκδεδομένη διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Πατρών.

Μπρούκ, Φ. (2012). *Community Engagement, Organization, and Development for Public Health Practice*.

Nelson, T. D. (Ed.). (2002). *Ageism: Stereotyping and prejudice against older persons*. The MIT Press.

Nieto, S., & Bode, P. (2018). *Επιβεβαίωση της διαφορετικότητας: Το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της πολυπολιτισμικής εκπαίδευσης*. Pearson.

Νικολάου, Γ. (2005). *Διαπολιτισμική Διδακτική. Το νέο περιβάλλον. Βασικές αρχές*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, σσ. 146- 150.

Παλαιολόγου, Ν., & Ευαγγέλου, Ο. (2003). *Διαπολιτισμική Παιδαγωγική: Εκπαιδευτικές, Διδακτικές και Ψυχολογικές Προσεγγίσεις*. Αθήνα: Ατραπός.

Πανταζής, Β. (2015). *Αντιρατσιστική Εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Σύνδεσμος Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο.

Πανταζής, Β., & Μαυρουλή, Δ. (2011). *Τα παιδιά των Ρομά στο Δημοτικό σχολείο*.

Παπά, Α. (2005). *Διαπολιτισμική Παιδαγωγική και Διδακτική*, τόμος Α', εκδ. Ατραπός, Αθήνα, σσ. 89- 123.

Παπαδημητρίου, Δ.Σ. (2000). *Ο Ευρωπαϊκός Ρατσισμός- Εισαγωγή στο φυλετικό μίσος*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Παπαδοπούλου, Β./ Κεσίδου, Α./ Σταυρίδου-Bausewein, Γ. (2006), *Η ανάπτυξη της διαπολιτισμικής δεξιότητας στην αρχική εκπαίδευση και την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών: η περίπτωση μιας πιλοτικής εφαρμογής*, στο: Χατζηδήμου, Δ./ Βιτσιλάκη, Χ. [επιμ.], *Το σχολείο στην κοινωνία της πληροφορίας και της πολυπολιτισμικότητας*, Πρακτικά 11 ου Διεθνούς Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος, Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη, 779- 789.

Παπακώστα, Αικατερίνη Δ. (2021). *Πολυπολιτισμικότητα και διαπολιτισμική εκπαίδευση: Η ετοιμότητα των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης*. Εκδόσεις Σταμούλης Αντ.

Παπαντωνίου, Α. *Μοντέλα χειρισμού της εθνο-πολιτισμικής ετερότητας των μεταναστών στην Ευρώπη*, Θεολογία, τεύχ. 2 (2010), σσ. 119-161.

Παπαντωνίου, Α. (2003). *Η Ελλάδα χώρα υποδοχής μεταναστών, η εικόνα του προβλήματος. Στο Β' Ιερατικό Συνέδριο Ιεράς Αρχιεπισκοπής Αθηνών με θέμα: Ποιμαντική των οικονομικών μεταναστών*, Αθήνα. Διαθέσιμο στο: http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/committees/metanastes/papantoniou_052003.pdf, [Ανακτήθηκε: 06 Μαΐου 2014].

Παρασκευόπουλος, Ι.Ν. (1990Β). *Μεθοδολογία επιστημονικής έρευνας. Τόμος Β. Αθήνα: Προσωπική έκδοση Πολιτισμικός εμπλουτισμός ή ανασταλτικός παράγων; Οι αντιλήψεις γονέων μαθητών δημοτικών σχολείων νομού Ηλείας. Το Βήμα των Κοινωνικών Επιστημών, Τόμος ΙΕ .*

Πέτρου, Ι. (2003). *Πολυπολιτισμικότητα και Θρησκευτική ελευθερία*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη.

Pettigrew, T., & Tropp, L. (2006). *Ένα μετα-αναλυτικό τεστ της θεωρίας διαομαδικών επαφών. Περιοδικό της προσωπικότητας και της κοινωνικής ψυχολογίας*, 90(5), 751-783.

Plous, S. (2003). *The psychology of prejudice, stereotyping, and discrimination: An overview*. In S. Plous (Ed.), *Understanding prejudice and discrimination* (pp. 3–48).

Powell, R., Cantrell, S. & Adams, S. (2001). *Saving Black Mountain: The Promise of Critical Literacy in a Multicultural Democracy in Reading Teacher*. 54(8).

Pratto, Felicia & Sidanius, Jim & Levin, Shana. (2006). *Social Dominance Theory and the Dynamics of Intergroup Relations: Taking Stock and Looking Forward*. *European Review of Social Psychology - EUR REV SOC PSYCHOL*. 17. 271-320.

Quillian, L. (2006). *New approaches to understanding racial prejudice and discrimination*. *Annual Review of Sociology* 32, 299–328.

Σακελλίωνος, Γ. (2001). *Η νέα γενιά στον αγώνα κατά του ρατσισμού*. Στο: Κτιστάκη, Γ. (επιμ.), *Μετανάστες, Ρατσισμός, Ξενοφοβία: από τη θεωρία στην πράξη*, εκδ. Αντ. Ν. Σακκουλά, Αθήνα, Κομοτηνή , σσ. 31-33.

Salgado, CA., & Asensio, MV. (2019). *Ψυχοκοινωνικές επιπτώσεις του ρατσισμού και των διακρίσεων*. IGI Global.

Σαπουντζής, Α., Μαυρομάτης, Γ. Ντομπρίντεν, Τ. & Καρούσου, Α. (2010). *Μοντέρνος Ρατσισμός και στάσεις για τη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: μια συγχρονική έρευνα μεταξύ πρωτοετών και τεταρτοετών φοιτητών του Τμήματος Επιστημών της Εκπαίδευσης στην Προσχολική Ηλικία του ΔΠΘ*. Εργαστήριο παιδαγωγικής έρευνας και εκπαιδευτικών πρακτικών, 4.

Σαπουντζής, Α., Μαυρομάτης, Γ. Ντομπρίντεν, Τ. & Καρούσου, Α. (2015). *Μοντέρνος Ρατσισμός και στάσεις για τη Διαπολιτισμική Εκπαίδευση: μια συγχρονική*

έρευνα μεταξύ πρωτοετών και τεταρτοετών φοιτητών του Τμήματος Επιστημών της Εκπαίδευσης στην Προσχολική Ηλικία του ΔΠΘ. Έρευνα στην Εκπαίδευση, 4, 195–223.

Salter, P., Adams, G. & Perez, M. J. (2018). *Racism in the structure of everyday worlds: A cultural-psychological perspective*. *Current Directions in Psychological Science*, 27(3), 150–155.

Σιάρδος, Γ. (2005β). *Μεθοδολογία κοινωνιολογικής έρευνας*. Θεσσαλονίκη: Τζωρτζιάκης, Κ. & Τζωρτζιάκη, Α. (2002). *Αρχές Marketing: Η ελληνική προσέγγιση*. Αθήνα: Rosili.

Sleeter, C., & Grant, C. (2003). *Κάνοντας επιλογές για την πολυπολιτισμική εκπαίδευση: Πέντε προσεγγίσεις για τη φυλή, την τάξη και το φύλο* (5η έκδοση). John Wiley & Sons.

Sleeter, CE., & McLaren, P. (Επιμ.). (2018). *Πολυπολιτισμική εκπαίδευση, κριτική παιδαγωγική και πολιτική της διαφορετικότητας*. Τύπος SUNY.

Sue, D. (2019). *Μικροεπιθετικότητες στην καθημερινή ζωή: Φυλή, φύλο και σεξουαλικός προσανατολισμός*. John Wiley & Sons.

Sunstein, C. R. (2018). *Republic: Divided Democracy in the Age of Social Media*. Princeton University Press.

Taguieff, P. A. (1998). *Ο ρατσισμός* (μτφ. Γ. Σπανός), Αθήνα: Π. Τραυλός.

Τουρτούρας, Χ., & Μπαλή, Ε. (2009). *Ρατσισμός, εθνοκεντρισμός & προκατάληψη. Θεωρητική προσέγγιση διερευνητικού χαρακτήρα στα πλαίσια μιας πάντα επίκαιρης συζήτησης*.

Τσιάκαλου, Γ. (2008). Ελλάδα: Ξενοφοβία των αδύναμων και ρατσισμός των ισχυρών. Στο: Macedo, D. & Γούναρη, Π. (επιμ.), *Η παγκοσμιοποίηση του ρατσισμού*. εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη, σσ. 376-379.

Τσιάκαλος, Γ. (2011). *Οδηγός Αντιρατσιστικής Εκπαίδευσης*, Αθήνα: Επίκεντρο Α.Ε.

Τσιάκαλου, Γ. (2006). *Απέναντι στα εργαστήρια του ρατσισμού*, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα, σσ. 92 – 97.

Tzanelli, R. (2006). *Not my flag: citizenship and nationhood in the margins of Europe (Greece, October 2000/2003)*. Taylor & Francis, 27-49.

Van den Berghe, P.L. (2001). *Sociology of Racism. International Encyclopedia of Social and Behavioral Sciences*. Elsevier.

Verma, G., & Mallick, K. (2004) *Εκπαιδευτική έρευνα: Θεωρητικές προσεγγίσεις και τεχνικές*. (ΜΤΦ Α. Παπασταμάτης) Αθήνα: Γ. Δαρδανός.

UNESCO (2016). *Εκπαίδευση για Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης: Μαθησιακοί Στόχοι*. Εκδόσεις UNESCO.

Επιστημονικές έρευνες:

"Σύγχρονος Παγκόσμιος Αντισημιτισμός: Έκθεση που παρέχεται στο Κογκρέσο των Ηνωμένων Πολιτειών" - Υπουργείο Εξωτερικών των ΗΠΑ, 2008.

"Manifestations of Antisemitism in the EU 2002–2003" - Ευρωπαϊκό Παρατηρητήριο για τον Ρατσισμό και την Ξενοφοβία, 2004.

Διαδικτυακές πηγές

Διεθνείς Οργανισμοί:

Anti-Defamation League (ADL): <https://www.adl.org/>

Ισραηλιτικό Παγκόσμιο Κογκρέσο: <https://www.worldjewishcongress.org/>

Συμβούλιο της Ευρώπης. (2019). Διδασκαλία της Δημοκρατίας: Αντιμετώπιση της Ριζοσπαστικοποίησης και του Εξτρεμισμού μέσω της Εκπαίδευσης. Ανακτήθηκε από <https://www.coe.int/en/web/education/-/teaching-democracy-addressing-radicalisation-and-extremism-through-education>

Ευρωπαϊκή Επιτροπή κατά του Ρατσισμού και της Μισαλλοδοξίας. (2021). Αναφορές σε διάφορες Χώρες. Ανακτήθηκε από <https://www.coe.int/en/web/european-commission-against-racism-and-intolerance/country-reports>

Συμβούλιο της Ευρώπης. (2019). Διδασκαλία της Δημοκρατίας: Αντιμετώπιση της Ριζοσπαστικοποίησης και του Εξτρεμισμού μέσω της Εκπαίδευσης. Ανακτήθηκε από <https://www.coe.int/en/web/education/-/teaching-democracy-addressing-radicalisation-and-extremism-through-education>

Ειδική Συνοδική Επιτροπή Μεταναστών, Προσφύγων και Παλιννοστούντων, Έκθεση για την κατάσταση στο ιστορικό κέντρο της Αθήνας, 2012 Διαθέσιμο στο: http://www.ecclesia.gr/greek/holysynod/commitees/metanastes/ekthesi_athinas_2012.pdf, σσ. 13- 15. Ανακτήθηκε: 06 Μαΐου 2014

Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του ανθρώπου, Ρατσιστική Βία: Η αντιμετώπιση της ρατσιστικής βίας από την αστυνομία και τη δικαιοσύνη, Διαθέσιμο στο: http://www.nchr.gr/images/pdf/apofaseis/diakriseis/EEDA_RV_tel.pdf, Ανακτήθηκε: 06 Μαΐου 2014

Ηνωμένα Έθνη. (2018). Καταπολέμηση της ρητορικής μίσους και του εγκλήματος μίσους στην ΕΕ.

Ανακτήθηκε από <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/combating-hate-speech-and-hate-crime-eu>

https://eur-lex.europa.eu/legal_gr

<https://somateio-ikelos.gr/>

<https://lykeiodoukas.wordpress.com/2018/04/23/o-%CF%81%CE%B1%CF%84%CF%83%CE%B9%CF%83%CE%BC%CF%8C%CF%82-%CF%83%CF%84%CE%BF-%CF%87%CF%8E%CF%81%CE%BF-%CE%B5%CF%81%CE%B3%CE%B1%CF%83%CE%AF%CE%B1%CF%82/>

<https://sites.google.com/site/diaforetikosisos/tropoi-antimetopises-ratsismou>